

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra filosofie a religionistiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

„Motor“ nebo „brzda“ lidského jednání?

Filosofická reflexe naděje v životě člověka

Autor: Mgr. Michaela Hálová

Obor: Filosofie (kombinovaná forma studia)

Ročník: 3.

2024

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Datum: 26. března 2024

Děkuji vedoucímu bakalářské práce prof. Tomáši Machulovi Ph.D., Th.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Za poskytnutí rozhovoru a podporu v životě i při studiu patří mé poděkování i Mgr. Bc. Veronice Benešové, Ph.D., MBA.

Obsah

Úvod	6
1 Naděje a její vymezení	9
1.1 Naděje jako přirozená emoce i teologická ctnost	9
1.2 Naděje z pohledu psychologie	11
1.3 „Naděje“ versus „optimismus“	12
1.4 Hranice naděje a naděje falešná.....	14
1.5 Nástin filosofie naděje Gabriela Marcela	16
1.6 Naděje v podání Jana Sokola	20
2 Naděje v životě člověka 21. století.....	25
2.1 Otázky po smysluplnosti současného života a světa aneb Kam jsme dospěli	25
2.1.1 „Předpotopní“ proroctví	25
2.1.2 Žijeme ve stavu „zběsilé strnulosti“	27
2.1.3 Naše diagnóza - „vyhořelá společnost“	29
2.1.4 Trpíme „morální slepotou“	32
2.1.5 Smysl lidského života	36
2.2 Naděje ve světě mladé generace	39
2.2.1 „Nic“	39
2.2.2 „Beznaděj“ mladé generace.....	42
2.2.3 „Návod“ teenagerů co dělat, když schází naděje.....	45
2.2.4 Dospívající nespátřují naději v budoucnosti, ale v identitě	49
2.3 Naše vize budoucnosti	51
2.3.1 Kam spějeme?.....	51
2.3.2 Nadějný charakter člověka daný jeho přirozeností.....	54
2.3.3 Fakta v hlavní roli	61
2.3.4 Klimatická naděje	67
3 „Motor“ nebo „brzda“?	77
3.1 Negativní pojetí naděje	77
3.2 Pozitivní aspekty naděje	79
3.3 Fenomén „černých labutí“	81
3.4 „Motor“ versus „brzda“ aneb Kdo s koho.....	83
3.5 Potřeba „odbrzdit“ naději?.....	86
3.6 Jak s naději pracovat, abychom ji využili v náš prospěch	88

3.6.1	Zkušenosti osobního kouče	88
3.6.2	Pozitivní vliv naděje na psychiku	92
3.6.3	Jordan Peterson – volání po návratu k etice ctností?	93
3.6.4	Koncept „aktivní naděje“	95
3.6.5	Současná krize jako možnost naděje	99
3.7	Filosofie jako nositelka naděje	101
3.7.1	Epikúros a Schopenhauer.....	101
3.7.2	Rezignace jako pozitivní východisko	102
3.8	„Naděje smrti navzdory“ aneb Naděje na konci beznaděje.....	105
	Závěr	110
	Seznam použitých zdrojů.....	113
	Abstrakt.....	118
	Abstract.....	119

Úvod

Umělecká literatura by měla ze své podstaty plnit tři základní funkce – vedle jistě zcela zřejmé funkce informativní je tradičně vnímaná jako nejdůležitější funkce estetická (literatura by měla působit na naše emoční nastavení, tj. má v nás vyvolat pocity, a to jak libé, tak i nelibé), neméně důležitá je však i funkce formativní. Ta spočívá ve schopnosti literatury spoluutvářet (formovat) čtenářovu osobnost, tzn. že určité informace či myšlenky v literárním díle obsažené a zejména osudy a příběhy literárních hrdinů mohou vést čtenáře k zamyšlení a v celkovém důsledku ovlivnit jeho myšlenky a postoje k určitým tématům. Četba umělecké literatury může dokonce v této souvislosti dát podnět filosofické reflexi, která vyvrcholí vznikem akademického textu, tak jako tomu bylo v případě této předkládané bakalářské práce.

U jejího zrodu totiž stála myšlenka z románu francouzského lingvisty a spisovatele Hervého Le Telliera¹ s názvem *Anomalie*². Tématem tohoto beletristického díla je již v názvu zmíněná anomálie, která se najednou objeví v realitě a spočívá ve skutečnosti, že jeden a tentýž letecký spoj přistane na jednom a tom samém letišti dvakrát, a to samozřejmě včetně stejných pasažérů, kteří od té doby skutečně vedou jak se říká „dvojitý život“. Nikdo si s nastálou skutečností neví rady, a tak i konec příběhu zůstává spíše otevřený. Zápletka velice originální a zajímavá, nicméně samotné téma v tuto chvíli není důležité tak, jako tvrzení, které je na jednom netřeba specifikovaném místě konstatováno: „Naděje. Je to nejhorší ze všech zel. To naděje nám znemožňuje jednat, naděje prodlužuje lidské neštěstí, protože přece ‚všechno bude dobrý‘, navzdory očividnému stavu věcí.“³ Autorka předkládané práce byla tímto výrokem značně překvapena, neboť naději vždy vnímala jako jev výlučně pozitivní. Je tedy možné říci, že překvapení a údiv nad tak radikálně formulovaným negativním „přínosem naděje“ stojí – obdobně jako dle Aristotela na počátku filosofie samotné - i na počátku této bakalářské práce.

¹ Francouzský autor (1957) a předseda mezinárodní literární skupiny Oulipo, jemuž byla v roce 2020 za zmíněnou knihu udělena prestižní Goucourtova cena.

² V originále L' *Anomalie*. Paříž: Gallimard, 2020. Česky: Le TELLIER H. *Anomalie*. Brno: Host, 2021. ISBN 978-80-275-0833-4.

³ Le TELLIER H. *Anomalie*, s. 305.

K rozhodnutí o opravdové realizaci práce pak přispěly významné události globálního charakteru, s nimiž se člověk musel či musí v současné době potýkat – snad již překonaná pandemie nového koronaviru, od února 2022 probíhající válka mezi Ruskem a Ukrajinou, a již v průběhu vzniku práce, v říjnu 2023 nově rozpoutaný konflikt na Blízkém Východě mezi Izraelem a teroristickým hnutím Hamás. Tyto dějinné události autorku utvrdily v přesvědčení, že je skutečně třeba zamyslet se nad úlohou naděje v životě člověka 21. století.

Hlavním cílem předkládané bakalářské práce tedy bude představit současné vnímání fenoménu naděje, zhodnotit postavení naděje v životě člověka a poukázat nejen na její pozitivní vliv, ale také na její negativní dopady na lidské jednání. Bakalářská práce si také klade za cíl stát se příspěvkem k pozitivnímu vnímání filosofie, a to konkrétně snahou dokázat, že filosofie je i v současné době „živou vědou“, která má své místo v životě člověka a je schopna být mu oporou při řešení problémů, jež složitost soudobého světa přináší.

Konkrétními otázkami, na něž se práce pokusí nalézt odpověď, jsou tyto:

1. Jakou úlohu hraje naděje v životě člověka? Vnímá ji především pozitivně, tj. jako „pomocnou ruku“, nebo mu jaksí „brání“ v rozhodování a jednání?
2. Jaké jsou naše vize budoucnosti – žijeme v naději, co nového nám budoucnost přinese, nebo v duchu „lépe už bylo“ toužíme po návratu starého a osvědčeného? Doufáme v lepší život náš a našich potomků?
3. Jaké jsou možné „falešné“ formy naděje? A jak naději uchopit, aby byl její dopad na náš život smysluplný?

První část práce bude věnována teoretickému vymezení pojmu naděje, a to jednak jako jedné z přirozených emocí člověka, jednak jako jedné ze tří teologických ctností. Dále je potřeba objasnit rozdíl ve významu pojmů „naděje“ a „optimismus“, neboť v praxi běžného života bývají tyto termíny zaměňovány, protože jsou obecně považovány za synonyma. Pozornost se zde zaměří i naději falešnou a její možné podoby. Následně bude slovo předáno dvěma myslitelům, u kterých tvoří téma naděje významnou součást jejich filosofie – představiteli francouzského expresionismu Gabrielu Marcelovi a zástupci českých intelektuálů Janu Sokolovi.

Ve druhé části práce bude proveden pokus o reflexi smysluplnosti současného života a světa z různých úhlů pohledu. Pozornost bude věnována skutečnosti, kam jsme jako společnost dospěli, významnou část bude tvořit také zhodnocení pocitů mladé generace vůči světu, v němž vyrůstají a který se během pár let stane jejich světem.

Představena bude i vize naší budoucnosti – a to nejprve v oblastech reálné možnosti naděje na zlepšení stavu společnosti, následně pak v rámci otázky smysluplnosti naděje na možný zvrat již probíhající klimatické změny.

Ve třetí, závěrečné části práce bude zhodnocena úloha naděje v životě člověka, tzn. v jakým případech nám slouží jako „motor“, který nás žene dopředu, a v jakých nás naopak „brzdí“ v tom, abychom učinili zásadní rozhodnutí a na jeho základě dále jednali. Prezentovány budou také možné pohledy na to, jak s nadějí pracovat, abychom ji využili v náš prospěch. Nezbytná pozornost bude věnována i roli filosofie jako nositelky naděje a názoru autorky práce na to, k čemu lze upírat naději v případě, že se ukáže, že všechny ostatní možnosti v životě konkrétního člověka selhávají.

1 Naděje a její vymezení

1.1 Naděje jako přirozená emoce i teologická ctnost

Pojem „naděje“ patří mezi slova, kterými v rámci své aktivní slovní zásoby disponuje většina lidí. Otázkou však zůstává, zda je tento pojem používán vždy ve vhodném kontextu, případně ve správném významu. V sekulární sféře jej totiž používáme k označení „naděje přirozené“, zatímco v rámci teologie k označení „naděje nadpřirozené“. Ačkoliv mají obě podoby naděje hodně společného⁴, je na místě, abychom si jejich jednotlivé charakteristiky připomněli.

Naděje v sekulárním slova smyslu je definována jako „duševní hnutí, které vyjadřuje kladný vztah k nepřítomnému, obtížně dosažitelnému dobru. (...) má povahu emoce neboli vášně. (...) odehrává se na rovině smyslové přirozenosti.“⁵ Naděje se však může realizovat i na rovině rozumové, a to prostřednictvím vůle. Rozdíl pak spočívá v předmětu naděje, tj. ve skutečnosti, v níž člověk doufá. Jestliže se v případě emoce jedná o dosažení smyslově dostupného dobra, kdy je naděje spontánní a nesvobodnou silou, u naděje jako volního aktu se jedná o dobro rozumové, tj. abstraktní.⁶

„Pokud je tato volní naděje zaměřena správným způsobem k Bohu, pak lze mluvit o božské neboli teologické ctnosti naděje. Toto správné zaměření však není ani spontánním hnutím naší přirozenosti, ani něčím, k čemu se můžeme svobodně rozhodnout. Je to Boží dar, který můžeme pouze svobodně přijmout. (...) dobrem je Bůh sám, přesněji vzato je to stav dosažení Boha neboli blaženost věčného života.“⁷ Naděje teologická patří tedy vedle víry a lásky mezi trojici ctností „vlévaných Bohem“ a v jejím rámci člověk doufá ve vlastní spasení, v dosažení věčného života spočívajícího v zakoušení samotného Boha, resp. v jistotu dosažení očekávaných Božích dober. V trojici uvedených teologických ctností zaujímá naděje prostřední pozici. Zatímco láska je i na základě Písma vnímána jako největší z oné trojice, tudíž je zmiňována až na posledním místě, na základě logické úvahy následuje naděje až po víře, a to z toho důvodu, že předmět naděje, tj. jednak věčná blaženost, jednak božská pomoc je uchopitelný právě vírou. Vztah lásky a naděje je pak několikastupňový, resp. je velice

⁴ Srov. MACHULA, T. Naděje, která neklame, s. 5.

⁵ *Tamtéž*, s. 6.

⁶ Srov. *tamtéž*, s. 7.

⁷ *Tamtéž*, s. 8.

provázaný a mnohostranný – naděje totiž předchází lásku v řádu zvyku, ale láska předchází naději v řádu dokonalosti a jejím prostřednictvím tak roste i dokonalost naděje.⁸

Naděje ve smyslu emoce, tzn. reakce na poznaná nebo očekávaná dobra, která se snaží vyhnout se zlu, je součástí systému tzv. apetitivních (žádostivých sil) – ty jsou na rovině rozumové reprezentovány vůlí, na rovině smyslové pak dychtivostí a vznětlivostí. Zatímco dychtivost můžeme charakterizovat jako schopnost přijímat dobra (mezi emoce, které pod dychtivost spadají, řadíme lásku, touhu a radost, dále pak nenávisť, averzi a smutek), vznětlivost, do jejíhož rámce naděje patří, zajišťuje boj se zlem a překážkami. Obrana proti přítomnému zlu vyvolává u člověka hněv a nepřemožitelné zlo strach, těžce přemožitelné zlo vzbuzuje v člověku odvahu a nesnadno dosažitelné dobro naději.

V případě, že člověk stojí tváří v tvář dobru nedosažitelnému, ovládne jej zoufalství. V této souvislosti hovoříme také o beznaději, či dokonce acedii, kterou se rozumí „smutek, kterým člověk poklesává na duchu. (...) Jde o jakousi ztrátu či ochabnutí duševních sil, které má za následek oslabení naší schopnosti vzdorovat myšlenkám, že je zbytečné a nedůležité všechno, o co se snažíme ...“⁹

Jako neřesti odporující naději v pojetí teologické ctnosti jsou pak vnímány dva extrémy. Prvním z nich je stejně jako u naděje ve smyslu emoce zoufalství, které je definováno jako „rezignace na naději, která doufá, že nám od Boha přijde pomoc. Jde vlastně o popření Božího milosrdenství.“¹⁰ Jako druhý extrém jsou pak vnímány přesměřovaná víra v sebe sama či opovážlivé spoléhání na pomoc boží, tj. pokus o neoprávněnou naději. Zoufalství lze tedy charakterizovat jako odmítnutí naděje, v případě opovážlivosti pak jde spíše o „neuspořádanou“ naději, která už není dobrým duševním hnutím a ctností.¹¹

Francouzský představitel křesťanského existencialismu Gabriel Marcel podstatu aktu beznaděje charakterizuje jako kapitulaci před něčím, co nám rozum předkládá jako osudem dané, tudíž člověkem neovlivnitelné (*fatum*). A kapitulovat v pravém slova smyslu znamená nejen věc přijmout jako osudově danou, ale ve své podstatě se před tím

⁸ Srov. MACHULA, T. Naděje, která neklame, s. 20-24.

⁹ *Tamtéž*, s. 30.

¹⁰ *Tamtéž*, s. 31.

¹¹ Srov. *tamtéž*, s. 24-28.

nevyhnutelným „rozložit; to znamená v podstatě přestat být sebou samým, nechat se představou vlastní zkázy tak fascinovat, že tu zkázu sám anticipuji. Kdežto přijmout může naopak znamenat vydržet a držet se, neboli uchovat svou integritu; protože jsem odsouzen z nemoci se nevyléčit nebo z vězení nevyjít – nemusím se ještě vzdát, čili už teď souhlasit s tím, že se stanu dohozenou věcí, kterou ze mě nakonec má nemoc nebo mé zajetí udělat. Představa té věci by mě mohla nebezpečně fascinovat, ale já proti ní stavím vůli zůstat sám sebou. Takže přijetím nevyhnutelného, které však ze všech sil odmítám anticipovat, se mohu naopak vnitřně upevnit, dokázat sám sobě svou realitu a tím zároveň nekonečně přesáhnout ono fatum, před kterým jsem si zakázal zavřít oči.“¹²

Marcel dále explicitně porovnává beznaděj s jejím pozitivním protějškem: „... beznaděj je v určitém smyslu vědomí uzavřeného času nebo spíš času jako vězení -, kdežto naděje se jeví jako průnik časem: místo aby se čas nad vědomím uzavíral, zdá se, jako by naopak cosi do sebe propouštěl.“¹³

1.2 Naděje z pohledu psychologie

Klasická vysokoškolská učebnice obecné psychologie řadí naději mezi „komplexní lidské city“¹⁴ a definuje ji takto: „Naděje je důvěra zaměřená do budoucnosti. Je to vnitřní přesvědčení, že moje osobní perspektivy jsou příznivé a že se mi podaří dosáhnout vysněných cílů. Je známo, že lidé dokáží překonat i velmi nepříznivou aktuální situaci, mají-li ‚nadějně vyhlídky‘ do budoucnosti.“¹⁵

Český psychiatr Radkin Honzák charakterizuje naději tímto způsobem: „Naděje je vrozený instinkt, který nás udržuje při životě v době, kdy ryjeme držkou v zemi.“¹⁶ Z hlediska psychologického je tedy naděje vnímána jako schopnost (resp. stav mysli), která zastává v životě člověka nezastupitelnou úlohu, neboť jejím úkolem je provést člověka těžkostmi, které život přináší, a vrátit jej jak se říká „do sedla“ v případě, že jej

¹² MARCEL, G. *K filosofii naděje*, s. 97 a 98.

¹³ *Tamtéž*, s. 115.

¹⁴ Srov. PLHÁKOVÁ, A. *Učebnice obecné psychologie*, s. 409.

¹⁵ *Tamtéž*, s. 409.

¹⁶ ČT24. „Víra a naděje“. *Fokus Václava Moravce*. 74. díl. Vysíláno 24. 12. 2022. Dostupné na WWW: <<https://www.ceskatelevize.cz/porady/11054978064-fokus-vaclava-moravce/222411030530010/>>

nějaká z těchto těžkostí „srazí dolů z koně“. Schopnost naděje tvoří důležitou součást vnitřního mechanismu přežití člověka, bez něhož bychom nemohli prospívat.

Americký psycholog Charles Richard Snyder vysvětluje, jak se v lidské mysli postupně vyvíjejí jednotlivé elementy, které považuje za hlavní pilíře svého konceptu *hopeful thinking*, tj. „nadějného myšlení“, které má dle jeho názoru jednoznačně pozitivní vliv na prožití úspěšného života. Schopnost „nadějného myšlení“ se podle jeho názoru začíná rozvíjet již v raném dětství. Nejprve si postupně uvědomujeme aspekty zákona „akce-reakce“, což u nás vede ke zjištění, že jeden skutek vede k jinému. Pochopíme tedy fenomén příčinnosti, a toto porozumění je základem pro *pathways thinking*. Okolo jednoho roku věku se pak u jedince „rodí“ smysl pro identitu, v tuto dobu si také člověk začíná uvědomovat skutečnost, že je schopen zapříčinit, aby se něco stalo. Rozvíjí se tedy „činitelské“ myšlení. Spojením těchto dvou typů myšlení, které nám dávají nástroje k uskutečňování našich cílů, pak dochází k rozvoji výše zmíněného *hopeful thinking*, o němž bude ještě blíže pojednáno v jedné z kapitol třetí části této práce.¹⁷

1.3 „Naděje“ versus „optimismus“

„... (naděje) má tisíce podob, které na první pohled netvoří žádný celek, přesto mají všechny něco společného – že máme víru v to, že věci se dají změnit.“¹⁸

V souvislosti s tímto výrokem o existenci rozmanitých podob naděje je třeba poukázat na skutečnost, že z hlediska terminologického dochází často k zaměňování slov „naděje“ a „optimismus“. Tato záměna je však na základě významu oněch dvou slov mylná. Optimismus je totiž - na rozdíl od výše představené naděje - víra či přesvědčení, že všechno nakonec dobře dopadne, a vystihuje jej poněkud kýčovitá věta: „Neboj, to bude dobrý.“

V dnešní době je za optimistického člověka považován ten, který má za všech okolností na tváři úsměv, jenž „má symbolizovat nezlomné přesvědčení o tom, že jsme všichni na cestě ke kolektivnímu happy endu.“¹⁹

¹⁷ Srov. MIND TOOLS CONTENT TEAM. Snyder's Hope Theory. Cultivating Aspiration in Your Life. MindTools [cit. 2023-12-15]. Dostupné na WWW: <<https://www.mindtools.com/aov3izj/snyders-hope-theory>>.

¹⁸ MÁZDROVÁ, K. Žádná tečka neexistuje, s. 3.

¹⁹ SOBOTA, J. Naděje navzdory všemu, s. 8 a 9.

Z bádání amerického profesora manažerské praxe Arthura C. Brookse vyplývá závěr, že zatímco podstatou optimismu je víra v dobrý konec, naděje nic takového nepředpokládá. Optimismus je vnímán jako pasivní stav mysli a často má i genetické předpoklady, naděje je aktivní úsilí vycházející z předpokladu, že věci je možné změnit.²⁰

Již výše zmíněný Gabriel Marcel, jehož vnímání naděje bude věnována další kapitola, se vyjadřuje k optimismu takto: „Optimista je člověk, který má pevné přesvědčení nebo v určitých případech prostě jen matný pocit, že věci se nakonec musí ‚urovnat‘.“²¹ Marcel rozlišuje i různé druhy optimismu – optimismus čistě citový, optimismus s ambicemi racionálními, optimismus dovolávající se výhradně empirické úvahy či empirismus vycházející z argumentů metafyzických nebo teologických. Předkládá však myšlenku, že „hluboký“ optimismus zřejmě neexistuje, neboť „optimismus jako takový se vždycky opírá o zkušenost, která zdaleka není uchopena v tom nejvnitřnějším a jaksi co nejvíc sama v sobě prožita, ale která je naopak nahlížena z dostatečného odstupu, aby určité rozpory vybledly nebo se rozplynuly v jakési všeobecné harmonii.“²² Na základě této skutečnosti pak optimista „nikdy neváhá generalizovat závěry, k jakým dojdeme, jakmile se jen podíváme na ‚věci‘ z dostatečné vzdálenosti a v dostatečně široké časové rozloze.“²³ Optimista je tak vlastně vnímán jako „pozorovatel“ hodnotící věci s dostatečným odstupem.

Marcel hovoří i o existenci jakéhosi „přirozeného optimismu“, „který je především projevem dokonale fungujícího organismu, který však také může být zcela egoistickou snahou šetřit sebe sama, co nejdéle se uchránit zbytečného rozrušení; samozřejmě, že tento přirozený optimismus stejně jako optimismus teoretický nelze směřovat s nadějí.“²⁴

Katolický kněz a filosof Tomáš Halík odlišuje naše dva předložené pojmy takto: „Optimismus je poněkud troufalý předpoklad, že ‚vše dobře dopadne‘; naproti tomu naděje je síla vytrvat i v situaci, v níž se toto očekávání ukázalo jako iluze.“²⁵ Optimisté pak většinou velice rychle „vystřízliví“ a potýkají se s „kocovinou“ v podobě pesimismu,

²⁰ SOBOTA, J. Naděje navzdory všemu, s. 9.

²¹ MARCEL, G. *K filosofii naděje*, s. 92.

²² *Tamtéž*, s. 93.

²³ *Tamtéž*.

²⁴ *Tamtéž*, s. 105.

²⁵ HALÍK, T. *Stromu zbývá naděje*, s. 22.

který se často promění až v cynismus. V této souvislosti Halík zdůrazňuje fakt, že pesimismus je v určitém ohledu nebezpečnější než optimismus: „Optimismu podléhají snadněji lidé naivní a lehkověrní, zatímco pesimismus bývá nemocí (či pokušením) moudrých, zkušených a vědoucích. Pesimismus zachvacuje často ty, kdo už poznali a pochopili tolik věcí, že jsou na krok od životní moudrosti – a tehdy je těsně před vrcholem strhne z cesty melancholie, únava a znechucení. Nemluví o tom trpké svědectví biblické knihy Kazatel? Právě člověku, který toho tolik viděl, poznal a zakusil, náhle všechno připadá jako pokryté prachem marnosti, i samo poznávání a moudrost se mu teď jeví jako zbytečné trápení.“²⁶

1.4 Hranice naděje a naděje falešná

Atmosféra několika uplynulých let vzbuzuje v člověku spíše beznaděj. Jsme zaplaveni pocity, že už nemáme, kam se obrátit, všechny jistoty, pokud kdy nějaké vůbec byly, jsou ty tam. K tomuto stavu významně přispívají obrazy, kterými nás „bombardují“ média – na jejich základě pak můžeme dospět k závěru, že jsme obklopeni beznadějí.²⁷ Z tohoto konstatování je jasné, že i naděje není bezbřehá a má své hranice.

Na základě výše nastíněného úhlu pohledu je snad i lépe pochopitelné, že tradiční a možná už i kýčovitě tvrzení, které říká, že „naděje umírá poslední“, je ve své podstatě paradoxní. Zatímco my touto větou chceme vyjádřit, že naděje je to, co nám vždycky zbývá jako poslední, ale opravdu to zbývá, avšak doslova vzato tato věta vyjadřuje skutečnost, že naděje sice umírá jako poslední, ale umírá, a není tedy věčná.

I rabín Karol Sidon připouští, že v reálném světě má naděje své hranice, pro člověka je však za určitých podmínek možné dostat se i dál za ony hranice, protože dodává, že v rámci skutečné naděje „žádná tečka neexistuje“.²⁸

Již výše zmíněný Radkin Honzák se naopak vyjadřuje pro vidinu neomezenosti naděje i v našem reálném světě, protože na otázku, zda je lepší upínat se k naději nebo si přiznat beznaděj, reaguje přesvědčením, že když si v určité situaci přiznáme,

²⁶ HALÍK, T. *Stromu zbývá naděje*, s. 23.

²⁷ Srov. ČT24. „Víra a naděje“. *Fokus Václava Moravce*. 74. díl. Vysíláno 24. 12. 2022. Dostupné na WWW: <<https://www.ceskatelevize.cz/porady/11054978064-fokus-vaclava-moravce/222411030530010/>>

²⁸ Srov. MÁZDROVÁ, K. *Žádná tečka neexistuje*, s. 3.

že jsme jednoduše „v koncích“, vzdáme to a dále zapracuje sebenaplňující předpověď²⁹, která naši rezignaci potvrdí.

Vedle skutečnosti, že i meze má své hranice, je nezbytné neopomenout i existenci nadějí tzv. falešných. Tomáš Halík upozorňuje, že naději je třeba „chránit před pokušením beznaděje, avšak zároveň před jejím zkažením, zfalšováním – záměnou za to, co je její falešnou náhražkou: iluze, projekce přání, utopické sliby a naivní optimismus.“³⁰

Slovo „iluze“ pochází z latinského *illudo, illusum*, tzn. hrát, klamat a používá se tedy při potřebě označení falešného vjemu, který neodpovídá skutečnosti, ale na rozdíl od halucinace vychází z existujícího objektivního předmětu.³¹ V přeneseném slova významu se pak používá pro pojmenování klamného očekávání, resp. mylné naděje. Iluze nás pak vedou k tomu, že svá přání, resp. přání nebo obavy považujeme za skutečnost – v tomto ohledu tedy mluvíme o fenoménu projekce přání. Projekce jako taková je v sociologickém pojetí charakterizována právě jako proces vynášení, přenášení, promítání představ, myšlenek a fantazií navenek.³²

Utopické sliby nám předkládají nějakou fantastickou představu, nereálná plán, tradičně pak život ve společnosti považované za ideální.³³ Podle maďarského sociologa Karla Mannheima³⁴ je utopií každá orientace lidského vědomí, která se vymyká reálnému obrazu světa. Utopické vědomí je tedy v prožívání, myšlení a jednání zaměřeno na pojmy a obecné představy, které ještě nebyly uskutečněny.³⁵ Utopické myšlení ve spojení s nadějí pak ve 20. stol. reprezentoval zakladatel filosofie utopismu, německý filosof Ernst Bloch.

²⁹ Srov. ČT24, „Víra a naděje“. *Fokus Václava Moravce*. 74. díl. Vysíláno 24. 12. 2022. Dostupné na WWW: <<https://www.ceskatelevize.cz/porady/11054978064-fokus-vaclava-moravce/222411030530010/>>

³⁰ HALÍK, T. *Stromu zbývá naděje*, s. 19.

³¹ Iluze. Velký lékařský slovník [online]. [cit. 2024-02-04]. Dostupné na WWW: <<https://lekarske.slovníky.cz/pojem/iluze>>

³² Srov. Projekce. SOCIOLOGICKÁ ENCYKLOPEDIÉ [online]. Sociologický ústav AV ČR, V.V.I. Naposledy editována 11. 12. 2017. [cit. 2024-01-26]. Dostupné na WWW: <<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Projekce>>

³³ Srov. Utopie. SCS. ABZ. CZ Slovník cizích slov [online]. [cit. 2024-02-04]. Dostupné na WWW: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/utopie>

³⁴ VÍZ MANNHEIM, K. *Ideologie und Utopie*. 1965.

³⁵ Srov. Utopie. SOCIOLOGICKÁ ENCYKLOPEDIÉ [online]. Sociologický ústav AV ČR, V.V.I. Naposledy edit. 21. 9. 2020. [cit. 2024-01-26]. Dostupné na WWW: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Utopie>

Další falešnou náhražkou naděje jako takové je „naivní optimismus“ – jeho podstatu je možné přiblížit pomocí výroku jednoho starce, jehož na své cestě potká hlavní hrdina Santiago ve slavné knize italského autora Paula Coelha s názvem *Alchymista*: „A když něco chceš, celý Vesmír se spojí, abys své přání uskutečnil“.³⁶ Jedná se tedy o přesvědčení, že pokud budeme něco chtít s opravdu velkou silou, tak se to stane. Problémem je, že většinou se nestane nic, a tato falešná naděje vyvolá v jedinci akorát pocit frustrace, proto mnozí psychologové považují toto naivní myšlení za jev, který má na naši psychiku negativní vliv. Někdy však v tomto ohledu můžeme slavit úspěch - naše pozitivní myšlení totiž uvede do pohybu okolnosti hrající v náš prospěch, a na základě motivace, kterou vytvářejí, jsme pak schopni dosáhnout vyšších cílů. Skutečný význam úspěchu tak spočívá ne v naivním optimismu, že se jen tak něco stane, ale v úsilí, práci a nadšení, které našemu přání dáváme.

S touto problematikou je úzce spjata pozitivní psychologie amerického psychologa Martina Seligmana. Seligman se kloní k výše uvedenému názoru o zhoubném vlivu naivního optimismu, které jeho „stavění vzdušných zámků“ na naši psychiku má, a přichází s konceptem „naučeného optimismu“. Podstatou této koncepce je „naučit se“ zaujmout vždy správný postoj k dané situaci, díky němuž vytěžíme dobro ze světa kolem nás a naučíme se i konstruktivně čelit překážkám. Cílem je tedy realisticky zvýšit naši emocionální inteligenci a náš optimismus oprostít od nemožných snů.³⁷

1.5 Nástin filosofie naděje Gabriela Marcela

Zřejmě nejznámější představitel křesťanského existencialismu francouzský filosof Gabriel Marcel ve svém myšlení spojil dva proudy tohoto směru, z nichž jeden pojímal „existenci“ jako jedinečný a konkrétní život jednotlivce (návaznost na S. Kierkegaarda, K. Jasperse, J.-P. Sartra a A. Camuse), druhý ji pak vnímal jako „ek-sistenci“, resp. jako transcendenci člověka směrem k tajemství bytí, tj. k Bohu.³⁸ Hovoří tedy o skutečnosti,

³⁶ COELHO, P. *Alchymista*, s. 32.

³⁷ Srov. Víte, co je to naivní optimismus? *Sainte Anastasie*. Blog o filozofii a psychologii [online], [cit. 2024-01-26]. Dostupné na WWW: <<https://cs.sainte-anastasie.org/articles/psicologia/sabes-qu-es-el-optimismo-ingenuo.html>>

³⁸ Srov. THURNHER, R., RÖD, W., SCHMIDINGER, H. *Filosofie 19. a 20. století III*, s. 446.

že člověk je schopen prostřednictvím osobní lásky k Bohu zakusit sebe sama jako toho, kdo má účast na tajemství univerzálního bytí.³⁹

V rámci svých úvah o naději dospěl Marcel k následující definici: „... naděje svou podstatou je stav duše, natolik těsně vpojené do zkušenosti společenství, že je schopna aktu transcendence, kterým na rozdíl od jakéhokoli chtění a poznávání potvrzuje životu věčnost, jež má v oné zkušenosti svou záruku a závdavek.“⁴⁰ Touto definicí zakončil svou přednášku s názvem *Nástin fenomenologie a metafyziky naděje*, kterou pronesl v únoru roku 1942 ve Fourvière a v níž se pokusil prezentovat svou myšlenkovou studii, jejímž prostřednictvím k této definici dospěl.

Naděje v jeho pojetí je vnímána jako přirozená součást vnitřního světa člověka⁴¹ a obhajuje i správnost jejího zařazení mezi ctnosti, neboť „každá ctnost je totiž specifikací určité vnitřní síly a žít v naději znamená i v hodinách temna umět zůstat věrný tomu, co bylo v první chvíli jen nadšením, exaltací, vytržením. Tuto věrnost však nepochybně můžeme zachovat jen tehdy, jestliže naše dobrá vůle, která je konec konců jediným pozitivním příspěvkem, jehož jsme schopni, spolupracuje s podněty pramenícími z ohniska mimo náš dosah, kde hodnoty jsou milostí; a princip této spolupráce je a navždy zůstane tajemstvím.“⁴²

Podstatné je, že Marcel odlišuje skutečnou naději (vyjádřenou slovem „doufám“) od platonického přání („doufám, že ...“). Naděje má dle něj specifickou, ba přímo nad-rationální složku, která se jeví jako tajemství, a ne jako problém. Opravdová naděje je pak také pokorná, nesmělá a cudná.⁴³ Doufat v něco znamená pouhé ustrnutí či fascinované ulpění na určité představě, skutečná naděje přesahuje fantazii, takže si ani nedovolujeme představit, v co doufáme.⁴⁴

Marcel se též zamýšlí nad naturalistickým hlediskem a v jeho kontextu si klade otázku, zda nemůže být naděje jen pouhou reakcí organismu člověka na nesnesitelnou skutečnost, kterou odmítá přijmout jako definitivní (např. u nevléčitelně nemocného, doživotně odsouzeného). V tomto případě by odmítnutí bylo „měřítkem zbývající vitality“ člověka podpořené odvoláním se na skutečnosti, že když člověk dosáhne určité

³⁹ Srov. THURNHER, R., RÖD, W., SCHMIDINGER, H. *Filosofie 19. a 20. století III*, s. 447 a 448.

⁴⁰ MARCEL, G. *K filosofii naděje*, s. 132.

⁴¹ Srov. *tamtéž*, s. 90.

⁴² *Tamtéž*, s. 127.

⁴³ Srov. *tamtéž*, s. 94.

⁴⁴ Srov. *tamtéž*, s. 106.

míry vyčerpání, už není schopen v sobě naději žít. To Marcel popírá s odůvodněním, že v určitých případech je naděje schopna přežít téměř až zničení lidského organismu.⁴⁵ O naději v pravém slova smyslu se totiž dá dle Marcela hovořit pouze ve spojení s hrozbou beznaděje, protože naděje je vždy jejím překonáním.⁴⁶

V procesu uvažování nad oprávněností naděje v konkrétních případech zazní i zásadní otázka, která nás asi nepřekvapí – zda je totiž možné doufat, i když důvody k naději nejsou dostatečně opodstatněné, či dokonce vůbec neexistují. V tomto případě má ale pro Marcela výraz „je možné“ dvojí obsah:

„a) Je skutečně možné, aby někdo doufal, když nemá k naději důvody? anebo:

b) Smíme doufat i tehdy, jsou-li důvody nedostatečné nebo vůbec žádné?“⁴⁷

Co se týče první otázky, pro Marcela je odpověď zcela jednoznačná – člověk může mít naději, přestože z pohledu vnějšího pozorovatele žádné důvody k ní neexistují.⁴⁸ Druhou otázku pak komentuje takto: „Jenže kdyby opravdu se vši upřímností připustil, že důvody nejsou nebo jsou nedostatečné, sám by tím doznal, že ve skutečnosti nedoufá (pokud by samozřejmě jen z prosté lidské úcty neustupoval partnerovi a nepřisvědčoval na něco, čemu sám v hloubi duše nevěří; to je však už mimo naši hypotézu).“⁴⁹

Velice podstatnou je také skutečnost, že Marcel obecně vnímá lidskou existenci jako jakési „zajetí“, přestože je pro něj zároveň i hlavní „nositelkou naděje“. Tato existence je však paradoxně neustále ohrožena degradací, při které se stále více stává méně způsobilou k naději, nebo-li „čím méně bude život pocíťován jako zajetí, tím méně bude duše schopna vidět záři onoho zastřeného světla, onoho tajuplného světla, které ještě před jakoukoli analýzou cítíme jako samo ohnisko naděje.“⁵⁰ Ono zajetí, které pro člověka jeho existence představuje, ale které je pro něj zároveň důležité, vysvětluje Marcel takto: „... obecným postavením člověka i v životě na pohled normálním je vždycky postavení zajatce, protože musí snášet pouta všeho druhu, třeba jen vlastního těla, a ještě hlouběji noci, jež halí jeho začátek a konec. Je jisté, že z tohoto postavení v obojím slova smyslu vychází každá tvůrčí činnost, ať jakákoli, a že je v podstatě tím

⁴⁵ Srov. MARCEL, G. *K filosofii naděje*, s. 95.

⁴⁶ Srov. *tamtéž*, s. 96.

⁴⁷ *Tamtéž*.

⁴⁸ Srov. *tamtéž*, s. 128.

⁴⁹ *Tamtéž*.

⁵⁰ *Tamtéž*, s. 90

jediným prostředkem, který nám byl dán, abychom do svého vězení pustili trochu světla.“⁵¹

Marcel naději vždy spojuje s nějakou zkouškou, protože „zkouška je zkouškou právě proto, že mě zasahuje, že útočí na mé bytí, že mě vystavuje nebezpečí trvalé proměny k horšímu. (...) Jestliže doufám, vymykám se z vnitřního determinismu, který je něco jako křeč, hrozící proměnit mě během zkoušky v degradovaný, rozpolcený a koneckonců somnambulní zjev, jaké plodí z lidských bytostí beznaděj, nebo beznaděj především jiným je uhranutí.“⁵² Např. nemoc z člověka udělá pacienta přijímajícího habitus nemocného. Zoufalý člověk je zasažený tím, že jeho očekávání bylo zklamáno a předpokládá, že bude zklamáno zase. Navíc ona „rána“, která po zklamání zůstala, je „nevyléčitelná“. Beznaděj se tedy jeví „... jako akt, působící zhoubně na to, co by se prostě dalo nazvat sama podstata života.“⁵³ Zhoubný vliv beznaděje se nejvíce projevuje na skutečnosti, kterou lze označit jako „životní vervu“ či lépe „životní zápal“ - „ (...) zápal rozpouští či proměňuje v páru to, co by bez něho každým okamžikem bránilo žít. Je obrácen k jakési látce osobní budoucnosti, kterou má za úkol stravovat. Pod účinkem uhranutí se plamen naopak odvrací od látky, která je jeho přirozenou potravou, a zaútočí na sebe sama; obdivuhodně je to vyjádřeno, když se o někom řekne: ‚Stravuje se‘. Z tohoto hlediska můžeme beznaděj přirovnat k jakési duchovní autofagii.“⁵⁴

Marcel dále zdůrazňuje skutečnost, že naděje se pojí vždy se svobodou a s metodou přesahování, transcendence⁵⁵, tzn. že člověk musí hluboko v sobě pochopit, tj. „spatřit“ neboli vnitřně nahlédnout, že ještě možná není všemu konec. V souvislosti s touto perspektivou pak poukazuje na rozdíl mezi věřícím a nevěřícím člověkem, neboť na rozdíl od nevěřícího nemusí člověk věřící při oné transcendenci překonávat žádné překážky, a to proto, že svou naději staví bezpodmínečně.⁵⁶

Na závěr představme ještě dvě Marcelovy úvahy. Ta první se týká jedné z příčin ztráty naděje ve společnosti, kterou filosof spatřuje v demokracii. Demokracie totiž v důsledku svých principů podpořila individualismus a lidské vztahy postavila na roveň

⁵¹ MARCEL, G. *K filosofii naděje*, s. 121.

⁵² *Tamtéž*, s. 101.

⁵³ *Tamtéž*, s. 103.

⁵⁴ *Tamtéž*, s. 104 a 105.

⁵⁵ Srov. *tamtéž*, s. 107.

⁵⁶ Srov. *tamtéž*.

směnnému obchodu – nikdo nedělá nic zadarmo či zcela nezištně.⁵⁷ - „Podivně tu jde dohromady abstraktní myšlenka jakési spravedlnosti s onou péčí, abych nenaletěl, abych druhému nedovolil využít mé naivitu nebo dobrého srdce. Jaký div, že v takové perspektivě duch nedůvěry – nejenom k druhým, ale k životu samému – čím dál víc zbavuje lidskou duši schopnosti naděje a tím i radosti?“⁵⁸

Druhá úvaha se pak týká naší budoucnosti: „Čím víc budeme poplatni vlastnictví, čím víc se vydáme za kořist širavé úzkosti, jež z něho plyne, tím víc budeme ztrácet nejenom schopnost k naději, ale dokonce i víru, třeba nejasnou, v její reálnou možnost. V tomto smyslu je nepochybně a do písmene pravda, že jedině bytost naprosto osvobozená od pout vlastnictví ve všech jeho formách je s to poznat božskou lehkost života v naději.“⁵⁹ K tomu Marcel dodává, že tato možnost se však týká pouze minimálního počtu jedinců, protože většina lidí je zřejmě odsouzena zůstat „v neúprosném zajetí vlastnění“.⁶⁰

A pokračuje tvrzením, v něhož vyplývá, že naději vnímá ve své podstatě jako „dech duše“: „Tolik snad ale můžeme říci, že jsme-li ještě pořád, třeba jen slabě, přístupni naději, pak možná jedině díky skulinám a štrbinám v pancíři, kterým nás pokrylo vlastnění; možná ještě spíš v pancíři našeho majetku, našeho vzdělání, zkušenosti a našich ctností než našich neřestí. Tudy a jedině tudy, často v zoufalých podmínkách vzrůstající arytmie a nejistoty, může být udržován onen dech duše, ohrožený v každém okamžiku nebezpečím, že vynechá, tak jako mohou vynechat plíce či ledviny.“⁶¹

1.6 Naděje v podání Jana Sokola

Gabriel Marcel představuje zřejmě nejvýznamnějšího zástupce filosofického myšlení o naději v zahraničí, nyní je vhodné pojednat o naději také z pohledu filosofického myšlení českého. Jedním z nejvýznamnějších filosofů současnosti, který se v rámci svého filosofického myšlení, samozřejmě i z pozice křesťanského intelektuála, tématu naděje věnoval, je – bohužel již před třemi lety zesnulý - Jan Sokol. Následně představené úvahy

⁵⁷ Srov. MARCEL, G. *K filosofii naděje*, s. 119.

⁵⁸ *Tamtéž.*

⁵⁹ *Tamtéž*, s. 124

⁶⁰ Srov. *tamtéž.*

⁶¹ *Tamtéž*, s.125.

pocházejí zejména z jeho souboru kratších zamyšlení a rozjímání nad evangelií s názvem *Naděje na neděli*⁶². Kniha obsahující více jak sedmdesát krátkých promluv na nedělní evangelia zdůrazňuje význam neděle nejen jako po vzoru Boha stanoveného dnu odpočinku, ale jako možnost zastavení se v každodenním shonu a načerpání pevné naděje, která člověku v dnešní době často chybí.

„Člověk – jako ostatně i každý jiný živočich – se sice běžně v životě bez naděje neobejde a každé dítě přichází na svět vybavené touto úžasnou schopností z něčeho se radovat a na něco se těšit. Jenže jak dospívá a stárne, tahle energie se jaksi vyčerpává a na její místo nastupuje spíš zklamání a skepse. To, co nás kdysi dokázalo nadchnout, už zevšednělo, a jak na člověka doléhá stáří, vidí už před sebou spíš jen ubývání sil, nemoci a smrt. Jak napsal slavný německý filosof Hegel, člověk musí umřít také proto, že životem otupěl, že všude byl a všechno ví, takže se už na nic nedokáže těšit.“⁶³ Takto Sokol představuje vnímání naděje člověka v průběhu života.

Dále upozorňuje na skutečnost, že v průběhu našich dějin, respektive konkrétně v novověku lidé odvrhli naději křesťanskou a rozhodli se, že „... už na Boží království nebudou čekat, že si tu budoucnost, na kterou se dosud jen těšili, udělají sami, tady a teď. Tak vznikla myšlenka pokroku, jakýsi levoboček křesťanské naděje, a i když se dnes může někomu zdát překonaná, nemůžeme jí upřít, jaký měla obrovský úspěch. Právě díky ní můžeme dnes žít déle, pohodlněji, bezpečněji a nesrovnatelně bohatěji, než žili naši předkové kdykoli v minulosti.

Jenže jak se tyto lidské možnosti staly a stávají skutečností, přibývá dnes lidí, kteří je pokládají za samozřejmé a žádnou naději v nich nevidí. Ano, žijeme déle a bezpečněji, ale co má být? Stejně nakonec umřeme.“⁶⁴

Sokol dále konstatuje, že bez naděje, ať už je jakákoliv, člověk žít prostě nemůže, a že každá naděje někdy potřebuje trochu povzbuzení⁶⁵ - a to i v souvislosti s nadějí v životě člověka nevěřícího: „Když na člověka padnou pochyby o Božích zaslíbeních, o vykoupení a spasení, o Božím království, které si představit neumíme, je možná nejlepší podívat se blíž na to, co už máme a z čeho žijeme. Když člověk pochybuje o tom, co má slíbeno do budoucnosti, stojí za to podívat se, co už dostal a denně dostává. Kdybychom

⁶² SOKOL, J. *Naděje na neděli. Krátké promluvy na nedělní čtení*. Praha: Vyšehrad, 2017.

⁶³ SOKOL, J. *Naděje na neděli*, s. 18.

⁶⁴ Tamtéž, s. 20.

⁶⁵ Srov. *tamtéž*, s. 22.

si toho víc všímali, přišlo by nám daleko snazší věřit a doufat v to, co ani člověku na mysl nepřišlo, a co připravil Bůh těm, kdo ho milují.“⁶⁶

Zajímavou skutečností, která přímo souvisí s faktem, že naděje křesťanská je pro nevěřící, tj. pro většinu Čechů, případně i západní populace tak vzdálená, je Sokolovo objasnění důvodu, proč nevěřící „nevěří“, resp. nejsou schopni připustit, že vzkříšení po smrti je po vzoru Ježíše Krista možné. Důvod spočívá v tom, že lidé chápou vizi posmrtného života jako jakési pokračování života smrtelného a neuvědomují si, že v případě „věčného života“ se jedná o metaforu, kterou nelze interpretovat doslova. Je to však zcela přirozená reakce, protože nic jiného, než tento náš život neznáme⁶⁷, a jak by měla ona posmrtná existence vlastně vypadat a co by měla obnášet, to si neumíme představit. Věčný život však musí být již ze své podstaty úplně jiný, nepostižitelný naší představivostí i zkušeností, neboť na základě citací z evangelia svatého Jana Sokol připomíná, že sám Kristus prohlásil, že jeho království „není z tohoto světa“, že všechno tvoří zcela nové.

Naděje nás všechny opouští právě zřejmě především v okamžiku, kdy si uvědomíme, že náš život je jen záležitostí dočasnou, že jsme smrtelní, a naše pouť na tomto světě jednou skončí. Vyrovnat se se svou smrtelností, resp. si ji vůbec připustit je jedním z důležitých aspektů mentality dnešního člověka a měla by se mu věnovat celospolečenská debata. Ať chceme nebo nechceme, všichni jednou zemřít musíme, avšak v současné společnosti je smrt bezostyšně vytěsňována a lidé s ní v běžném životě jaksi příliš „nepočítají“. I tento přístup je však do určité míry pochopitelný, protože kdybychom si možnost zániku naší existence v jakémkoliv okamžiku neustále uvědomovali, všechno naše konání by nám připadalo marné a jenom bychom čekali na smrt.⁶⁸

Vyrovnat se s faktem vlastní smrtelnosti i smrtelnosti všech našich blízkých pomáhá věřícímu Bůh. Nevěřící se může obrátit s prosbou o pomoc na psychologa či psychiatra, nicméně tam stejně velkou útěchu, natož nějaký návod na smíření nezíská. Respektive ani nemůže, neboť dle názoru psychiatra člověk, navíc když je to mladý člověk, musí vytrvat, protože k onomu smíření se smrtelností věkem sám dozraje. Mladá mysl ale není schopna fakt smrtelnosti přijmout, vědomí smrti, která jednou přijde,

⁶⁶ SOKOL, J. *Naděje na neděli*, s. 24.

⁶⁷ Srov. *tamtéž*, s. 160.

⁶⁸ Srov. *tamtéž*.

vyvolává pocit úzkosti, člověk někdy až dokonce propadá panice. Musí se potýkat s pocitem nesmyslnost veškerého svého počínání a bytí vůbec – koncept, že jeho bytí je vlastně bytí k smrti, je pro něj nepřijatelný a úzkost z faktu smrtelnosti se tak pro něj stává nesnesitelnou. Vše je však prý z psychologického hlediska přirozené a s narůstajícím věkem by měly tyto intenzivní pocity slábnout až do bodu smíření. Avšak na ono bolestné dozrávání zůstává člověk zcela sám.

Sokol se snaží dokázat, že smrt je ve své podstatě dobrá, resp. že kdyby jí nebylo, byli bychom vlastně nešťastní – vědomí smrtelnosti je tak pro smysluplnost našeho života podstatné. Toto poselství, jehož obsah se opět mladému člověku bytostně přičí, přináší i jedna z divadelních her nejen významného spisovatele, ale také vizionáře a filosofa Karla Čapka, která nese název *Věc Makropulos*.⁶⁹ Hlavní hrdinka - nesmrtelná herečka Emilia Marty - si stýská nad svým osudem, protože v důsledku jeho věčného trvání postrádá její život veškerý smysl: „Vy jste tak blízko všeho! Pro vás má všechno smysl! Pro vás má všechno nějakou cenu, protože za těch pár let toho ani dost neužijete. (...) Hlupáci, vy jste tak šťastní! A všechno jen pro tu pitomou náhodu, že brzo umřete! (...) Člověk nemůže milovat tři sta let. Ani doufat, ani tvořit, ani se dívat tři sta let. Nevydrží to, Všecko omrzí. Omrzí být dobrý a omrzí být špatný. Nebe i země tě omrzí. A pak vidíš, že to vlastně není. Ani hřích, ani bolest, ani země, vůbec nic. Jen to je, co má nějakou cenu. A pro vás má všechno cenu. Ó bože, já byla jako vy! Já byla děvče, já byla dáma, já byla šťastná, já, já byla člověk!“⁷⁰

Sám Sokol tuto skutečnost objasňuje následovně: „Dospělý člověk ví, že musí umřít, a když si to dobře rozmyslí, může dokonce pochopit proč. Jako všechno živé, tak také člověk se nejdřív narodí, roste, dospívá, stárne, a nakonec umře. Kdyby tomu tak nebylo, byl by svět plný starců, stařenek a my starší a staří dobře víme, kolik je s tím spojeno nesnázi a trápení. Kdyby takový život měl pokračovat do nekonečna, byla by to spíš noční můra než naděje.“⁷¹

I přes výše uvedené skutečnosti se však člověk smrti bojí a lpí na životě, i když je třeba nešťastný, protože to je pro něj ta nejvyšší naděje – že i když se má špatně a nedaří se mu, život mu poskytuje prostor pro možnost svou situaci změnit. Člověk totiž časem dospěje ke zjištění, že možné je opravdu všechno – ze zkušeností vyplývá, že to zjišťuje

⁶⁹ První inscenace hry se konala 21. listopadu 1922 v Městském divadle na Vinohradech v Praze.

⁷⁰ ČAPEK, K. *Věc Makropulos*, s. 139.

⁷¹ SOKOL, J. *Naděje na neděli*, s. 232.

většinou v tom negativním slova smyslu - ale proč by to nemohlo být i naopak? Logická úvaha vede k tvrzení, že cokoliv je možné, je to možné ve všech ohledech, tudíž i v tom pozitivním. Vždy by tedy mělo zůstat aspoň zrnko naděje, že takhle to přece nemůže zůstat napořád a musí se něco stát, co situaci změní – nic se ale neděje samo od sebe, člověk tomu holt musí jít svým úsilím trochu naproti.

Každý člověk naději ke svému životu potřebuje. V dnešní době, která nás konfrontuje s chaosem, jemuž ne vždy zcela rozumíme, a vyvolává v nás pocity, že se všechno hroutí, že svět je horší a horší a ve své podstatě se žene do záhuby, je však stále složitější si ji obhájit.⁷² Sokolova reakce na tuto skutečnost dává smysl, respektive se jedná o logickou úvahu, a to – snad ne příliš troufale řečeno - i z pohledu člověka nevěřícího: „Kdybychom tedy chtěli obhájit svou neviditelnou naději před kýmkoli, měli bychom asi začít u sebe. Měli bychom si cvičit zrak, abychom zase uviděli, že všechno, z čeho žijeme, naše lásky a štěstí, děti a přátelé, déšť i slunce jsou jeden nepřetržitý proud Božích darů. A konec konců i všechny námahy, starosti a bolesti, které dávají našim životům obsah a smysl, jsou jeden nepřetržitý doklad o tom, jak o nás bylo a je postaráno - ...“.⁷³

⁷² Srov. SOKOL, J. *Naděje na neděli*, s. 258

⁷³ *Tamtéž*, s. 258 a 259.

2 Naděje v životě člověka 21. století

2.1 Otázky po smysluplnosti současného života a světa aneb Kam jsme dospěli

Český podnikatel a vysokoškolský pedagog Zbyněk Frolík ve svém příspěvku do sborníku textů vydaném pod záštitou ekonoma a filosofa Tomáše Sedláčka roku 2016 pod názvem *2036. Tomáš Sedláček a hosté: Jak budeme žít za 20 let?*⁷⁴ konstatuje: „Svět jako by dnes stál na hlavě. Co platilo dříve, už neplatí.“⁷⁵ Tím vystihuje pocit člověka dnešní doby, který se cítí tak, jako by se vše „obrátilo vzhůru nohama“. V čem konkrétně spočívají úskalí dnešního světa, který se dle této charakteristiky proměnil oproti světu dřívějšímu téměř k nepoznání, bude předmětem následující části práce.

2.1.1 „Předpotopní“ proroctví

Již ve druhé polovině 90. let 20. století filosof Karel Kosík ve svém „Předpotopním programu“, tj. v úvodu ke knize *Předpotopní úvahy* varuje před „potopou, která se již po celém světě rozlévá a v níž by lidstvo mohlo utonout. Potopou je bezměrná hltavost. Moderní člověk je nenasytý, lačnost ho zcela pohlcuje a zahlcuje, tj. ničí a zbavuje lidskosti.“⁷⁶

Kosík hovoří o všeobecné „pokleslosti“ lidstva, konkrétně o skutečnosti, že „moderní člověk, také ve střední Evropě, ztrácí vztah k pravdě a Bytí, vyměňuje jej za náhražku, již je žádostivost vším disponovat a manipulovat.“⁷⁷ V souvislosti s žádostivostí pak konstatuje: „ (...) děsivé obavy antických myslitelů (tj. Platónovo varování před katastrofálními důsledky přílišné žádostivosti – to Kosík uvádí v několika odstavcích nad – pozn. autorky práce) se realizují a vládnou jako systém samozřejmosti. Podřízená a služební část duše, žádostivost, přebírá komando, podrobuje si a pro své účely používá aktéra, jehož přirozeným určením je provádět volbu a rozhodovat: rozum. V moderní jeskyni autokraticky vládne dvojspřeží bezmezná nenasytosti a počítařsky vypočítavého technického rozumu.“⁷⁸

⁷⁴ 2036. Tomáš Sedláček a hosté: *Jak budeme žít za 20 let?* Praha: 65. pole, 2016.

⁷⁵ FROLÍK, Z. Technologický pokrok, ostrý boj a evropské překážky, s. 128.

⁷⁶ KOSÍK, K. *Předpotopní úvahy*, s. 7.

⁷⁷ *Tamtéž*, s. 21.

⁷⁸ *Tamtéž*, s. 228.

V moderní době se člověk stává čím dál více obětí systému, který sám vyprodukoval: „Role se mění: ze systému, který má sloužit člověku, se stává pán, pseudo-subjekt, degradující lidi na příslušenství svého fungování a rozmachu; lidi jsou odsouzeni k roli bezmocných objektů, pohybujících se uvnitř chodu této rozjeté mašinerie, neschopných a nemohoucích se z jejího sevření vyprostit. Dnešní realita, epocha ‚konce dějin‘ je grandiózní, expandující a expanzivní ‚systém potřeb‘, v němž jsou lidi redukováni, tj. poníženi na producenty konzumenty.“⁷⁹

Kosík hovoří o „planetární nadvládě superkapitálu“: „Planeta je řízena giganty, pod jejich správcovstvím (nebo šafářstvím) přestává svět být světem, klesá na polosvět, transformuje se na fungující systém, do něhož jsou lidi i příroda zapojeni jako jeho poslušné příslušenství.“⁸⁰ Tito „giganti“ opravdu vládnu světu, ne občan, ne lid, ani národní vlády.⁸¹

Důsledkem výše uvedených charakteristik je skutečnost, že současný „kapitalismus není jen výkonný motor chrlící nepřehlednou pestrost zboží, artefaktů, informací, požitků, je také, v určitém smyslu především, producentem prázdnoty a sterility. Na jedné straně profity a komfort, na druhé straně ubožáctví ducha a duše, rub a líc jedné mince.“⁸²

„Planetární nadvláda této instance (rozuměj „superkapitálu“ – pozn. autorky práce) ... Je spojena bytostně se ztrátou míry, podstatnosti, smyslu, středovosti, ctnosti.“⁸³

Počátek jednadvacátého století Kosíkem popsanou neutěšenou situaci ještě více posílil. Všechno prochází fázemi vzniku, rozvoje, vrcholu, úpadku a zániku, tudíž ke svému konci postupně spěje i náš svět. V posledních letech však můžeme mít pocit, že se tak děje mnohem rychlejším tempem, než jsme si mysleli. A to se nejedná jen o asi nejvíce pocíťované zhoršování klimatických podmínek, ale i společnost si sama se sebou neví rady - všeobecně „hrubne“ a dle teprve před několika lety zesnulého vlivného sociologa Zygmunta Baumana se světem šíří „morální slepota“.⁸⁴ Člověk

⁷⁹ KOSÍK, K. *Předpotopní úvahy*, s. 110.

⁸⁰ *Tamtéž*, s. 244.

⁸¹ Srov. *tamtéž*, s. 245.

⁸² *Tamtéž*, s. 249.

⁸³ *Tamtéž*, s. 251.

⁸⁴ BAUMAN, Z., DONSKIS, L. *Morální slepota. Ztráta citlivosti v tekuté modernitě*. Praha: Pulchra, 2023.

se v globálním pohledu potýká s četnými problémy závažného charakteru, proto také dnešní doba bývá někdy přirovnávána k období soumraku starověké Římské říše.

2.1.2 Žijeme ve stavu „zběsilé strnulosti“

Pokud bychom měli co nejdůležitěji charakterizovat současnou společnost, nezbývá než parafrázovat jednu myšlenku z dnes již klasického díla Františka Hrubína s názvem *Romance pro křídlovku* – pro čím dál více lidí se dneska život stal darem nad jejich síly.

Právnický a sociolog Jan Géryk se ve své práci s názvem *Společnost úzkosti*⁸⁵ snaží pochopit příčiny v současné době již nevyvratitelné skutečnosti, že se rok od roku zvyšuje počet diagnóz úzkostných stavů a depresí, a shledává, že důvodem je současný stav společnosti. Ten označuje jako „zběsilou strnulost“, tzn. časový paradox spočívající v tom, že se stále něco děje, ale v zásadě se vlastně nic nemění. Stav, jehož označení převzal od německého sociologa Hartmuta Rosy⁸⁶, nastává tehdy, „když společenským zrychlením dospějeme do bodu, v němž pohyb společnosti jako celku i našich individuálních životních projektů přestává být vědomě říditelný. V takové situaci (...) již společenské zrychlení přestává být slučitelné s přísliby autonomie a identity, které s sebou přinesla moderní doba.“⁸⁷ Úzkostné a depresivní stavy, s nimiž se v dnešní společnosti potýká čím dál více jedinců, jsou pak zapříčiněny právě ztrátou autonomie a identity, protože deprese vzniká z pocitu, že člověk nemá svůj život pod kontrolou⁸⁸.

Géryk se tedy ve své knize zamýšlí nad příčinami onoho výše zmíněného stavu „zběsilé strnulosti“ a po rozsáhlé analýze různých aspektů dnešní společnosti a světa dospívá k následujícím závěrům:

1. příčina

Politika a veřejný prostor už neplní svou funkci společenského synchronizátoru. Příčinou této situace je skutečnost, že tempo zrychlení ekonomického, mediálního a technologického subsystému je mnohem větší než u subsystému politického. Géryk tedy tvrdí, že opětovné posílení veřejného prostoru, resp. rozšíření oblasti starosti

⁸⁵ GÉRYK, J. *Společnost úzkosti. Jak souvisí politika, čas a duševní zdraví*. Brno: Host, 2023.

⁸⁶ Blíže viz ROSA, H. *Social Acceleration: A New Theory of Modernity*. New York: Columbia University Press, 2013.

⁸⁷ GÉRYK, J. *Společnost úzkosti*, s. 12.

⁸⁸ Srov. *tamtéž*.

o to, co je nám společné, by mělo být jednou z možností, která současnou společnost z jejího úzkostného a depresivního stavu vyvést.⁸⁹

2. příčina

Politika již nevytváří prostor pro vyprávění o minulosti a vytváření představ o budoucnosti, což vede k velkému společenskému problému - „ztrátě narativity“. Jak už bylo zmíněno výše, člověk musí mít pro svůj zdravý duševní stav pocit, že je pánem svého vlastního života a že má svět pod kontrolou. Aby toho byl schopen, je třeba, aby svět nejprve pochopil. K tomu potřebuje příběhy a vyprávění, které mu svět uspořádají a osmyslí.⁹⁰ O „neschopnosti vyprávět“ jako o nové „schopnosti“ lidstva hovořil již ve 30. letech 20. století německo-židovský filosof Walter Benjamin a její vznik dával do souvislosti s první světovou válkou. Lidé, kteří se z ní vrátili do běžného života, totiž nebyli schopni svou zkušenost z ní předat, neboť byla naprosto „nesouměřitelná“ s čímkoliv, co lidé, kteří ve válce nebyli, zažili.⁹¹ Dnešnímu člověku tedy ony výše zmíněné potřebné velké příběhy chybí, místo nich máme data a informace – ty však nepostihují všechno, co je o člověku možné říci.⁹²

Důležitým aspektem tohoto problému je také skutečnost, že velké příběhy nelze vytvořit ze současného vnímání času, které je výsledkem společenského zrychlení. Čas totiž nevnímáme jako plynutí, ale jako střídání jednotlivých okamžiků bez jakéhokoliv propojení. Navíc došlo ve společenském myšlení k posunu k „presentistickému režimu historicity“, tj. přítomnost není určena minulostí nebo budoucností, ale jen sama sebou. Je tak třeba navrátit se k „budoucnostnímu režimu historicity“, a tím pádem i opustit „intenzivní čas okamžitosti bez dějin“ přejít k „extenzivnímu času dějin.“⁹³

Dalším možným řešením je nová ideologizace - „nové velké vyprávění, jež poskytne novou sadu principů, hodnot a cílů, které budou připravenými vodítky pro rozhodování. ... Jde například o vodítka založená na společné ‚starosti o veřejné‘ a na principu odpovědnosti, čímž bychom se dostali z pole identitárních vyprávění

⁸⁹ Srov. GÉRYK, J. *Společnost úzkosti*, s. 29.

⁹⁰ Srov. *tamtéž*, s. 327.

⁹¹ Srov. MATĚJČKOVÁ, T. *Bůh je mrtev. Nic není dovoleno*, s. 231.

⁹² Srov. *tamtéž*, s. 245.

⁹³ Srov. GÉRYK, J. *Společnost úzkosti*, s. 329 a 330.

do oblasti vyprávění environmentálních, a to v širším slova smyslu narativů o našem „prostředí pro život“.⁹⁴

Důležité také je, aby politika hovořila „běžnou řečí“ (dochází v ní ke střetu „řečí“ různých částí společenského systému), a umožnila tak vytvořit „univerzální horizont porozumění“, protože jsou to právě politika a veřejný prostor, v jejichž rámci se ony společenské narativy a obecně další směřování společnosti tvoří.⁹⁵

3. příčina

Zaplňenost světa informacemi, zbožím, zážitky, a z toho plynoucí chronická úzkost, protože nic z toho nedává pořádně smysl. Ony úzkostné a depresivní stavy ve společnosti vycházejí též ze skutečnosti, že náš pocit, že svět a zejména náš život můžeme mít pod kontrolou, se ukázal býti falešným⁹⁶ – s tím souvisí i otázka hektického životního stylu: „Hektičnost našich životů a společnosti jako celku tak v této logice není zapříčiněna jen nějakou hédonistickou zálibou v nadbytku, ale spíše obavou ze ztráty, pokud se dynamice systému nepřizpůsobíme.“⁹⁷

Ke stavu vzrůstajícího se zoufalství přispívá také individualizace a personalizace řady oblastí, v jejichž důsledku si člověk často musí vystačit sám (oslabuje pomoc širší rodiny, sousedské vztahy atd.)

Dle Géryka je řešením problému s duševním zdravím zásadní společenská transformace, jejíž podstatou je přizpůsobení se systému lidským potřebám, a ne naopak.⁹⁸

2.1.3 Naše diagnóza - „vyhořelá společnost“

Německy píšící filosof korejského původu BYUNG-CHUL Han se ve svých zásadních textech, které v českém překladu vyšly v souborné knize s názvem *Vyhořelá společnost*⁹⁹, nijak nerozpakuje označit naši soudobou společnost za jasně patologickou. Jelikož z této knihy čerpal celou řadu myšlenek Jan Géryk pro svou výše uvedenou „společnost

⁹⁴ GÉRYK, J. *Společnost úzkosti*, s. 328 a 329.

⁹⁵ Srov. *tamtéž*, s. 329.

⁹⁶ Srov. *tamtéž*, s. 325.

⁹⁷ *Tamtéž*.

⁹⁸ Srov. *tamtéž*, s. 326.

⁹⁹ BYUNG-CHUL Han. *Vyhořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers, 2016.

úzkosti“, zmíníme zde jen některé další filosofovy myšlenky, které nám pomohou dotvořit si obraz dnešní společnosti.

Již na začátku knihy autor konstatuje: „Z patologické perspektivy není počínající jednadvacáté století bakteriální ani virové, nýbrž neuronální povahy. Patologickou krajinu počínajícího jednadvacátého století charakterizují nervová onemocnění jako deprese, porucha pozornosti s hyperaktivitou (ADHD), hraniční porucha osobnosti (BPD) nebo syndrom vyhoření (BS).“¹⁰⁰ Příčinu těchto patologických jevů pak spatřuje v přemíře pozitivivity – hovoří dokonce o „násilí pozitivivity, které má příčinu v nadprodukcii, v nadměrné výkonnosti nebo v přemíře komunikace ...“¹⁰¹

V porovnání se společnostmi 20. století, která byla disciplinární, je třeba společnost století současného charakterizovat jako „společnost výkonu“. Zatímco disciplinární společnost byla společností negativity – charakterizována zákazy a příkazy, společnost výkonu lze vystihnout „neohrazeným mohu“, aspekty jako jsou „projekt, iniciativa a motivace“, tedy celkově „pozitivním schématem možností“.¹⁰² Co je dále důležité, je skutečnost, že „subjekt výkonnosti“, tj. člověk současnosti se od „subjektu poslušnosti“ doby disciplinární společnosti liší tím, že neposlouchá žádnou vnější autoritu, ale je sám sobě „pánem a suverénem“.¹⁰³ Tím je umožněna jednotlivci svoboda, která je však paradoxní, protože se ve své podstatě mění v násilí na sobě samém – člověk je místo vnějšího tlaku veden svým vnitřním nutkáním.¹⁰⁴ - „Přemíra práce s výkonu vede k sebevykořisťování. To je efektivnější než vykořisťování cizí mocí, protože je provázeno pocitem svobody.“¹⁰⁵

K lepší ilustraci postavení soudobého „subjektu výkonnosti“ si Byung-Chul Han vypůjčil příběh z řeckých bájí a pověstí: „Současný subjekt výkonnosti, jenž se pokládá za svobodného, je ve skutečnosti připoutaný jako Prométheus. Orel, co se živí jeho znovu a znovu dorůstajícími játry, by se dal interpretovat jako alter ego.“¹⁰⁶

¹⁰⁰ BYUNG-CHUL Han. *Výhořelá společnost*, s.7.

¹⁰¹ *Tamtéž*, s. 12.

¹⁰² Srov. *tamtéž*, s. 15 a 16.

¹⁰³ Srov. *tamtéž*, s. 19.

¹⁰⁴ Srov. *tamtéž*, s. 65.

¹⁰⁵ *Tamtéž*, s. 19.

¹⁰⁶ *Tamtéž*, s. 51.

Příčiny tohoto stavu dnešní společnosti nám vysvětlí autor sám: „Moderní ztráta víry, která se netýká jen Boha či onoho světa, ale i samotné reality, činí lidský život radikálně pomíjivým. Ještě nikdy nebyl tak pomíjivým jako dnes. Radikálně pomíjivý není jen lidský život, nýbrž i samotný svět. Nic neskýtá příslib trvání a stability. Tváří v tvář této absenci bytí se dostavuje nervozita a neklid. ... Také náboženství jakožto thanatotechnika, která by člověka zbavovala strachu před smrtí a vyvolávala pocit trvání, dosloužila.“¹⁰⁷

„Právě na život, jenž se stal obnaženým, radikálně pomíjivým, reagujeme hyperaktivitou, hysterií práce a produkce. Rovněž současné všeobecné zrychlení má v mnohém co dočinění s touto krizí bytí.“¹⁰⁸

Výše zmíněná přemíra pozitivivity se projevuje také jako „přemíra podnětů, informací a impulsů.“¹⁰⁹ Když k tomu připojíme další tendenci typickou pro současnou společnost, která spočívá v malé toleranci vůči nudě a zahálce, zjistíme, že člověk není schopen se uvolnit a dopřát si potřebného odpočinku.¹¹⁰ Na základě tohoto zjištění nezbyvá Byung-Chul Hanovi nic jiného než konstatovat následující: „Pozdně moderní animal laborans ... je hyperaktivní a hyperneurotický...veškerá lidská činnost v pozdní moderně upadá na úroveň práce ...“¹¹¹ V této souvislosti je citován i Friedrich Nietzsche a jeho text s názvem *Lidské, příliš lidské I*, což dokazuje, že společnost měla „náběh“ na zmiňovaný stav už v poslední třetině 19. století: „Z nedostatku klidu směřuje naše civilizace k novému barbarství. Žádná doba si necenila činorodých, to znamená neklidných, více než naše. K nezbytným korekturám, jež bude třeba provést na charakteru člověka, patří proto rozsáhlé posílení rozjímavého elementu.“¹¹²

Po mýtickém Prométheovi si Byung-Chul Han vypomáhá dalším přirovnáním, tentokrát však sáhl do naší nedávné, komunistické minulosti: „V této společnosti nátlaku si každý nosí svůj pracovní tábor s sebou. Zvláštností tohoto tábora je, že každý je tu zároveň vězněm i dozorcem, obětí i pachatelem. Člověk tak vykořisťuje sám sebe.“¹¹³

¹⁰⁷ BYUNG-CHUL Han. *Výhořelá společnost*, s. 27 a 28.

¹⁰⁸ *Tamtéž*, s. 29.

¹⁰⁹ Srov. *tamtéž*, s. 20.

¹¹⁰ Srov. *tamtéž*, s. 21 a 22.

¹¹¹ *Tamtéž*, s. 27.

¹¹² *Tamtéž*, s. 23 a 24.

¹¹³ *Tamtéž*, s. 29.

Tlak na výkonnost a únava z přemíry činnosti i z přemíry možností pak vedou k depresím a „vyhoření“ - „Nemoci už dále moci“ vede k destruktivním sebevýtčtkám a autoagresi. Subjekt výkonnosti se ocitá ve válečném stavu se sebou samým.“¹¹⁴ A dodává: „Vyčerpaný, depresivní subjekt výkonnosti je prakticky umořen sám sebou.“¹¹⁵

2.1.4 Trpíme „morální slepotou“

„Je to svět, který dávno přestal kontrolovat sám sebe (ačkoli se utkvěle pokouší kontrolovat jednotlivé lidi), svět, který nedokáže reagovat na svá vlastní dilemata a zmírnit napětí, jež zasel.“¹¹⁶ Takto charakterizuje v základní linii dnešní svět Leonidas Donskis v knize s názvem *Morální slepota*¹¹⁷, která je jako druhá¹¹⁸ v pořadí pojednávající o problematických aspektech „tekutosti“ moderní doby společným počinem dvou významných myslitelů - britského sociologa Zygmunta Baumana a zmíněného litevského filosofa a politologa Leonida Donskise – a jak prozrazuje její podtitul, pojednává o ztrátě citlivosti v soudobé společnosti.

Moderní doba dle Donskise zrodila dvě nové podoby zla – jednak necitlivost vůči lidskému utrpení, jednak „touhu kolonizovat soukromí odnětím lidského tajemství“, která je realizována využíváním a zneužíváním osobních dat, životů a zážitků lidí prostřednictvím internetu napříč celým světem.¹¹⁹

Ona „morální necitlivost“, které je kniha věnována, je tedy definována jako „bezohledný, nesoucitný a nemilosrdný druh chování, nebo pouze klidný a lhostejný postoj zaujatý a dávaný najevo vůči strastem a trápení druhých lidí ...“¹²⁰

¹¹⁴ BYUNG-CHUL Han. *Vyhořelá společnost*, s. 18.

¹¹⁵ *Tamtéž*, s. 60.

¹¹⁶ BAUMAN, Z., DONSKIS, L. *Morální slepota*, s. 12.

¹¹⁷ BAUMAN, Z., DONSKIS, L. *Morální slepota. Ztráta citlivosti v tekuté modernitě*. Praha: Pulchra, 2023.

¹¹⁸ První kniha nese název *Tekuté zlo. Život bez alternativ*. Praha: Pulchra, 2018.

¹¹⁹ Srov. BAUMAN, Z., DONSKIS, L. *Morální slepota*, s. 15.

¹²⁰ *Tamtéž*, s. 23.

Největší hrozbou současnosti je dle autorů tzv. adiaforizace nebo-li zlhostejnění lidstva.¹²¹ Moderní forma adiaforizace pak spočívá v přenesení vztahu spotřebitel-zboží do mezilidských vztahů: „Jako konzumenti nepřisaháme neukončitelnou loajalitu komoditě, kterou hledáme a kupujeme, abychom uspokojili své potřeby či touhy, a nadále používáme její služby, pokud – ale ne déle – plní naše očekávání – anebo dokud nenarazíme na jinou komoditu, jež slibuje uspokojit tytéž touhy důkladněji, než ta, kterou jsme kupovali dříve.“¹²² Přímo děsivá analogie je však opravdu realitou. Osobní zkušenost říká, že ve vztahu je lidem „fajn“, dokud partnerka nepřibere pár kilogramů na váze, dokud nemá dítě a stíhá uklízet, dokud partnera nezaměstnává požadavky na hlídání dítěte, dokud zůstává neztrhaná a veselá ... v takovém případě plní partnerova očekávání. Pokud tak činit přestane, pro muže je vztah „pryč“ a jak se říká, je na čase „zamířit do jiných vod“. Jak tedy Donskis metaforicky konstatuje: „Konzumní postoj možná promazává kola ekonomiky; sype však písek do ložisek morálky.“¹²³

Dalším negativním jevem je individualizace, která již pokročila do takové míry, že člověk ani nemá potřebu morálního hodnocení a regulace.¹²⁴ Na základě této skutečnosti můžeme soudobé vztahy mezi jednotlivci označit jako „čisté“ – jejich „čistota“ spočívá v tom, že nejsou založeny na nějakých podmínkách, resp. na přijetí nějakého závazku jednoho vůči druhému. Z takových vztahů tudíž nevyplývá ani žádná zodpovědnost za budoucnost vztahu, která by partnery nějak svazovala či omezovala. Jediným důvodem trvání vztahu je tedy, jak už bylo zmíněno výše, uspokojení, které z něj partneři čerpají.¹²⁵ Nicméně tyto vztahy, jak Donskis upozorňuje, ve skutečnosti nepředstavují jakési vzájemné osvobození, nýbrž vzájemnou morální necitlivost.¹²⁶

Výsledkem výše zmíněných a samozřejmě dalších negativních aspektů dnešní společnosti je hluboká „morální bolest“ v duši člověka, kterou se lidé snaží kompenzovat na spotřebitelských trzích.¹²⁷ Tato skutečnost zase opět podporuje ekonomiku založenou na konzumním způsobu života lidí, naopak morální status člověka zase posouvá na nižší příčku. A i v tomto případě osobní zkušenost ukazuje, že když člověk nežije v síti

¹²¹ Srov. BAUMAN, Z., DONSKIS, L. *Morální slepota*, s. 21.

¹²² *Tamtéž*, s. 26.

¹²³ *Tamtéž*.

¹²⁴ Srov. *tamtéž*, s. 24.

¹²⁵ Srov. *tamtéž*, s. 25.

¹²⁶ Srov. *tamtéž*.

¹²⁷ Srov. *tamtéž*, s. 27.

uspokojivých lidských vztahů, hledá nějaké uspokojení jinde – nakupuje stále něco nového, ať už je to vybavení do bytu, knihy, oblečení pro sebe či pro děti, dárky pro děti atd. a radost, kterou by mu měl přinášet vztah, nahrazuje radostí materiální, radostí z nově pořízené věci.

S tím souvisí již zmíněná skutečnost nárůstu počtu jedinců trpících depresemi, jehož příčinou je dle Zygmunta Baumana - vskutku paradoxně - nás svět neomezených možností. Ano, teoreticky můžeme mít všechno, ale zároveň můžeme o všechno zase jako mávnutím kouzelného proutku přijít. To je úskalí dnešních časů – neustále žijeme v podmínkách nejistoty, což „je předzvěstí dvou ponižujících pocitů: pocitů nevědomosti (nevědět, co přinese budoucnost) a nemohoucnosti (být neschopen ovlivnit její průběh). Jsou opravdu ponižující: v naší vysoce individualizované společnosti, kde je o každém jednotlivci předpokládáno (jaksi v rozporu s fakty), že ponese plnou odpovědnost za svůj osud v životě, naznačují trpitelovu nedostatečnost vzhledem k úkolům, jež ostatní lidé, zjevně úspěšnější, zdánlivě vykonávají díky své větší dovednosti a pílí. Nedostatečnost naznačuje méněcennost – a být méněcenný jako takový je bolestivá rána zasazená, sebeúctě, osobní důstojnosti a odvaze k prosazování se. Deprese je v současné době nejběžnější psychologické onemocnění. Sužuje rostoucí počet lidí, jímž je dáván kolektivní název ‚prekériát‘ – vytvoření z pojmu ‚prekérnost‘, který označuje existenciální nejistotu.“¹²⁸

V kontextu tohoto tématu o ztrátě citlivosti a úpadku morálky nelze nezmínit esej již výše citovaného Karla Kosíka s názvem *Rozum a svědomí*, která sice vznikla již v roce 1967 jako projev pro sjezd spisovatelů, ale její aktuálnost jako by s postupujícím časem nabývala stále větších a větších rozměrů.

„Kdo je vykořenění člověk a člověk bez základu? Ten, který ztratil rozum a svědomí, odpovídá český intelektuál 15. století.“¹²⁹ To je poselství, které nám dle Kosíka zanechal středověký myslitel a reformátor Mistr Jan Hus. Ten žil v přesvědčení, pro něž se také rozhodl obětovat svůj život, že je třeba pravdu, resp. to, o čem je člověk na základě svého rozumu přesvědčen jako o pravdě, hájit stůj co stůj, aby se neprotivil svému svědomí. Protože jak Kosík říká: „... rozum a svědomí existují pospolu, tvoří jednotu a pouze v této jednotě se stávají základem lidské existence.

¹²⁸ BAUMAN, Z., DONSKIS, L. *Morální slepota*, s. 141.

¹²⁹ KOSÍK, K. *Století Markéty Samsové*, s. 22.

Pozdější doba a také naše doba zná rozum a svědomí již pouze jako na sobě nezávislé veličiny, které se k sobě chovají lhostejně a nepřátelsky.“¹³⁰

Východiskem je pro Kosíka jeden z textů, které Jan Hus napsal ve vězení v Kostnici a v němž tvrdí, že mu bylo členy koncilu podsouváno, aby s obviněním, které na něj koncil uvalil, souhlasil, čímž se zachrání, resp. pokud se vzdá svého učení, bude mu vše odpuštěno. V kontextu dnešní doby se proto Kosík ptá: „A kdo by ve sporu všeho s něčím nevolil všechno a neodmítl pouhé něco? Ale především a zejména: kdo by ve sporu ‚reálných‘ perspektiv s ‚iluzorními‘ perspektivami nedal přednost prvním před druhými a nekritizoval z tohoto realistického hlediska intelektuála, který zvolil druhou alternativu, jako zbrklého radikála, jako domýšlivého extrémistu a nepoučitelného výstředníka?“¹³¹ Mohlo by se zdát, že v realistovi vítězí rozum nad svědomím, avšak Kosík odkrývá masku významu této věty konstatováním, že to není rozum, který se staví proti „odporu svědomí“, ale osobní kalkulace člověka, tj. sledování vlastního zájmu. Tím však dle Kosíka člověk nepřichází jen o svědomí, ale i o rozum.¹³² A dokládá to konkrétně právě na situaci Jana Husa, který byl koncilem nabádán k ústupu od svého přesvědčení: „... člověk, který vyzná s koncilem, že má toliko jedno oko, třebaže ví, že má oči dvě, nezískává nic, nýbrž ztrácí všechno, protože ztratit rozum a svědomí znamená ztratit základ svého lidství.“¹³³ A pokračuje tvrzením: „Takový člověk ztratil všechno a nezískal nic. Stal se nicotným člověkem, člověkem, kterého ovládá nicota. A jestliže víme, že nic znamená nihil, je člověk bez rozumu a svědomí skutečným nihilistou.“¹³⁴

¹³⁰ KOSÍK, K. *Století Markéty Samsové*, s. 22.

¹³¹ *Tamtéž*, s. 23.

¹³² Srov. *tamtéž*.

¹³³ *Tamtéž*, s. 24.

¹³⁴ *Tamtéž*.

2.1.5 Smysl lidského života

„Nesmyslnost je v moderní době typickým původcem úzkosti ...“¹³⁵

Náboženství, resp. víra v boha předkládá člověku příběh o záměrném stvoření světa a jeho dalším směřování a garantuje člověku smysluplnost jeho existence. Dnešní, převážně sekulární modernita Západního světa však člověku nenabízí ani naději na spásu, ani na posmrtný život – není-li tedy smyslem neúnavného každodenního shonu člověka spása duše, tak jako tomu bylo po značnou část našich dějin, co jím je?

Jan Géryk ve své výše uvedené knize *Společnost úzkosti* prezentuje alternativy smyslu života, které předkládá také již zmíněný německý sociolog Helmut Rosa – první alternativou je deindividualizace jednotlivce, tzn. že smysl nám dodá to, že „se chápeme jako článek nějakého kolektivního řetězce (národa, třídy, lidstva), čímž překleneme mezeru mezi časem lidského života a časem světa.“¹³⁶ Další možností je stát se „nesmrtelným“ skrze dílo, které tu člověk po sobě zanechá, ať už spadá do jakékoliv oblasti lidské činnosti. Další variantou je nihilismus, protože v případě, že člověk vnímá život jako bezcenný, nemá ve výsledku již co ztratit. Dle Rosy je však v dnešním světě jedinou možnou variantou smyslu života zrychlené užívání si příležitostí, které svět nabízí – tzn. stihnout toho co nejvíce, užívat si tady a teď a maximálně naplnit svůj pozemský život, když žádný ten posmrtný nebude: „V sekulární společnosti tak má primát náhražka, kterou je ocenění shonu pro shon sám, kdy si společnost považuje těch, kdo žijí hektické, ‚naplněné‘ životy.“¹³⁷

Se „stíháním toho, co se dá“ souvisí samozřejmě i výše zmíněný materiální, resp. dnešní terminologií lépe řečeno konzumní způsob života, kterému společnost bezmezně propadla. Sestra Milada ze Řádu bosých karmelitánek je však opačného názoru:

„... pokud bude společnost žít jenom materiálními dobry, tak to nestačí. (připadá mi) Že je potřeba přesah, protože doba je a asi bude zlá, co se týče materiálních věcí. A pokud nebudeme žít nějakým hlubším smyslem a hodnotami, které nás naplní, a nebudeme schopní i odříkání pro větší dobro, tak budeme pořád naštvaní.“¹³⁸ Následně

¹³⁵ GÉRYK, J. *Společnost úzkosti*, s. 327.

¹³⁶ *Tamtéž*, s. 126.

¹³⁷ *Tamtéž*.

¹³⁸ CHALOUPOKOVÁ, B.; SOBOTA, J. *Sestra Milada. Moje radikální cesta*, s. 31.

pak upozorňuje na skutečnost, kterou si možná řada z nás ani neuvědomuje, a to je fakt, že naše našťvanost a nespokojenost naprosto neodpovídají tomu, že se řadíme k nejbohatším společnostem na světě. Člověk dnešní doby vkládá naději do majetku a vlastnění něčeho obecně, avšak materiálně není s to uspokojit jeho přirozené tíhnutí po nějakém transcendentálním přesahu.¹³⁹ Dnešní situace, a to nejen ryze ekonomická, kterou my – obyvatelé České republiky – vnímáme kvůli vysoké inflaci velice citelně, ale také klimatická, která si na nás začíná vynucovat zavedení opatření ke zmírnění následků klimatické změny, ukazuje, že se budeme muset – a nebude to zřejmě tak dlouho trvat – ve svých životech značně uskromnit, abychom ve své podstatě nakonec vůbec přežili. Po duševní stránce tedy bude třeba, abychom se jaksí „přeorientovali“ a našli si jiné formy uspokojení, abychom neztratili smysl života, který dnes mnozí spatřují v materiálním dostatku, resp. spíše nadbytku.

Sestra Milada dále vyjádřila svůj názor, že příčinou konverze lidí v dospělosti bývá většinou právě nějaký nedostatek v jejich životě, a proto se rozhodnou přiklonit se k naději, která „není jenom lidská“.¹⁴⁰ Toto tvrzení již nyní „odkrývá“ jedno ze zásadních, ne-li zcela to nejzásadnější téma, kterému bude věnován větší prostor v závěrečné části této práce, a tím je naděje na důstojný „odchod“ z tohoto světa jako „záchraný kruh“, když už člověku nic jiného nezbývá,

Tomáš Halík v rámci problematiky smyslu života hovoří o „moneyteismu“ (náboženství peněz), který během novověkého kapitalismu vystřídal monoteismus judeo-křesťanské tradice. K tomu došlo na základě skutečnosti, že věda, která se zpočátku zdála být možnou „náhražkou“ Boha a jež měla mít jaksí účel sama v sobě, se „zvrhla“ v pouhý prostředek dosahování zisku. Vědecký výzkum už často neplní svou původní funkci, kterou bylo uspokojit lidskou potřebu po dosažení pravdy, ale „jde na ruku“ ekonomickým či politickým zájmům svých sponzorů, což se nejvýrazněji projevuje především ze strany farmaceutických firem, které jsou schopny za účelem dosahování co nejvyšších zisků ovlivňovat i lékařské výzkumy.¹⁴¹

Halík zde mj. upozorňuje na zásadní problematiku zcela nehumánního jednání, které parazituje na lidském utrpení a lze jej shrnout větou: Kde nejsou peníze, není ani pomoc. Bohužel se setkáváme se situacemi, a není jich zase tak málo, kdy je potřeba

¹³⁹ Srov. CHALOUPKOVÁ, B.; SOBOTA, J. Sestra Milada. *Moje radikální cesta*, s. 31.

¹⁴⁰ Srov. *tamtéž*, s. 25.

¹⁴¹ Srov. HALÍK, T. *Stromu zbývá naděje*, s. 36 a 37.

některým pacientům trpícím vzácnými, o to však závažnějšími nemocemi zajistit speciální léčbu, která je ovšem velice nákladná, tudíž si ji pacient a jeho neblíží nemohou dovolit zafinancovat. Z hlediska použití selského rozumu by měl v tomto případě zasáhnout stát ve spolupráci se zdravotními pojišťovny, nicméně v České republice záleží ve výsledku pouze na dobrotě – a zaplat' pánbůh za ni - jednotlivců, běžných lidí, kteří jsou schopni přispět v hromadných sbírkách kolikrát i nemalými částkami na záchranu lidského života, zda bude léčba (zejména malých dětí) uskutečněna.

V této souvislosti se nabízí několik otázek: Proč jsou léčby tak nákladné? Proč státy a společenství zemí v této oblasti selhávají a nadnárodní farmaceutické korporace si mohou diktovat ceny, a tím zneužívat lidského utrpení pro své obohacení? Proč se prostě nechováme jako lidé, tj. nenecháme se vést naším rozumem a láskou k člověku, ale převládá v nás touha po penězích a chtíč co nejvíce „si namastit kapsu“?

Katolický kněz a historik Tomáš Petráček jako věřící shledává hlavním cílem člověka, resp. hlavním zdrojem jeho naděje samozřejmě spásu duše, vedle toho však dle jeho názoru člověk potřebuje být přesvědčen o smysluplnosti svého jednání, tzn. že není jen jedno z mnoha a mnoha soukolí lidské civilizace, ale že jeho život má smysl, že je schopen svým jednáním něco ovlivnit.¹⁴² Mohlo by se zdát, že chápání naděje křesťany se musí od zbytku společnosti lišit, avšak Petráček je opačného názoru: „Všichni nějak věří ve smysluplnost svého života a svého usilování o štěstí. Ale problém nastává, když společnost nemá tuhle naději vyslovenou, když nemá naději napříč generacemi. Dřív to mohla ještě suplovat víra v pokrok, třeba moji prarodiče a částečně i rodiče věřili, že stojí za to pracovat a obětovat se, aby se další generace měly dobře. Nicméně když chybí explicitně formulovaná, posilovaná a společensky uznávaná naděje a příběh, který by na to byl upřený, je společnost jako taková v momentech krize dost bezradná a snadno propadá pocitům marnosti. To se v krizích ukazuje i na české společnosti.“¹⁴³

¹⁴² Srov. CHALOUPKOVÁ, B. Tomáš Petráček. Pro křesťana dobře teprve bude, s. 55.

¹⁴³ *Tamtéž.*

2.2 Naděje ve světě mladé generace

2.2.1 „Nic“

„Nic nemá význam, to vím už dávno. Takže nic nemá smysl něco dělat, to mi došlo zrovna teď.“¹⁴⁴ Tímto výrokem počastuje své spolužáky v sedmé třídě základní školy první den nového školního roku Pierre Anthon, sbalí si zpět do aktovky své věci a odejde ze školy. Trináctiletý hlavní hrdina dánské novely pro mládež s prostým a výstižným názvem *Nic*¹⁴⁵, jejímž vydáním vyvolala autorka Janne Teller v roce 2000 velice kontroverzní odezvu (v jednom dánském regionu byla dokonce zakázaná), je ztělesněním vnímání světa a jeho smyslu očima dnešních mladých lidí. Kniha se tak tváří jako young adult literatura, nicméně svým tématem, které představuje vysoce filosofický rozměr života člověka, však tento žánr dalece přesahuje.

Pierre Anthon usadiv se v koruně slivoně, která roste vedle cesty, po níž jeho spolužáci každý den chodí do školy, kolemjdoucí sedmáky upozorňuje na skutečnosti, které jsou sice hlubokou pravdou, nicméně nikdo je slyšet nechce: „Na ničem nezáleží,“ vykřikl jeden den. „Protože všechno začíná jen proto, aby to skončilo. V okamžiku, kdy jste se narodili, jste začali umírat. A tak je to se vším.“

„Zeměkoule je stará čtyři miliardy šest set milionů let, ale vy se dožijete maximálně stovky!“ křičel jindy. „Existovat vůbec nestojí za námahu.“

A pokračoval: „Celé je to jen jedna velká divadelní hra, jejímž cílem je dělat něco jen jako a být právě v tom nejlepší.“¹⁴⁶

A to je právě to, co hlavní hrdina vyčítá dospělým - že samozřejmě vědí, „že v podstatě nic nestojí za něco, a všichni dělají, jenom jako by to za něco stálo“¹⁴⁷, a že se jen přetvařují a svým potomkům tak vlastně o podstatě světa a života lžou.

Spolužáci, mezi nimi i vypravěčka Agnes, si dají za úkol dokázat Pierrovi a zároveň tím i sami sobě, že život smysl má. V budově staré pily tak postupně shromáždí věci, které pro ně mají význam, respektive každý z nich má obětovat něco, na čem mu nejvíce záleží. Výsledkem má být tedy „celá kupa významu“, díky které se má podařit nihilistického spolužáka přesvědčit. Každý ze žáků 7. A se tedy musí něčeho vzdát

¹⁴⁴ TELLER, J. *Nic*, s. 7.

¹⁴⁵ V originále: TELLER, J. *Intet*. Dansk lærerforeningens, 2002. ISBN 1-416-98579-4.

¹⁴⁶ TELLER, J. *Nic*, s. 11 a 12.

¹⁴⁷ *Tamtéž*, s. 19.

a následně určí dalšímu, čeho se má vzdát on. Zpočátku se jedná o věci celkem nevinné, jako jsou například oblíbené sandály, nicméně spolužáci postupně ve svých požadavcích „přitvrzují“. Čtenář by se pak domníval, že vykopání rakve s mrtvolkou dvouročního bratra jedné dívky bude vrcholem oněch požadavků, ale opak je pravdou. Jako další přibude na „kupu významu“ vyžádané panenství spolužačky Sofie, a jako pomsta za něj následuje uříznutý prst. A právě kvůli tomuto zranění spolužáka všechno, jak se říká, „praskne“. Reakce jedné, té nejvíce postižené dívky - Sofie, která nakonec putuje do psychiatrické léčebny – na dotaz třídního učitele, co tím sledovali, je krutou, avšak pravdivou obžalobou dospělých: „Význam.“ A přikývla jakoby sama sobě. „Vy jste nás přece žádný nenaučili. Tak teď jsme si ho našli sami.“¹⁴⁸

Hotová „kupa významu“ si nakonec získá zájem celého světa, nakonec se žáci rozhodnou prodat ji muzeu v New Yorku, kterým je vnímána jako jedinečná umělecká výpověď mladé generace. Po tomto zlomovém kroku však postupně i v samotné vypravěčce Agnes roste nepříjemné podezření, že Pierre Anthon „uhodil na hřebíček“ v tom smyslu, že význam je relativní - a tudíž bez významu: „Co znamenalo jaro, když za chvíli bude zase podzim a všechno, co vyklíčilo, uschne? Jak jsme se mohli radovat z rašících buků, ze špačků, kteří se vraceli domů, nebo ze slunce, které s každým dnem stálo na obloze o něco výš? Vždyť všechno se zase brzy obrátí, až nastane tma a zima a na stromech nebudou květy ani listy. Jaro nám připomínalo, že i my brzy odejdeme.“¹⁴⁹ Následně i ostatní její spolužáci ztrácejí naději na to, že by něco mělo smysl: „Věčný byl jen pohyb planet po obloze, a to ještě jen do chvíle, než Pierre Anthon jednou ráno vykřikl, že vesmír se smršťuje a že jednoho dne dojde k jeho úplnému zhroucení, k obrácenému velkému třesku. A všechno se při tom natolik zmenší a zhuští, že to bude jako nic. Ani na planety se nedalo myslet. A tak to bylo se vším. Nic se nedalo vydržet.“¹⁵⁰

Nakonec pak všichni dospívají k poznání, že mají ve tváři stejný výraz jako ti dospělí, kteří dělají jen jako, že něco má význam, a viník, který jim tuto nepříjemnou skutečnost odhalil, musí samozřejmě chtít nechtít zaplatit životem - podlehnuvše emočnímu vypětí a frustraci spolužáci Pierra Anthona zbijí a následně celá stará pila i s Pierrem ležícím v bezvědomí uvnitř lehne popelem. Ani po Anthonově smrti

¹⁴⁸ TELLER, J. *Nic*, s. 112.

¹⁴⁹ *Tamtéž*, s. 135.

¹⁵⁰ *Tamtéž*.

však nemají klid a shodují se na tom, že mají pocit, jako by na ně Pierre ze švestky stále volal: „Pokud je tak snadné zemřít, je to proto, že smrt nemá význam.“ ... „A pokud smrt nemá význam, je to proto, že ani život nemá význam. Ale bavte se dobře.“¹⁵¹

Nyní nezbyvá nic jiného, než si položit klasickou otázku – co nám tímto textem, který byl přeložen do třiceti šesti jazyků, v některých zemích jej nalezneme na seznamu povinné školní četby a mezi doporučenými tituly pro studenty filosofie a psychologie a na jehož základě vznikla již i filmová adaptace¹⁵², chtěla autorka říci? Co z knihy pro potřebu naší reflexe vyplývá?

Jak ve své recenzi této knihy píše spisovatel a šéfredaktor časopisu Host: „Pierre Anthon pronášející ze slivoně své temné poselství je koneckonců moderní verzí starozákonního Kazatele a jeho prohlášení ‚marnost nad marnost, vše je marnost‘.“¹⁵³ Prostřednictvím uvedeného příběhu je nám tedy předloženo tragické svědectví o skutečnosti, že mladí lidé již v takto nízkém věku postrádají smysl života. Jak ukážeme v následujících kapitolách, i když je tento příběh fiktivní, ona skutečnost, která je jejím tématem, fiktivní rozhodně není, neboť odborníci se dennodenně setkávají s náctiletými dětmi, které trpí úzkostmi a depresemi, jež jsou způsobeny pocitem nesmyslnosti lidského života a absencí naděje na lepší budoucnost.

Novela je pak oprávněnou obžalobou dnešní dospělé generace, která vybuodovala společnost plnou neduhů, chybných vzorců chování a jednání, v níž vládne individualismus, a v jeho důsledku pak zejména neschopnost udržet pevné lidské vztahy – to je dědictví, které již od jejich narození předáváme svým dětem. Vzor milující rodiny, v níž se mají všichni navzájem rádi a dávají si to každodenním hovorem a péčí najevo, a která je nezbytná pro formaci pevné a silné osobnosti vyrůstajících dětí, se ze společnosti bohužel rychle vytrácí. Na základě těchto skutečností se nabízí na základě analogie se situací v srpnu 1945 zvolat podobně jako kopilot letadla, které shodilo atomovou bombu na Hirošimu, Robert Lewis: „Můj Bože, co jsme to udělali.“¹⁵⁴

¹⁵¹TELLER, J. *Nic*, s. 153.

¹⁵² <https://www.csfd.cz/film/1182274-nic/prehled/>.

¹⁵³ NĚMEC, J. *Nihilismus pro začátečníky*, s. 56.

¹⁵⁴ Srov. HORÁČEK, T. „Můj Bože, co jsme to udělali.“ Před 70 lety zabíjela první atomová bomba. *Redakce ČT24*, 6. 8. 2015 [cit. 2024-02-12].

2.2.2 „Beznaděj“ mladé generace

Mladým lidem, ale ani dětem se v dnešním světě nedaří dobře a i naděje na zlepšení této situace do budoucna je mizivá, resp. lze konstatovat, že mladí lidé ještě před vstupem do samostatného života naději na vidinu dobré budoucnosti ztrácejí. Dokladem toho jsou průzkumy a statistiky, které poukazují na významný nárůst psychických onemocnění u dětí a mladistvých. K této skutečnosti významnou měrou přispěla pandemie koronaviru, nicméně již dlouhá léta před pandemií se nesla v duchu zmíněného nárůstu, což potvrzují i výsledky zkoumání amerického politologa Roberta Putnama¹⁵⁵, který se zabýval sebevraždností - ta se v USA v letech 1950-1995 zčtyřnásobila ve věku 15-19 let a ztrojnásobila ve věku 20-25 let, u lidí starších naopak znatelně poklesla. V polovině devadesátých let dosahovala vrcholu, pak došlo ke snížení, ale od 2010 zase stoupá a blíží se té polovině 90 let¹⁵⁶.

Filosofka Tereza Matějčková vnímá jako jeden z možných důvodů této situace skutečnost, že aktuálně žijeme ve „společnosti sestupu“. Ta tam je původní „společnost vzestupu“, v jejímž rámci se věřilo, že potomci se budou mít lépe než současníci, protože přece nic není nemožné. Naopak, většina obyvatel vyspělých zemí si dnes myslí, že jejich děti se mít lépe než oni nebudou. Tento předpoklad se samozřejmě promítá do celkové atmosféry společnosti a na základě toho si mnoho mladých lidí uvědomuje, že jejich start do samostatného dospělého života nebude nejlehčí. Pronásleduje je úzkost a obavy z jejich osobní budoucnosti, které jsou navíc následovány i úzkostí klimatickou, a proto se tolik zabývají sami sebou a hledají naději v přínáležitosti ke skupinovým identitám – v souvislosti s tím se hovoří již o tzv. politice útěku k identitám.¹⁵⁷

Přesvědčení lidí v západních zemích o tom, že žijeme ve „společnosti sestupu“, potvrzuje řada průzkumů. Nejdůležitější z nich je pak ten, který provádí americký institut Pew Research a jenž srovnává vyspělé země Ameriky, Evropy i Asie. Z poslední fáze průzkumu, k níž došlo v roce 2021, vyplývá, že nejskeptičtější jsou v posuzovaném ohledu Američané - o tom, že jejich děti na tom budou finančně hůř než oni sami, je jich přesvědčeno celých 68 %, opak si myslí jen 32 %. Z evropských zemí je na tom nejhůře

¹⁵⁵ Blíže viz PUTNAM, R. D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster, 2000.

¹⁵⁶ Srov. GÉRYK, J. *Společnost úzkosti*, s. 35 a 36.

¹⁵⁷ Srov. ZLÁMALOVÁ, L. Sny mládeže vytlačuje strach a úzkost. Západ ovládl pocit společnosti sestupu. *Echo24.cz* [online].

Francie - tam se 77 % účastníků průzkumů projevilo jako pesimisté, optimistů bylo pouze 16 %.¹⁵⁸ Co se týče České republiky, sociální psycholog Jan Krajhanzl uvádí, že na základě tuzemských sociologických průzkumů se ukazuje, že 2/3 lidí věří, že naše děti budou žít v horším světě než my, a jen 12 % si myslí, že v lepším.¹⁵⁹

Všeobecně se ukazuje, že nejen dospělí, ale i děti a dospívající jsou naším současným světem přetíženy. Prostřednictvím moderních technologií jsou již od velmi nízkého věku v kontaktu s problémy, s nimiž se potýkáme na všech úrovních, včetně té globální, celosvětové.¹⁶⁰ Děti se tak již od malička setkávají s tématy, na něž jejich myšlení ještě nestačí, neboť předbíhají jejich kognitivní vývoj – to logicky nemůže vést k ničemu dobrému. Ke zhoubnému vlivu této skutečnosti na zdravý psychický vývoj dětí přispívá i fakt, že v prvních letech života jsou děti přirozeně něco jako „houby“ – „nasávají“ vše kolem sebe s největší možnou intenzitou ve svém životě. Filosofka Tereza Matějčková uvádí, že významnou úlohu v tomto případě stále hraje televize – ta jaksi „nezná mezí“ a jejím prostřednictvím dítě ať chce nebo ne poznává všechno, co ho v životě čeká, ještě dříve, než k tomu dozraje (sexuality, hrubé výrazy, nežádoucí chování nejrůznějšího charakteru poklesky dospělých).¹⁶¹

Významným aspektem je pak i změna tradičních vztahů mezi rodiči a dětmi, a to jednak v tom smyslu, že hierarchický vztah se často mění na partnerský (rodiče své děti „berou“ jako „partáky“), jednak dochází v jistých ohledech i k „prohození“ společenských rolí – nejenže se s dětmi a dospívajícími mnohdy zachází jako s dospělými, ale - jak Matějčková zdůrazňuje – dříve to byli rodiče, kteří dětem představovali svět, dnes je tomu naopak, neboť děti jsou nezbytnými pomocníky svých rodičů v rámci jejich schopnosti orientace v moderních technologiích.¹⁶²

Psychologové obecně konstatují, že dnešní děti a dospívající jsou citliví a empatictí, neumí však čelit těžkostem a výzvám života, resp. chybí jim nástroje, jak se s nimi vyrovnat - chybí jim psychická odolnost neboli rezilience. Po zahájení školní docházky se tak ukazuje, že když jsou děti vystaveny překážkám a stresům, propadají

¹⁵⁸ Srov. ZLÁMALOVÁ, L. Sny mládí vytlačuje strach a úzkost. Západ ovládl pocit společnosti sestupu. *Echo24.cz* [online].

¹⁵⁹ Srov. ČT24., „Víra a naděje“. *Fokus Václava Moravce*. 74. díl. Vysíláno 24. 12. 2022.

¹⁶⁰ MATĚJČKOVÁ, T. *Bůh je mrtev. Nic není dovoleno*, s. 216

¹⁶¹ Srov. *tamtéž*, s. 214 a 215.

¹⁶² Srov. *tamtéž*, s. 219.

zoufalství a vzdávají se.¹⁶³ Dokladem je vyjádření matky dvanáctiletého syna: „Jako by mu chyběla schopnost se nezhroutit, když přijde nějaká překážka. A když se zhroutí, je pro něj strašně těžké zase vstát.“¹⁶⁴

Psychoterapeutka Lucie Vašková, která vede „testovací“ kurzy psychické odolnosti pod záštitou Národního ústavu duševního zdraví (NÚDZ), dokonce konstatuje, že se běžně setkává s dětmi, které si myslí, že nejsou schopny svůj život zvládnout.¹⁶⁵ Právě průzkum NÚDZ, který byl proveden u žáků 9. tříd ZŠ, ukázal, že v současné době 40 % žáků vykazuje symptomy střední nebo těžké deprese a 30 % se potýká s projevy úzkosti.¹⁶⁶

Psycholožka Pavla Koucká – autorka knihy *Odolné dítě*¹⁶⁷ – uvádí v souvislosti s tímto zjištěním více příčin, nicméně jako zásadní vnímá fakt, že rodiče své děti již od narození až příliš chrání před životními těžkostmi, snaží se jim být neustále k dispozici a všestranně je rozvíjet. Dítě však překážky pro svůj zdravý vývoj a posílení psychické odolnosti nutně potřebuje. Děti jsou zahlceny organizovanými aktivitami, což se odráží zejména v přemíře kroužků, které navštěvují, rodiče je navíc všude vozí autem, a to i adolescenty, neexistuje tak žádný prostor pro „neorganizovanou hru“ s kamarády někde venku - „Ona volná hra bez dozoru je přitom pro vývoj odolnosti důležitá. Nebyla totiž jen hrou, ale také tréninkem motoriky a orientace v čase a prostoru, mladší děti učila hledat svou roli v kolektivu, starší odpovídat za slabší členy ‚tlupy‘. Celou partu pak učila rozhodovat se, jak s volným odpolednem po příchodu ze školy vlastně naloží.“¹⁶⁸ Ve volném čase děti naopak pohlcují sociální sítě, hry na počítači, sledování videí ... – tyto aktivity však dětskou psychickou odolnost neposílí, protože je to další forma „zahlcení“, které se tentokrát týká jejich pozornosti. Děti a mladiství tak nemají čas přemýšlet nad sebou, třídít si myšlenky a zpracovávat vzpomínky, čímž se vytváří jejich osobnost.¹⁶⁹

¹⁶³ Srov. HORKÝ, P. Děti: Ochraňovat, nebo zocelit? s. 16-18.

¹⁶⁴ *Tamtéž*, s. 16.

¹⁶⁵ Srov. *tamtéž*, s. 20.

¹⁶⁶ Srov. *tamtéž*, s. 17.

¹⁶⁷ KOUCKÁ, P. *Odolné dítě. Výchova k psychické odolnosti, soběstačnosti a vytrvalosti*. Praha: Portál, 2021. ISBN 978-80-262-1842-5.

¹⁶⁸ HORKÝ, P. Děti: Ochraňovat, nebo zocelit? s. 18.

¹⁶⁹ Srov. *tamtéž*.

Koucká zdůrazňuje, že rodiče nesmí za děti řešit všechny jejich problémy – to se však děje třeba už hned při jejich prvním hraní na pískovišti. Rodiče se musejí naučit rozlišovat, co jejich dítě zvládne, resp. co je pro ně jen nepříjemné od toho, co už by pro něj mohlo být nebezpečné, a v tom mu pomoci. Rodiče by neměli dítěti navrhnout řešení problému, ale měli by jej povzbudit, aby samo vymyslelo, jak situaci řešit, a pomoci mu až v případě, kdy je očividné, že to samo opravdu nezvládne. Mimo tento přístup je pak na rodičích, aby svému dítěti dopřáli milující a vstřícné prostředí, které je zásadní pro rozvoj jeho psychické odolnosti.¹⁷⁰

V této souvislosti profesor Pensylvánské univerzity Martin Seligman, o němž bylo již v první části bakalářské práce zmíněno, že je tvůrcem konceptu tzv. naučeného optimismu, ve své knize *The Optimistic Child*¹⁷¹, říká, že klíčem k úspěšnému zvládnutí překážky je zaujmout k ní správný postoj. Seligman testoval děti ve věku 10 a 12 let a zjistil, že příčinou negativních pocitů většinou není špatná životní zkušenost, ale způsob, jak si ji člověk vysvětluje. Rodičům tak radí, jak s dětmi správný postoj k problémům trénovat, aby se necítily býti bezmocné a zoufalé, ale naopak optimistické v tom, že jsou schopny překážky zvládnout. V tomto ohledu je třeba řídit se zásadou „tří P“: personalizace, pervazivita, permanence, tzn. učit děti, aby svá selhání nikdy nevnímaly jako osobní, všeobjímající a trvalá.¹⁷²

2.2.3 „Návod“ teenagerů co dělat, když schází naděje

Děti a mladých lidí, kteří si dokáží s životem poradit a nevnímají ho jako nesmyslné „břemeno“, je snad zatím mnohem více než těch, kteří jej již ve své podstatě na jeho počátku nejsou schopni unést.

Jak se ale se situací, že svůj život nezvládají, vypořádávají ti, kterých se tento nelehký osud týká? Řešení hledají bohužel v sebepoškozování, či dokonce v sebevraždě. Novější alternativou je pak uchýlení se k jiné identitě.

Jedním ze způsobů sebepoškozování je konzumace návykových látek, tj. alkoholu či pevných drog. Již výše zmiňovaný a citovaný Karel Kosík kdysi konstatoval: „Drogy

¹⁷⁰ Srov. HORKÝ, P. Děti: Ochraňovat, nebo zocelit? s. 18 a 19.

¹⁷¹ SELIGMAN, M. E. P. *The Optimistic Child: Proven Program to Safeguard Children from Depression & Build Lifelong Resilience*. HarperPB, 1996. ISBN 9780060977092.

¹⁷² Srov. HORKÝ, P. Děti: Ochraňovat, nebo zocelit? s. 20.

– toť neuvědomělý výraz zoufalství mladých lidí z prázdnoty, kterou jim planetární systém vnucuje, servíruje, nabízí.“¹⁷³ Nicméně i důvod užívání drog se v dnešním světě „převráceném na hlavu“ tak trochu změnil. Dříve lidé užívali drogy mimo jiné na povzbuzení – aby se více uvolnili a intenzivněji prožili zábavu s přáteli, zajistili si pomocí extáze energii na dlouhotrvající tanec na technoparty atd. Dnešní svět nabízí možná až přemíru možností zábavy, a to kdykoliv a kdekoliv, avšak místo naplnění nás to vede k potřebě čím dál větších stimulů a odolnost vůči nudě se snižuje - „Mladí lidé se tedy nakonec stále častěji snaží pomocí tlumivých léků nudě vyhnout upadnutím do apatie, tedy do stavu, kdy se vedle nudy vyhýbáme i jakýmkoli dalším emocím. Stav apatie tak člověku jen těžko dopomůže k reflexi světa.“¹⁷⁴

Dnešní doba je složitá pro všechny, ale pro děti a zejména pro dospívající to platí dvojnásob, protože už z podstaty přirozenosti jejich vývoje na její negativní aspekty velice intenzivně reagují. Dlouhodobé nezvládnuté emočně nepříjemné stavy spočívající v potížích ve vztazích, emoční nestabilitě, impulzivité, pocitech bezmoci, beznaděje, bezcennosti a pocitech, že člověk nikam nepatří, vedou k sebepoškození a sebevraždám.

Výzkumníci z již výše zmíněného NÚDZ Alexandr Kasal a Laura Juríková zabývající se prevencí a výzkumem sebevraždy v České republice v rámci 7. Odborné konference Centra Locika s názvem „Když schází naděje“¹⁷⁵ prezentovali ne příliš povzbudivé statistiky. V rámci celého světa lidé ročně spáchají cca 700 000 sebevražd, v České republice se jedná o číslo 1 300, z toho valnou většinu tvoří muži, a to v poměru muži a ženy 4:1 (u žen je častější sebepoškození). Co se týče pokusů o sebevraždu, jejich počet je odhadován až na 20násobek – cca 3 000 případů bylo zaznamenáno v rámci hospitalizace pro úmyslné sebepoškození. Porovnání z let 2020 a 2021 přináší rozdíl v dokonaných sebevraždách ve věkové kategorii 0-18 let v poměru 22:26, pokusy o sebevraždu s hospitalizací pak v poměru 578:896. Z uvedených dat lze tedy konstatovat, že ačkoliv dokonané vraždy stagnují, významně vzrostl počet pokusů o sebevraždu. Sebevražda je tak druhou nejčastější příčinou smrti u dětí a dospívajících hned po úrazech.

¹⁷³ KOSÍK, K. *Předpotopní úvahy*, s. 250.

¹⁷⁴ GÉRYK, J. *Společnost úzkosti*, s. 56.

¹⁷⁵ KASAL, A.; JURÍKOVÁ, L. Sebevražedné jednání a škola. 7. Odborná konference Centra LOCIKA „Když schází naděje. Sebevraždy a sebepoškození u dětí a mladistvých“ 2022 [cit. 2024-01-27].

Jak výše uvedení odborníci upozorňují, spousta dalších dat se do registrů vůbec nedostane, takže statistiky jsou vlastně značně podhodnocené – jako nejčastější důvod této skutečnosti je uváděn fakt, že by nebylo eticky v pořádku vyhodnotit smrt jako sebevraždu, když to není zcela průkazné, resp. když dítě či adolescent např. nezanechá dopis na rozloučenou.

Odborník na práci s dětmi a dospívajícími v této problematice, psychiatr a psychoterapeut Petr Pöthe¹⁷⁶, který též promluvil v rámci zmíněné odborné konference¹⁷⁷, potvrzuje, že za poslední rok počet dětí, které si záměrně ubližují a ohrožují se na životě, násobně vzrostl. Jako hlavní důvody těchto činů pak uvádí dva hlavní: odvedení pozornosti od problémů, ale zejména pak skutečnost, že teprve na hranici mezi životem a smrtí člověk skutečně naplno cítí svou existenci.

Pöthe nabízí velice důležitý pohled, jehož prostřednictvím je třeba psychické problémy dětí a mladistvých uchopit. Především je třeba si uvědomit, že jejich potíže nejsou patologickými jevy, ale prostou reakcí na současnou dobu. Dále je třeba vzít v úvahu, že samotné období adolescence je obdobím naprosto specifickým – není to pokračování dětství, tj. nejedná se o hloupé děti a nelze ani tvrdit, že dělají něco podle současné módy. Zároveň je však nelze považovat ani za „malé dospělé“ – my tak ale často činíme a v důsledku toho na ně často klademe příliš vysoké nároky.

Adolescence představuje v životě člověka velice zranitelné období, neboť mozek jedince se absolutně mění. Jedná se o jakýsi celkový „restart“, v jehož rámci dochází k přebudování synaptických spojení, čímž vzniká tzv. *developmental window* – stav, kdy inhibiční myelinizační dráhy zaostávají za aktivačními dráhami – ty jsou pak mnohem náchylnější k akci, která přinese okamžitý účinek. A mladý člověk vnímá, že se mění, že už není tím, kým býval, ale zároveň neví, co z něj bude, což u něj vyvolává nesmírnou nejistotu a úzkost. V důsledku této skutečnosti tedy logicky hledá nějakou jistotu – tou pro něj může být např. jiná identita (o této problematice bude blíže pojednáno v další kapitole) nebo i prožitek, který způsobí sebeuvědomění, tj. nějaký způsob sebepoškození, který jej zavede třeba až na hranici života a smrti.

¹⁷⁶ Blíže viz PÖTHE, P. *Vývojová a vztahová terapie dětí*. Praha: Portál, 2022. ISBN 978-80-262-1958-3.

¹⁷⁷ PÖTHE, P. Sebevraždy a sebepoškození jako reakce na společenskou situaci. 7. Odborná konference Centra LOCIKA „Když schází naděje. Sebevraždy a sebepoškození u dětí a mladistvých“ 2022 [cit. 2024-01-27].

Všechny výše uvedené aspekty vývoje člověka v období adolescence jsou přirozené. To, co Pöthe označuje za nepřirozené, resp. jiné než v minulosti, je faktor vztahující se na současnou dobu – jedná se o fakt, že poprvé v historii nejsme schopni připravit své potomky, a to ani zčásti na jejich budoucnost. Jako příklad uvádí zejména vzdělání, které je už ze své podstaty založeno „na minulosti“, protože nikdo neví, jak bude trh práce vypadat za třicet let. Nikdo totiž neví, jak bude sám svět vypadat za pět let, nebo dokonce za rok – a tato nejistota, které dnešní rodiče čelí, je historická. U dospívajících se pak kumuluje jejich vlastní nejistota s tou, kterou vnímají u svých rodičů, což vede ke dvěma možným reakcím – mladý člověk se buď disociuje, nebo si najde jinou identitu s nějakou skupinou, jež mu poskytne naději na nějaký jistý scénář.

Mladí lidé dnes dále čelí velkým nejistotám a hrozbám na základě informací, které se dozvídají ze zpravodajství – války, klimatická změna a další problémy na ně působí velice intenzivně a Pöthe také připomíná stále působící důsledky izolovanosti v období pandemie covidu, která děti a mladistvé maximálně zasáhla. Příčinou všeobecné nejistoty je i skutečnost, že dospívající často přesahují rodiče, co se informací týče, protože ovládají technologie, do jejichž systému dospělí pronikají s obtížemi – kvůli tomu mají mladí pocti, že jim dospělí nemají co dát, že jsou pro ně nepoužitelní, resp. nepoužitelným modelem do budoucna, co se právě vzdělání týče.

Dle Pötheho názoru tak musíme přistupovat k dospívajícím s velkou pokorou, snažit se jim porozumět a vcítit se do jejich nejistot, abychom jim byli platní – to je zcela jiný přístup, než nyní uplatňujeme. Ve společnosti převládá tendence děti a mladistvé odsuzovat, porovnávat je s námi, když jsme byli mladí, omezovat je, ba dokonce i patologizovat – nejčastější diagnózou je pak hraniční porucha osobnosti. Pöthe však zdůrazňuje, že takové přístupy jsou zcela nepatřičné, navíc jimi ještě více poškozujeme a vystavujeme mladé lidi tlaku, jemuž nedokáží čelit.

Autorka práce ze své pozice středoškolské kantorky může uvedené tendence jenom potvrdit. Sama se sice snaží svým žákům porozumět a být jim oporou nejen v rámci jejich cesty za vzděláním, ale i v jejich nelehkém životním období, nicméně musí připustit, že někdy také k výše uvedeným nežádoucím reakcím „sklouzává“.

Pokora, s níž máme k dospívajícím lidem přistupovat, vyplývá tedy ze skutečnosti, že jsou v určitých oblastech mnohem napřed než my. Důležitý je ale i fakt, že rozhodně nejsou napřed v možnostech regulace svých úzkostí, a v tom právě nás dospělé potřebují. Potřebují obejmout, podat pomocnou ruku a dodat naději, aby všechny ty faktory vnitřní, subjektivní, objektivní, globální úspěšně zpracovaly a zvládly nějakým

způsobem přijmout a neuchylovali se k zapojení rizikových regulačních mechanismů, které by ohrožovaly jejich budoucnost i tím, že by poškozovaly jejich zdraví.

Pöthe tedy na závěr ještě jednou opakuje a zdůrazňuje, že mladí lidé od nás potřebují trpělivost a pokoru před tím, že jejich budoucnost opravdu neznáme, a nikdo ji nedokáže ani odhadnout. Všichni ale tak nějak tušíme, a tuší to právě i oni dospívající, že moc dobrá zřejmě nebude. Proto jim v současnosti musíme být k dispozici, když si ublíží nebo se jim něco stane, abychom jim poskytli potřebné útočiště.

Na základě výše uvedených skutečností je tedy třeba si uvědomit, že děti a dospívající jsou našimi „produkty“, resp. produkty doby, která čelí nejisté budoucnosti. Na základě tohoto uvědomění pak musíme svým potomkům pomáhat, a ne je demonizovat a patologizovat, neboť mají horší výchozí pozici do samostatného života, než měl kdokoliv z nás, a to už jen z podstaty doby, v níž vyrůstají, a na základě ne příliš nadějně budoucnosti, která je čeká.

2.2.4 Dospívající nespátřují naději v budoucnosti, ale v identitě

V současné době se s dětmi často zachází již jako s dospělými, což dokládá i stále více se rozmáhající fenomén genderové identity, tj. skutečnosti, že člověk se může sám rozhodnout, čím se cítí být, zda mužem či ženou, a podle toho se zařídit. Dnes k tomuto rozhodování dochází často již v dětství dle zásady „čím dříve, tím, lépe“, aby pak později už nebylo pozdě.¹⁷⁸

Genderová neboli pohlavní dysforie (GD) se ukazuje býti v současné době čím dál aktuálnějším jevem. Tímto souslovím je popisován úzkostný stav člověka, který cítí, že se jeho biologické pohlaví liší od toho, se kterým se vnitřně identifikuje.¹⁷⁹ Jen pro pořádek doplníme, že genderovou dysforii lze dělit na tělesnou, tzn. že člověk pociťuje diskomfort způsobovaný partiemi vlastního těla, a na sociální, u níž onen diskomfort pro člověka plyne z vnímání okolí a ze sociálních interakcí.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Srov. MATĚJČKOVÁ, T. *Bůh je mrtev. Nic není dovoleno*, s. 217.

¹⁷⁹ RIEGLOVÁ, A. Genderová dysforie (nepohoda) u lidí n spektru. *Autismport. cz* [online], 26. 10. 2021, akt. 15. 11. 2021 [cit. 2024-01-27].

¹⁸⁰ RIEGLOVÁ, A. Genderová dysforie (nepohoda) u lidí n spektru. *Autismport. cz* [online], 26. 10. 2021, akt. 15. 11. 2021 [cit. 2024-01-27].

Alžběta Bublanová ve svém článku pro časopis Echo hovoří dokonce již o „době transgenderové“.¹⁸¹ Její hlavní fáze asi ještě zřejmě přijde, ale již nyní se nacházíme v době, kdy se transgenderové identity začínají řešit ve větším měřítku a je asi jisté, že děti budou čím dál častěji přemýšlet nad tím, jestli se z hlediska genderového necítí být jinde, než jsou. Každopádně již během posledních let byl opravdu zaznamenán nárůst náctiletých, kteří řeší svou sexuální i genderovou identitu. Odborníci hovoří o dvou příčinách tohoto stavu - na jedné straně se jedná o velký rozmach sociálních sítí a čím dál větší vliv, které tyto sítě na adolescenty mají, na straně druhé pak širší osvěta v oblasti této problematiky. Jako důkaz může být vnímán počet nárůstu formálních žádostí o změnu pohlaví, resp. počet těch schválených – v roce 2013 jich bylo schváleno 47, v roce 2021 vystoupal počet schválených žádostí již na 195.¹⁸²

Pokud se zaměříme právě na adolescenty, odborníci v této oblasti, tj. psychologové a sexuologové se shodují, že pro ně je vhodná tzv. blokáda, jež spočívá v podávání hormonálních blokátorů, které potlačují vývoj sekundárních znaků původního pohlaví a naopak podporují rozvoj těch požadovaných. Jedná se o ještě vratné a ve své podstatě celkem šetrné „řešení“ na rozdíl od operativní změny pohlaví. Již se totiž začínají objevovat případy, kdy si mladí lidé svou „změnu“ nakonec rozmyslí. Pro sexuology je těžké určit, kdo si jen myslí, že je ve „špatném těle“, a kdo v něm opravdu je, což se ukazuje být nejasné i u samotných žadatelů o změnu pohlaví, na základě čehož se odborníci obávají, aby se mladí lidé nevrhali po hlavě do změny, které by mohli později litovat.¹⁸³

Sexuoložka a psychoterapeutka Hana Fifková pak poukazuje na další důležitý aspekt tohoto fenoménu, kterým je skutečnost, že genderová dysforie se týká především dívek. Sama si klade otázku, proč tomu tak je, když v dnešní době emancipace pokročila natolik, že si dívky a ženy mohou dělat prakticky cokoliv – jako příklad uvádí, že mohou nosit jakékoliv oblečení nebo mít dříve i zcela ryzí mužské zájmy, např. být zápasnicemi. Odpověď zatím nezná, ale možným východiskem se zdá fakt, že být mužem skýtá stále jisté výhody, ať už je to pocit, že muži jsou silnější, či třeba skutečnost, že mohou pít pivo

¹⁸¹ BUBLANOVÁ, A. Když dívky dospívají v muže. Je tady doba transgenderová. *Týdeník Echo* [online]. 2022, č. 33 [cit. 2024-01-26].

¹⁸² VOCHOZKOVÁ, T. R. Žádosti o změnu pohlaví přibývá. Problémy se sexuální identitou řeší nejvíce náctiletí. *Redakce ČT24*, 24. 10. 2022 [cit. 2024-01-25].

¹⁸³ Srov. BUBLANOVÁ, A. Když dívky dospívají v muže. Je tady doba transgenderová. *Týdeník Echo* [online]. 2022, č. 33 [cit. 2024-01-26].

z lahve a kdykoliv si odplivnout, aniž by tím někoho pohoršili. Počty operací, kdy se žena stává mužem, tak v jejich celkovém počtu převažují, a to i přesto, že se jedná o náročnější zákrok, který často ani nepřináší zcela uspokojivý výsledek.¹⁸⁴

Psycholog Jeroným Klimeš se proto snaží mladé lidi vést k tomu, aby se se svým rozhodnutím neunáhli, neboť ze svých zkušeností již ví, že lidé, kteří operaci s cílem změny pohlaví podstoupili, bývají spíše nešťastní, jelikož ve výsledku „nejsou ani muž, ani žena a pak přichází zklamání a těžko si hledají partnera. Je lepší si ho najít tak, jak jsou, s tím, že se stylizují do role opačného pohlaví, to mají větší šanci.“¹⁸⁵ Nehledě na fakt, že operace s sebou přináší celou řadu zdravotních rizik, včetně zničení pohlavního orgánu a neplodnosti.

V České republice upravuje uvedenou problematiku zákon o zvláštních zdravotnických službách z roku 2012, na jehož základě musí žadatel o změnu pohlaví splňovat několik podmínek: dosažení věku osmnácti let, stav bez manželství či registrovaného partnerství, absolvování nejméně roční hormonální léčby, rok tzv. *live testu* neboli života v opačné roli a doporučení od ošetřujícího sexuologa a klinického psychologa. Není to tedy jednoduché, proto by si lidé měli ujasnit, zda změnu podstoupit opravdu chtějí, a to i na základě skutečnosti, že retranszice, tzn. opětovná operace, která vrátí člověku původní pohlaví, není v ČR možná.

2.3 Naše vize budoucnosti

2.3.1 Kam spějeme?

Karel Kosík se v 90. letech 20. století zamýšlel nad pojmem „konec dějin“, který v té době do myšlenkového diskursu vnesl americký politolog a filosof Francis Fukuyama¹⁸⁶: „Co tedy znamená ‚konec dějin‘? Jsou u konce dějiny? Nikoli, u konce a v koncích jsou dějiny moderního paradigmatu. Tyto dějiny jsou vyčerpány a ztratily tvořivost. Tyto

¹⁸⁴ Srov. BUBLANOVÁ, A. Když dívky dospívají v muže. Je tady doba transgenderová. *Týdeník Echo* [online]. 2022, č. 33 [cit. 2024-01-26].

¹⁸⁵ BUBLANOVÁ, A. Když dívky dospívají v muže. Je tady doba transgenderová. *Týdeník Echo* [online]. 2022, č. 33 [cit. 2024-01-26].

¹⁸⁶ Blíže viz FUKUYAMA, F. *The End of History and The Last Man*, Free Press 1992. Česky např. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-27-4.

dějiny jsou u konce se svým rozumem, tj. schopností porozumět tomu, co se vlastně děje, a přiměřeně jednat, jejich rozum přestal být jednotou rozumět a umět, chápat a odpovědně se chovat, poklesl na služebnou součást fungujícího systému. Tyto dějiny jsou v koncích také s imaginací, která se zvrtila v jednostranně technickou vynalézavost, zaměřenou na usnadnění a rozmařilost života, nikoli na život dobrý.¹⁸⁷ Tím popsal tendence, které se od té doby stále prohlubují.

Nejvýznamnější český ekonom a také filosof Tomáš Sedláček upozorňuje v této souvislosti na zajímavou skutečnost - že svou opravdovou vizi budoucnosti vyjadřujeme především prostřednictvím filmů, které točíme: „Pokrok. Šíleně po něm toužíme, jsme z něj nadšení, čímž se lišíme od jiných ras, pracujeme na něm 40 hodin týdně, upínáme k němu veškeré své naděje a důvody. Když však my lidé o budoucnosti a pokroku natočíme film, je to horor.“¹⁸⁸ Všechny filmy s tématem budoucnosti „jsou v jistém smyslu mrazivými dystopiemi, kde je člověk většinou v jednom nebo jiném směru postaven proti stroji (R.U.R., Vesmírná odyssea 2001, Blade Runner, Terminátor, Ghost in the Shell, Matrix, ale i novější Já, robot, Ex Machina, Ona, Transcendence atd.) (...) A tak žijeme v době, kdy se z filmů (dělaných pro zábavu) stávají proroctví. Takový dobrovolný Matrix spolu s rebelujícími skupinami, které se nás budou z digitálního snění snažit probudit, je zcela představitelný, když vezmete v potaz nástup virtuální reality (nebo spíše reálné virtuality).“¹⁸⁹ Uvedená citace pochází z publikace *2036 Tomáš Sedláček a hosté: Jak budeme žít za 20 let?*, která byla vydána před osmi lety a jež přinesla vize vybraných osobností z různých oborů lidské činnosti týkající se naší budoucnosti, a právě Sedláčkovy příspěvky v ní představují z hlediska jeho ekonomického zaměření nejpodstatnější část.

Vzhledem k realitě, která ukazuje, že touhy člověka jsou nekonečné, zatímco naše planeta nám čím dál častěji dokazuje, že její možnosti jsou omezené, počítá Sedláček v budoucnu s tzv. „digitálním habitatem“, tzn. že uspokojování našich tužeb bude probíhat v abstraktním „a-biotickém“ světě, protože reálná ekonomika toho nebude kvůli neustále rostoucímu počtu lidí a rozmáhání se západního, konzumního způsobu života schopna.

¹⁸⁷ KOSÍK, K. *Předpotopní úvahy*, s. 46.

¹⁸⁸ SEDLÁČEK, T. *Int(r)o the digital wild*, s. 10.

¹⁸⁹ *Tamtéž*, s. 12.

Dále je třeba zdůraznit, že ekonomiky světa jsou již dnes tak propojené, že i do budoucna lze předpokládat, že si budou pomáhat. V důsledku dále pokračující globalizace pak bude dále ztrácet na významu role národních států ve prospěch nadnárodních společností – Sedláček potvrzuje, že ekologické normy či regulaci bankovníctví nelze řešit na úrovni státu¹⁹⁰, čímž podporuje o několik kapitol níže uvedené zdůvodnění sociologa Pavla Pospěcha, že aktivity potřebné ke změně klimatu nemají možnost na úrovni státu obstát (viz podkapitola 2.4.4.1 Vnímání klimatické katastrofy v českém prostředí).

Jako filosof si pak Sedláček v rámci proměny člověka a jeho vnitřního světa vlivem působení moderních technologií ve 20. století „hraje“ s rozbořením a významem slova „duševnější“. Hovoří o tom, že u člověka a lidské společnosti je „jistý trend patrný od počátku civilizace – k čím dál abstraktnějším a „duše-vnější“ oblastem. Tedy doslova pohyb, kdy máme duši čím dál více venku, mimo tělo, třeba na internetu, kdy jsme čím dál tím duše-vnější.“¹⁹¹ Radikální konstatování, že vlastně žijeme mimo naši duši, by pak vlastně mohlo vysvětlovat všechny neduhy charakteru člověka, které v rámci moderní společnosti nabyly a o nichž jsme pojednali výše v kapitole 2.1 Otázky po smysluplnosti současného života a světa aneb Kam jsme dospěli.

Další s přispěvatelů do sborníku textů s vizemi budoucnosti - Šimon Pánek - představuje současný svět ze svého úhlu pohledu dlouholetého pracovníka v rámci humanitárních a rozvojových organizací: „Rychlost, kterou jsme přinesli do světa zejména rozvojem informačních a komunikačních technologií, je na jedné straně úžasným pokrokem, něčím, co jsme si ještě před dvaceti lety vůbec nedokázali představit, na druhé straně pro stabilní rozvoj a vývoj představuje ohrožení. Je totiž nejen příliš vysoká pro naše životy ve vyspělých moderních a postmoderních společnostech a je bezesporu jednou z příčin, proč se nám v mnoha ohledech zdá náš život složitý, je zdrojem nadkomunikace a podílí se na novodobém stresu z přebytku možností a neomezenosti nabídky. Je ale také příliš vysoká pro společenský vývoj. Společenské a politické změny potřebují čas, který se prostě nedá přeskočit či nahradit rychlejší výměnou zpráv či vzájemné komunikace. Je výzvou intelektuální, emoční a vyžaduje často změnu názorů a postojů. Zrychlené vývoje přináší často zrychlené špatné konce.“¹⁹²

¹⁹⁰ Srov. SEDLÁČEK, T. Digitalizace touhy, s. 116-118.

¹⁹¹ *Tamtéž*, s. 105.

¹⁹² PÁNEK, Š. Zmenšený svět, s. 29 a 31.

Dále pak vyjadřuje svou naději na budoucí domluvu mezi státy, která bude nutně žádoucí kvůli komunikačně, obchodně a přes všechna úskalí a napětí i politicky a hodnotově provázanému světu, a na jejímž základě bude možné úspěšně řešit vznikající krize a čelit nastávajícím výzvám.¹⁹³

Tereza Matějčková se v souvislosti s budoucností zamýšlí nad podobou „nové chudoby“ moderního člověka, s jejímž konceptem přišel ve třicátých letech 20. století již výše zmíněný Walter Benjamin (viz podkapitola 2.1.2 Žijeme ve stavu „zběsilé strnulosti“). Vedle uvedeného aspektu schopnosti „neschopnosti vyprávět“ vidí tento filosof další problém v nástupu moderních technologií, které u člověka způsobily neschopnost učit se ze zkušeností druhých a následně pak své zkušenosti zase předávat dalším. Důvodem této skutečnosti je pak hluboké neporozumění mezi generacemi, neboť mladí lidé se odmítají učit od starších, protože mají pocit, že když neovládají právě nové technologie, nemají jim co nabídnout.¹⁹⁴

Ve své eseji s názvem *Šťastnou apokalypsu! O neschopnosti mít budoucnost* pak Matějčková na základě myšlenek také již výše zmíněného Hartmuta Rosy shrnuje, proč se nám v mysli místo budoucnosti do popředí „derou apokalyptické obrazy“: „Pro pozdní modernu je příznačné, že se zbavujeme minulosti, o níž si sdělujeme, že nám nemá co říct. Doba byla jiná, bez technologií, veskrze cizí kraj. Naši předci byli divní, zaostalí, v horším případě zločinci. Minulost je mrtvá, neskýtá prostor pro inspiraci. Raná moderna se proto vrhla na budoucnost. Jenže ta pozdní už nemá ani tu. Je to stejné jako s apokalypsou, i budoucnost je jen v představách. Současný člověk však neprokoukl jen minulost, ale i vize budoucnosti. Anebo lépe: odrostl jim. Nevěří, že bude lépe. Jeho úsilí směřuje k udržení státu quo. Neusiluje o růst, snaží se nescvrknout.“¹⁹⁵

2.3.2 Nadějný charakter člověka daný jeho přirozeností

Anotace na přebalu českého vydání knihy nizozemského historika Rutgera Bregmana s pozitivně formulovaným názvem *Lidstvo. Dějiny naděje* seznamuje čtenáře s poměrně ambiciózním záměrem autora, kterým je zlomit naše přesvědčení, že člověk jako takový

¹⁹³ Srov. PÁNEK, Š. Zmenšený svět, s. 32.

¹⁹⁴ Srov. MATĚJČKOVÁ, T. *Bůh je mrtev. Nic není dovoleno*, s. 244 a 245.

¹⁹⁵ Srov. *tamtéž*, s. 296.

je od přirozenosti sobecký a nedůvěryhodný. Západní člověk tímto směrem uvažuje nejspoději od časů Thomase Hobbesa, jenž přišel s tvrzením, že člověk je v rámci své přirozenosti druhému člověku vlkem, a že teprve s přistoupením lidstva k uzavření společenské smlouvy se situace změnila. Na základě tohoto přesvědčení jsme si vybudovali komplexní systém, v němž žijeme dodnes. Bregman se však prostřednictvím svého výzkumu snaží ukázat, že z hlediska přirozenosti je většina lidí dobrá.¹⁹⁶

Tvrzení, že lidé jsou ze své podstaty egoističtí a agresivní, je dle Bregmanova přesvědčení pouhý mýtus – uvádí, že významný holandský biolog Frans de Waal sice pracuje s *veneer theory* neboli „teorií tenké slupky“, podle které je civilizace vnímána jako tenká slupka, která se při sebemenší změně roztrhne, ve skutečnosti je tomu přesně naopak. Výzkumy totiž ukazují, že na rozdíl od toho, co můžeme vidět ve filmech, či je nám prezentováno prostřednictvím médií, po nějakém neštěstí nikdy nepropukne naprostá panika. Lidé se naopak rychle zkonsolidují a začnou si pomáhat.¹⁹⁷ V této souvislosti můžeme uvést naše vlastní zkušenosti ze situací během povodní, které čas od času zasáhnou různé oblasti naší republiky, či výskytu tornád na Moravě. V takových případech nedochází k rabování, tak jak je nám mnohdy předkládáno ve filmech a knihách jako typická reakce lidí při živelných pohromách, ale naopak se u lidí projevují jejich nejlepší stránky v podobě solidarity a maximální snahy pomoci druhým.

Bregman dále komentuje výsledky nedávné studie dvou amerických psychologů, které dokázaly naše přesvědčení o tom, jak moc jsme zkažení. Účastníci výzkumu mající za úkol okomentovat situace, v nichž lidé učinili něco dobrého, spatřovali ve většině předložených situacích sobecké jednání – např. situace, kdy člověk pomáhá staršímu muži přejít ulici, byla interpretována jako záměr pomáhajícího člověka udělat dobrý dojem na své okolí; člověk podávající peníze bezdomovci tak činí samozřejmě pro svůj dobrý pocit atd.¹⁹⁸

Důvodem skutečnosti, že se na svět díváme tak negativně, je dle Bregmana zpravodajství, neboť četné studie prokazující negativní vliv zpráv na duševní zdraví lidí. Americký profesor komunikace George Gerbner přišel v 90. letech 20. století s pojmem „syndrom zlého světa“, jehož klinickými symptomy jsou právě misantropie, cynismus

¹⁹⁶ BREGMAN, R. *Lidstvo. Dějiny naděje*, s. 23.

¹⁹⁷ Srov. *tamtéž*, s. 25-27.

¹⁹⁸ Srov. *tamtéž*, s. 31.

a pesimismus. Člověk pravidelně sledující zprávy se domnívá častěji, že jsou lidé vesměs sobečtí, a kvůli pocitům, že jedinec nemůže ovlivnit znepokojivý stav světa, často podléhá stresu a depresi.¹⁹⁹

Zajímavé je Bregmanovo porovnání myšlenkových konceptů dvou významných osvícenských filosofů. Jak již bylo zmíněno výše, Thomas Hobbes věřil, že člověk je od přírody špatný - výchozím stavem pro něj byla pozice „člověk člověku vlkem“, resp. válka všech proti všem. Ochránit nás před tímto osudem pak může jediné civilizovanost, tzn. vzdát se svobody ve prospěch jednoho vládce – Leviathana -, který nám na oplátku zajistí mír a bezpečí – v tom spočívá tzv. teorie společenské smlouvy. Jean Jacques Rousseau je názoru opačného, neboť tvrdí, že my lidé jsme ze své podstaty dobří, ale zkazila nás právě civilizace²⁰⁰, resp. soukromé vlastnictví.

Bregman vyvrací tvrzení, že my lidé „máme válku v krvi“, konkrétně pak závěry výzkumů několika významných osobností. V první řadě se jedná o *killer ape theory* neboli „teorii zabijáckého lidoopa“, k níž na základě zkoumání archeologických nálezů dospěl anatom Raymond Dart – pravěcí lidé byli podle jeho závěru „masožravá stvoření, která za použití násilí chytala živé kořisti, mlátila je k smrti, rvala jejich zlámaná těla na kusy, odtrhávala jim končetiny, a přitom hasila žízeň jejich teplou krví a horlivě se ládovala jejich živoucím mrskajícím se masem.“²⁰¹ Situace se pak zlepšila před deseti tisíci lety díky rozvoji zemědělství.

Zavrženy jsou i výzkumy šimpanzů bioložky Jane Goodallové v Tanzanii, v jejichž rámci vysledovala, že dvě skupiny šimpanzů se po dobu čtyř let vzájemně vraždily, a to značně surovými způsoby (mačkali si hlavy, pily krev, kroutili končetiny, zuby rvaly maso ...). Žák Goodallové - Richard Wrangham - pak spatřoval souvislost i u lidí ve válkách 20. století.²⁰²

Proti této nelichotivé charakteristice člověka Bregman předkládá svědectví amerického plukovníka bojujícího za druhé světové války a historika Samuela Marshalla uvedené v jeho knize *Men Against Fire* (Muži proti střelbě, 1947): „Průměrný zdravý jedinec má k zabití jiného člověka takový vnitřní a většinou nevědomý odpor, že z vlastní vůle nikomu život nevezme.“²⁰³ Dále pak komentuje svědectví jeskynních maleb,

¹⁹⁹ Srov. BREGMAN, R. *Lidstvo. Dějiny naděje*, s. 32.

²⁰⁰ Srov. *tamtéž*, s. 60 a 61.

²⁰¹ *Tamtéž*, s. 91.

²⁰² Srov. *tamtéž*.

²⁰³ Srov. *tamtéž*, s. 95.

kteřé nám onu Hobbesem zmíněnou válku všech proti všem, ač by to v případě pravdy bylo zcela přirozené, ne-li přímo nutné, neukazují.²⁰⁴ Ani samotné archeologické vykopávky nenabízejí žádný přesvědčivý důkaz o tom, že by v pravěku docházelo k válkám, což potvrzuje i archeolog Brian Ferguson, který je toho názoru, že války se nevedly odjakživa, ale měly počátek.²⁰⁵

Rousseau měl tedy evidentně pravdu, neboť archeologové kladou tento počátek válek do období po skončení doby ledové a objevu zemědělství, dokladem této skutečnosti jsou pak kostry a jeskynní malby pocházející z této doby.²⁰⁶ S novým usedlým způsobem života a rozvojem zemědělství se zrodil i fenomén vlastnictví – v jeho důsledku se postupně začala zvětšovat nerovnost mezi lidmi, k čemuž přispěl i další nový faktor s tím související, a to dědictví – po smrti se majetek předával dalším potomkům, čímž se nerovnost dále zvyšovala. Důvodem prvních válek tak byly ochrana majetku a boj o něj, neboť díky usedlému způsobu života vzrostla také nedůvěra vůči cizincům. Válka také vedla ke spolupráci lidí – kmeny se spojovaly vůči jiným a vybírali se jejich vůdci - postupně pak „1 % vůdců začalo utlačovat zbylých 99 % lidí.“²⁰⁷

V určitém ohledu se ale Rousseau mýlil – ačkoliv naše civilizace dlouho představovala pohromu, nakonec jsme dokázali, že zemědělství, města a státy lze řídit tak, aby přinášely užitek – např. díky vakcínám jsme snížili úmrtnost, počet lidí žijících v extrémní chudobě jsme dostali pod 10 % atd.²⁰⁸ Tato skutečnost je tedy pro Bregmana dalším dokladem toho, že jeho přesvědčení o pozitivním charakteru lidstva je správné.

V rámci svého dokazování se pak autor zastáváající teorii o přirozené dobrotě člověka nemůže vyhnout dnes již klasické otázce – jak se dá věřit v dobro v člověku po holocaustu? Toto téma je v knize uvedeno výstižným citátem z deníku Ann Frankové: „Je velký zázrak, že jsem se nevzdala všech očekávání, neboť se zdají absurdní a neuskutečnitelná. Přesto na nich lpím, navzdory všemu, protože ještě pořád věřím na vnitřní dobro v člověku.“²⁰⁹ Právě ona víra v dobro člověka, to přesvědčení o tom, že člověk je přece někde uvnitř ze své vlastní podstaty dobrý, Anně tedy pomáhalo

²⁰⁴ Srov. BREGMAN, R. *Lidstvo. Dějiny naděje*, s. 103.

²⁰⁵ Srov. *tamtéž*, s. 104.

²⁰⁶ Srov. *tamtéž*, s. 111-113.

²⁰⁷ *Tamtéž*, s. 113.

²⁰⁸ Srov. *tamtéž*.

²⁰⁹ *Tamtéž*, s. 145.

překonávat těžkosti, které jí osud jako židovské dívky v průběhu druhé světové války přichystal.

Na otázky typu: Jak mohl být člověk tak krutý? s poznámkou, že se „to“ přece nedělo v nějaké barbarské zemi, ale v civilizovaném a vyspělém Německu, se pokusily hledat odpověď dnes již známé experimenty, které v 50. a 60. 20. století provedli sociální psychologové Stanley Milgram, Muzafer Sherif a Philip Zimbardo.²¹⁰ Výsledky těchto experimentů byly znepokojivé, neboť dokázaly, že obyčejní lidé jsou za určitých podmínek - když se jedná o rozkaz nebo když je jim dána moc - schopní dělat strašné věci.²¹¹

Bregman se - věrný svému přesvědčení o dobrotě člověka - pustil do rozsáhlého výzkumu, na jehož závěru se mu podařilo zdiskreditovat výsledky „stanfordského vězeňského experimentu“ a dokázat, že se Zimbardo dopustil podvodu. „Vězeňský experiment“ měl za úkol potvrdit tuto hypotézu – dáte-li mladému psychicky zdravému jedinci moc, resp. uděláte jej v tomto konkrétním případě dozorcem, projeví se v něm přirozeně ty nehorší sklony. Bregman však odhalil, že dozorcí dostali předem jasné instrukce, navíc i sami účastníci experimentu logicky odhadli, co je jeho cílem a jaké chování se od nich očekává, proto aplikovali tzv. *demand characteristics* neboli žádoucí chování. Bregman také poukázal na další zjištění - prý to nebyl ani Zimbardo, kdo experiment vymyslel, ale jeden z jeho studentů jménem David Jaffe.²¹²

Manipulaci s okolnostmi experimentu odhalil Bregman i u Milgrama, neboť se prostřednictvím dalších výzkumů zjistilo, že lidé jsou na rozkazy a panovačné chování alergičtí a že účastníci Milgramova experimentu dávali svým obětem elektrošoky, protože věřili Milgramovým slovům, že pomáhají vědě a že tedy dělají dobrou věc, i když se jim po nich požadovaná činnost přičila.²¹³ Psycholog Don Mixon pak shrnul poznatky v této oblasti výzkumu tvrzením, že „lidé jsou ochotni zajít velice daleko a těžce trpět, aby udělali dobrou věc.“²¹⁴ K čemuž Bregman dodává známé rčení, že „cesta do pekla je dlážděna dobrými úmysly“.

²¹⁰ Blíže viz Zimbardova kniha s názvem *Luciferův efekt. Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Praha: Academia, 2014.

²¹¹ Srov. BREGMAN, R. *Lidstvo. Dějiny naděje*, s. 147 a 148.

²¹² Srov. *tamtéž*, s. 156 a 157.

²¹³ Srov. *tamtéž*, s. 172 a 173.

²¹⁴ *Tamtéž*, s. 173.

S tím souvisí i zřejmě nejsledovanější kauza pronásledování a odsouzení významného nacistického předáka, kterým byl Adolf Eichmann. Celkem šest psychologů se shodlo na závěru, že se jedná o člověka zcela „normálního“, a ne o psychopata či dokonce lidskou zrůdu, neboť jednal z přesvědčení, že svými skutky koná dobro. Svědectví o soudním procesu podala Hannah Arendtová ve své knize *Eichmann v Jeruzalémě: Zpráva o banalitě zla*²¹⁵ – do filosofie tak přispěla mimo jiné i oním termínem „banalita zla“²¹⁶, který vyjadřuje skutečnost, že se člověk nechá zlákat zlem, které se maskuje jako dobro

Bregman dále vyvrací i tzv. efekt přihlížejícího – jeho podstatou je náš pocit, že v krizových situacích nemusíme nic dělat, protože ostatní, kteří situaci přihlížejí, také mohou převzít odpovědnost. Nebo se bojíme, že něco uděláme špatně, tak raději neděláme nic, nebo si situaci třeba i nevědomě bagatelizujeme v tom smyslu, že se vlastně nic neděje. Z těchto důvodů se pak často stane, že nikdo neudělá nic, a daná situace skončí tragédií. Bregman však na základě výzkumů ukazuje, že ve skutečnosti to není pravda, že až v 90 % přihlížející lidé zasáhnou.²¹⁷

Proč tedy, i když se ukazuje, že to tak není, máme stále tendenci hovořit o přirozené hříšné povaze člověka? Na to Bregman odpovídá: „Domnívám se, že je to v první řadě pohodlností. Víra v naši zkaženost je jakýmsi zvláštním způsobem uklidňující. Vlastně nás ospravedlňuje. Pokud jsou lidé povětšinou špatní, nemá valný smysl tomu vzdorovat ani se v tom nijak angažovat.

Hříšná lidská povaha navíc poskytuje jednoduché vysvětlení zla. Když budete konfrontováni s nenávisť nebo egoismem, povzdechnete si: ‚Och, to je zkrátka ta lidská povaha.‘ Kdo naopak tvrdí, že člověk je v zásadě dobrý, musí mnohem víc přemýšlet nad tím, proč tedy existuje zlo.“²¹⁸

Bregman tedy obecně tvrdí, že ve své podstatě celá naše současná realita, tj. „Moderní kapitalismus, demokracie a právní stát byly založeny na myšlence, že jsme všichni sobci.“²¹⁹ Proto v poslední části knihy klade otázku, zda to lze změnit, zda to lze

²¹⁵ V originále ARENDT, H. *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*. New York, 1963.

²¹⁶ Srov. BREGMAN, R. *Lidstvo. Dějiny naděje*, s. 168.

²¹⁷ Srov. *tamtéž*, s. 190 a 191.

²¹⁸ *Tamtéž*, s. 177.

²¹⁹ *Tamtéž*, s. 244.

dělat jinak, resp. „co když školy, firmy, ministerstva a vlády budou založené na dobru v člověku?“²²⁰

Bregmanova odpověď spočívá v koncepci „nového realismu“, jehož podstatou je myšlenka, že „není totiž nic silnějšího než lidé, kteří dělají to, co dělají, protože to dělat chtějí.“²²¹ Musíme začít vycházet ne z nedůvěry, ale z pozitivního pohledu na lidi, čímž se všechno změní k lepšímu²²², aneb jak praví stará moudrost: „Když člověk zasadí semínko dobra, bude dobro také sklízet.“²²³ K realizaci „nového realismu“ je dle Bregmana nutné zavést řadu opatření: vyvarovat se „zrcadlení“ nenávisti, závisti a chamtivosti ve společnosti²²⁴; eliminovat pluralitní ignoranci, neboli fakt, že člověk přidá k ostatním, ač s danou věcí nesouhlasí, protože se bojí, že bude jediný²²⁵; reformovat systém vzdělávání, abychom se nesoustředili jen na známky a zisk dobře placené práce²²⁶; vyvarovat se zpráv, neboť právě zpravodajství je hlavní příčinou odstupů mezi lidmi, protože zobecňuje lidi do pojmů „uprchlíci“, „rasisté“, „elity“, „politici“ atd. a přinášejí jen samé negativní informace, což platí i o zprávách na sociálních sítích²²⁷; odvrhnout cynismus, který je jen pouhou výmluvou pro to, že člověk nic nedělá.²²⁸

Na závěr pak Bregman zdůrazňuje potřebu být „novými“ realisty - v běžném užívání se slovo „realista“ stalo synonymem právě pro cynika, tj. člověka, který se na ostatní „dívá s trdnou myslí“, v Bregmanově pojetí však realista ví, že lidé od přírody tíhnou k dobru, dále dokáže vystoupit z komfortní zóny, je schopen si připustit svou přirozenost a naplnit se důvěrou, je velkorysý a koná dobro bez ostychu všem na očích.²²⁹

²²⁰ BREGMAN, R. *Lidstvo. Dějiny naděje*, s. 246.

²²¹ *Tamtéž*, s. 271.

²²² Srov. *tamtéž*.

²²³ *Tamtéž*, s. 358.

²²⁴ Srov. *tamtéž*, s. 256.

²²⁵ Srov. *tamtéž*, s. 258.

²²⁶ Srov. *tamtéž*, s. 278.

²²⁷ Srov. *tamtéž*, s. 374.

²²⁸ Srov. *tamtéž*, s. 375.

²²⁹ Srov. *tamtéž*, s. 379.

2.3.3 Fakta v hlavní roli

Sklony k pesimismu a beznaději jsou v dnešní době každodenní realitou. Příčinou je, jak již konstatoval výše Ruther Bregman, náš sklon vidět svět horší, než ve skutečnosti je, a také zřejmě čím dál tím více převládající pocit, že dobře už bylo. Na základě této skutečnosti je třeba „nalít si čistého vína“ – o naději nás připravují velkou měrou média, ale převážně my sami.

Tuto skutečnost ve své knize s názvem *Faktomluva*²³⁰ dokazuje její autor – švédský lékař a statistik Hans Rosling, který za příčinu výše uvedeného stavu společnosti pokládá naše původní instinkty, jichž právě média využívají k tomu, aby nás zasáhla. Dle Roslinga jsou média přímo „přáteli instinktů“.²³¹

Uvedená kniha s podtitulem *Deset důvodů, proč se mýlíme v pohledu na svět – a proč jsou věci lepší, než vypadají* si také klade nelehký úkol - ukázat nám, že když se budeme dívat na svět optikou faktů, uvidíme, že to s ním a se společností zase tak špatné není, a navíc i zjistíme, co máme dělat, abychom ho ještě zlepšili.²³² Nechme však o svém záměru promluvit samotného autora: „Zamyslete se nad dnešním světem. Války, násilí, přírodní katastrofy, katastrofy způsobené člověkem, korupce. Celkově je na tom svět špatně a máte pocit, že se vše jen pořád zhoršuje, že? Bohatí ještě více bohatnou, chudí upadají do ještě větší chudoby, počet chudých se stále zvyšuje, a pokud se nestane něco zásadního, brzy vyčerpáme všechny přírodní zdroje. Ano, to je obraz, který většina západní populace vidí v médiích s nosí ve své hlavě. Říkám tomu přehnaně dramatický světonázor. Je stresující a zavádějící.

Ve skutečnosti se převážná většina světové populace nachází někde uprostřed příjmové škály. Možná nepatří do takzvané střední třídy, ale rozhodně nežije v extrémní chudobě. I dívky chodí do školy, děti se očkují, většina rodin má dvě děti a na dovolenou chtějí jet do zahraničí, ovšem nikoliv jako utečenci. Krok za krokem, rok co rok se svět zlepšuje. Ne každý jednotlivý ukazatel každým rokem, ale celkový trend je prostě takový. Přestože svět musí čelit mnoha zásadním problémům, dosáhli jsme obrovského pokroku. Toto je světonázor založený na faktech.“²³³

²³⁰ ROSLING, H. *Faktomluva. Deset důvodů, proč se mýlíme v pohledu na svět – a proč jsou věci lepší, než vypadají*, Brno: Jan Melvil Publishers, 2018.

²³¹ Srov. ROSLING, H. *Faktomluva*, s. 155.

²³² Srov. *tamtéž*, s. 263.

²³³ *Tamtéž*, s. 23.

Cílem „faktomluvy“, tj. chápání světa na základě řeči faktů je tedy ukázat člověku, jak chápat svět správně, díky čemuž se bude správněji rozhodovat a hlavně - bude věnovat pozornost pouze reálnému nebezpečí a nebude se zbytečně trápit kvůli nesprávným věcem.²³⁴

Sám autor si však je vědom skutečnosti, že náš „přehnaně dramatický pohled na svět“ není možné jen tak opustit, neboť – jak následně blíže objasňuje - je hluboce zakořeněn v mozku. Náš mozek se evolučně vyvíjel miliony let a jsou v něm zakotveny instinkty, které našim pravěkým předkům pomáhali vyhrávat každodenní boj o život. Zůstala nám tedy celá řada takových instinktů, které už v dnešním světě příliš potřebné nejsou, resp. jsou, ale ne v takové míře, v jaké máme tendence nechávat se jimi řídit. Z toho důvodu náš mozek často produkuje rychlé závěry bez adekvátního přemýšlení a my si tak tvoříme mylné názory, a v jejich důsledku pak i příliš „vyhrocený“ pohled na svět.²³⁵

Prvním z těchto instinktů je „instinkt propasti“, kvůli němuž máme tendenci rozdělovat různé aspekty světa mylně do dvou extrémů a nevidět nic mezi tím – lidé jsou buď dobří, nebo zlí, bohatí, nebo chudí atd.²³⁶ Druhým je „instinkt negativity“, neboli tendence všimnout si více špatných než dobrých věcí. Následkem toho v nás vzniká onen mocný pocit, že se světem a společností to jde čím dál více z kopce, což autor považuje za „megachybný názor“.²³⁷ Další všeobecně rozšířený „megachybný názor“ je výsledkem našeho „instinktu lineárnosti“ – tím je představa, že světová populace „prostě“ roste, tedy náš sklon předpokládat, že její růst bude stále lineárně postupovat.²³⁸ S populací je to ale obdobně jako s narozeným dítětem, které během půl roku vyrostе třeba o 17 cm, následně se pak postup jeho růstu snižuje.²³⁹ V současné době se počet lidí v rámci světové populace pohybuje kolem čísla 8 miliard, a přestože rychle roste, již bylo zaznamenáno zpomalení růstu se již začal zpomalovat a experti OSN si jsou celkem jistí, že během dalších desetiletí bude zpomalení tempa růstu pokračovat.²⁴⁰ Dle Roslinga je pak jediným, a to již prověřeným způsobem, jak s populačním nárůstem bojovat,

²³⁴ Srov. ROSLING, H. *Faktomluva*, s. 26.

²³⁵ Srov. *tamtéž*, s. 25.

²³⁶ Srov. *tamtéž*, s. 42–46.

²³⁷ Srov. *tamtéž*, s. 57.

²³⁸ Srov. *tamtéž*, s. 86.

²³⁹ Srov. *tamtéž*, s. 96 a 97.

²⁴⁰ Srov. *tamtéž*, s. 91.

vymýcení extrémní chudoby. resp. je potřeba poskytnout lidem vzdělání a antikoncepci, a oni se pak sami rozhodnou mít méně dětí.²⁴¹

Dalším instinktem, který způsobuje, že nevidíme věci jasně, je „instinkt strachu“. Když se poddáme strachu, náš mozek produkuje vždy ty nejhorší možné scénáře. Zejména tohoto instinktu využívají média při výběru informací, kterými by co nejvíce upoutala naši pozornost. Jak Rosling zdůrazňuje, jedná se o paradox, protože svět nikdy nebyl tak bezpečný jako je dnes. Toto tvrzení je pak doloženo na problematice přírodních katastrof – s postupující klimatickou změnou máme pocit, že se jich děje více a více, což je možná pravda, ale musíme zaměřit pozornost na počty obětí (o což by nám mělo jít především, a ne o množství zničeného materiálu) přírodních živlů, protože ty se bezpochyby snižují.²⁴²

Jiný významný instinkt, tentokrát „instinkt zkreslení velikosti“ pro nás znamená jednak tendenci vidět věci ve špatných proporcích, resp. nesprávně posuzovat velikost věcí, jednak tendenci chybně si vykládat významy osamocených údajů, které však nemohou sloužit jako relevantní informace. Důsledkem je, že nevidíme pokrok, jehož se ve světě už dosáhlo, a naopak nadhodnocujeme např. množství imigrantů v našich zemích či množství lidí stavějících se proti homosexualitě.²⁴³

Neméně důležitý je také „instinkt obviňování“ - to „je naše snaha najít jasný jednoduchý důvod, proč se stalo něco špatného. (...) Zdá se, že je pro nás přirozené v případě jakéhokoli průšvihů dojít k závěru, že za to může nějaký zlý jedinec se zlými úmysly. Rádi věříme, že se věci dějí, protože to tak někdo zamýšlel – někdo, kdo má moc a prostředky. Jinak by přece byl svět nepředvídatelný, zmatený a děsivý.“²⁴⁴ Rosling pak dodává, že je však třeba hledat příčiny, ne viníky, a to v rámci různě působících faktorů v celkovém systému, a také přijmout nevyvratitelný fakt, že špatné věci se prostě někdy přihodí, aniž by je někdo záměrně zavinil.²⁴⁵

Přiblížení výše zmíněných šesti instinktů nám jistě postačí k tomu, abychom si uvědomili, jakou zásadní, určující roli v našem myšlení hrají. Proto další instinkty pouze vyjmenujeme pro doplnění celku. K dalším instinktům tedy patří „instinkt

²⁴¹ Srov. ROSLING, H. *Faktomluva*, s. 99 a 100.

²⁴² Srov. *tamtéž*, s. 113-117.

²⁴³ *Tamtéž*, s. 138 a 139.

²⁴⁴ *Tamtéž*, s. 215.

²⁴⁵ *Tamtéž*, s. 231.

zobecnění“ (tendence automaticky kategorizovat a generalizovat)²⁴⁶, „instinkt osudovosti („představa, že věci jsou takové, jaké jsou, z neodvratných nevyhnutelných důvodů: vždycky takové byly a nikdy se nezmění“²⁴⁷), „instinkt jedné perspektivy“ (rádi přijímáme jednoduchá řešení, a pak si užíváme pocit, že věcem rozumíme)²⁴⁸, „instinkt urgentnosti, (sklon k nerozumným rozhodnutím pod časovým tlakem a pod vlivem strachu)²⁴⁹.

V závěrečné části knihy pak Rosling komentuje pět globálních hrozeb, s nimiž bychom si opravdu měli dělat starosti, protože existuje velká pravděpodobnost, že nastanou (nebo již nastaly či právě probíhají) – jedná se o globální pandemii, finanční kolaps, světové války, klimatickou změnu a extrémní chudobu. Doplnuje ještě šestou hrozbu, kterou se může stát nějaké neznámé riziko: „Pravděpodobnost, že něco, na co jsme doposud vůbec nepomysleli, způsobí nějaké hrozné utrpení a devastaci. Je to naprosto střízlivá úvaha. I když je zdánlivě nesmysl dělat si starosti s něčím neznámým, s čímž ani nemůžeme nic dělat, musíme zůstat zvědaví a bdělí vůči novým rizikům, abychom na ne mohli včas reagovat.“²⁵⁰ Rosling zde upozorňuje na skutečnost, že musíme brát v potaz fenomén tzv. „černých labutí“, který se v posledních dekadách projevuje čím dál tím častěji, a na jehož hrozbu často zapomínáme (o tomto fenoménu, který do širšího povědomí pronikl díky americkému filosofovi s libanonskými kořeny Nassimu Nicholasu Talebovi, se ještě blíže zmíníme v poslední části bakalářské práce).

V rámci kritické úvahy by se mohlo zdát, že připuštěním existence těchto skutečností si Rosling jaksi trochu protiřečí, neboť nám předtím vysvětlil, že svět ve své podstatě tak hrozný není, ale nyní tvrdí, že je čeho se obávat. Je třeba si ale uvědomit, že Rosling až doposud neřekl, že žádná rizika neexistují. Jeho hlavním záměrem bylo poukázat na skutečnost, že problémy, s nimiž se svět potýká, vnímáme zkresleně, respektive zveličeně a také jako beznadějně, resp. neřešitelné. V duchu hesla „když se chce, všechno jde“ proto také nabízí k oněm pěti uvedeným hrozbám jejich možná řešení.

Co se týče hrozby globální pandemie, historickou zkušenost máme již se španělskou chřipkou, která zasáhla svět před sto lety, a dle odborníků, o něž se Roslingovy obavy v knize opírají, je právě „nějaký nový zákeřný druh chřipky stále

²⁴⁶ Srov. ROSLING, H. *Faktomluva*, s.153.

²⁴⁷ *Tamtéž*, s. 177.

²⁴⁸ Srov. *tamtéž*, s. 194.

²⁴⁹ Srov. *tamtéž*, s. 232.

²⁵⁰ *Tamtéž*, s. 246.

nejnebezpečnější hrozbu pro světové zdraví.²⁵¹ A my už dnes po zkušenostech z let 2020 a 2021 víme, že měl Rosling pravdu, neboť „předpověděl“ již v roce 2018, kdy kniha vyšla, pandemii nového koronaviru.

Finanční kolaps je dle Roslinga v současném globalizovaném světě, kdy jsou hospodářství celých jednotlivých zemí závislá na jiných, permanentní hrozbou, která se dá jen těžko předvídat. K této skutečnosti opět připojuje příklad z historie, a to celkem nedávné - finanční krizi, k níž došlo v roce 2008, také nepředpovídali ani nejlepší ekonomové.²⁵²

S hrozbou světové války bychom měli počítat jednoznačně, respektive neměli bychom se utěšovat skutečností, že když už dvě proběhly, tak se snad poučíme, a další, navíc v současném civilizačně zase o něco více vyspělém světě přece nedopustíme. Abychom byli v tomto záměru úspěšní, „... je nutné posilovat křehké globální vztahy - olympijské hry, mezinárodní obchod, výměnné studijní programy, bezplatný internet – prostě cokoli, co nám umožní setkávat se napříč etnickými skupinami a hranicemi zemí.“²⁵³ My v roce 2024 už ale zase víme, že tato myšlenka není zcela funkční, protože Rusko válčí o Ukrajinu i za cenu ztráty odbytiště pro svůj plyn v Evropě a napadení Izraele Hamásem opět dokazuje, že některá etnika či náboženské skupiny se i přes veškerou snahu prostě domluvit nechťejí.

Klimatická změna je jednou z oněch hrozeb, která již delší dobu probíhá, avšak dle Roslinga „není nereálné“ se domluvit na potřebných opatřeních a jejich dodržování, abychom její dopady značně zmírnily. Máme totiž už za sebou reálnou zkušenost, že to lze - jak látky poškozující ozonovou vrstvu, tak bezolovnatý benzin bylo světové společenství schopno zredukovat téměř na nulu. K tomu je ovšem zapotřebí silnou a dobře fungující mezinárodní komunitu, resp. OSN.²⁵⁴

Extrémní chudoba, v níž žije stále cca osm set milionů lidí, je také řešitelná: mír, školní vzdělání, všeobecná základní zdravotní péče, elektřina, nezávadná voda, splachovací toalety, antikoncepce a miniúvěry k zahájení tržního hospodářství – to jsou komponenty, které je nutné potřebným oblastem zajistit.²⁵⁵ „K ukončení extrémní chudoby nepotřebujeme žádné inovace. Potřebujeme jen dotáhnout věci, které fungovaly

²⁵¹ ROSLING, H. *Faktomluva*, s. 246.

²⁵² Srov. *tamtéž*, s. 247.

²⁵³ *Tamtéž*, s. 247 a 248.

²⁵⁴ *Tamtéž*, s. 248.

²⁵⁵ Srov. *tamtéž*, s. 249.

všude jinde. A víme, že čím rychleji se to podaří, tím menší budou problémy, protože pokud lidé zůstávají v extrémní chudobě, mají velký počet dětí a celková populace rychle narůstá. Je tedy prioritou založená na faktech: poskytnout poslední miliardě obyvatel země slušné podmínky pro život, a to rychle.²⁵⁶

Na úplný závěr Rosling zdůrazňuje dvě věci, které je třeba udělat pro naši lepší budoucnost, resp. pro budoucnost našich potomků – v první řadě bychom si měli být schopni přiznat, „jak je obtížné kvůli našim instinktům vnímat fakta správně“²⁵⁷, následně je pak velice důležité připravovat příslušníky mladé generace v rámci jejich výchovy na zvládání současných i budoucích hrozeb. Jak jsme se již dozvěděli, je to opravdu nezbytné, protože současní mladí lidé vědomi si celospolečenských i celosvětových problémů již v období dětství a dospívání propadají úzkostem a depresím, avšak nikdo je neučí, jak se s nimi mají vypořádat, nikdo je na jejich budoucnost nepřipravuje.

Dle Roslinga je proto třeba dětem v rámci školní výuky předkládat fakta a učit je:

- že na světě sice najdeme země s různou úrovní zdraví a příjmu, ale většina států je na tom dobře, resp. nacházejí se na středové pozici;
- porovnávat minulost a současnost, aby si uvědomili, jakého jsme dosáhli v různých oblastech našeho života pokroku;
- aby měli vždy na paměti, že špatné věci se dějí a budou se dít pořád, ale zároveň se spousta věcí neustále zlepšuje;
- kriticky přistupovat ke zprávám v médiích, resp. si uvědomit, že je nám záměrně předkládáno jen to špatné, a my se nesmíme nechat strhnout k zoufalství a beznaději nad stavem současné společnosti i světa;²⁵⁸
- „že svět se neustále mění a bude měnit, a že by si v průběhu svého života měli své znalosti a světonázor aktualizovat.“²⁵⁹

Tím jim pomůžeme vypracovat si nástroje k vnímání světa takového, jaký je, ne jak se nám jeví z médií, a dodáme jim v jejich nelehkém vstupu do života naději, že ačkoliv se může někdy zdát, že je všechno beznadějně, není třeba propadat zoufalství, protože všechny věci jsou ve své podstatě řešitelné, jen je nutné kriticky posuzovat dostupné informace a naučit se vycházet z faktů.

²⁵⁶ ROSLING, H. *Faktomluva*, s. 245.

²⁵⁷ *Tamtéž*, s. 257.

²⁵⁸ Srov. *tamtéž*.

²⁵⁹ *Tamtéž*.

2.3.4 Klimatická naděje

„Příchod katastrofy nechce vidět nikdo, ovšem ti, kteří se dívají, ji vidí.“²⁶⁰

Jak již bylo několikrát řečeno, nad naší budoucností se vznáší celá řada otazníků. Svět a my jako hlavní aktéři v něm se budeme v budoucnosti potýkat (resp. už se v mnoha ohledech potýkáme) s celou řadou problémů. Dnes se začíná významně řešit problematika rozvoje umělé inteligence a jejího potenciálu ohrožit pozici člověka v kognitivním světě, nicméně nejzávažnější a největší hrozbou pro člověka je v současné době již dynamicky postupující změna klimatu. Té a naději (pokud je ještě nějaká vůbec možná) v její, když už ne zastavení, tak alespoň zmírnění jejích dopadů bude věnována následující kapitola, protože se jedná o problém, který ve své podstatě podmiňuje samostatnou existenci lidského druhu.

2.3.4.1 Vnímání klimatické katastrofy v českém prostředí

Sociolog Pavel Pospěch k tomuto tématu v rámci českého myšlení konstatuje fakt: „Pravdu o blížící se katastrofě před námi nikdo neskrývá. A nikdo nás nenutí spotřebovávat víc, než musíme, cestovat víc, než je rozumné, a brát si pro sebe víc, než kolik obecní pastvina ²⁶¹ unese. Zničí nás to, co milujeme.“²⁶² Avšak místo toho, abychom tuto skutečnost řešili, protože víme, co máme dělat, se necháváme ovládnout bezmocí, protože nevíme, zda to zvládneme a dokážeme vyřešit.²⁶³ V kontextu těchto tvrzení se tedy logicky nabízí otázka, co brzdí naši naději na zvládnutí situace, naději na to, že i tento problém, tak jako většinu problémů doposud dokážeme překonat?

Jednou z příčin výše uvedeného stavu je práce lobbistů a najatých vědců hájících obchodní zájmy velkých energetických společností, která spočívá především v tom, že vyvolávají pochybnosti a ukazují tak veřejnosti, že odborníci se zatím neshodli na skutečnosti, že klimatické změny jsou dílem člověka. Panuje totiž přesvědčení,

²⁶⁰ WALLACE-WELLS, D. *Neobyvatelná Země. Život po oteplení*, s. 269.

²⁶¹ „Tragédie obecní pastviny“ (*tragedy of the commons*) je pojem amerického ekologa Garretta Hardina - blíže viz HARDIN, G. „Tragedy of the commons“. *Science*, 1968, s. 10–12.

²⁶² POSPĚCH, P. *Neznámá společnost*, s. 112.

²⁶³ Srov. *tamtéž*, s. 96.

že kdyby se ukázalo, že mezi vědci existuje, co se týče viny člověka, shoda, veřejnost by jejich verdikt přijala a začalo by se něco dít.

V České republice 80% obyvatel věří, že ke změnám klimatu dochází, přesto většina společnosti reaguje na klimatické hrozby poměrně vlažně.²⁶⁴ Důvodem je skutečnost, že „klimatická změna je zoufale nespektakulární verzí planetární katastrofy: klima se mění pomalu a na různých místech jinak, jednou se otepluje, jindy se ochlazuje a jediné, co je jisté, je nepředvídatelnost klimatu (kterou jsme však většinou schopni přisuzovat neschopnosti meteorologů - pozn. autorky). Dramatické výkyvy střídají jeden druhý, ale jejich vysvětlení jsou složitá a často sporná. Chybí jednoznačné zápletky, chybí jednoznační hrdinové a padouši. Klimatická krize přijde v budoucnosti, ale nevíme kdy. Nebo už je tady, ale nevíme jak moc. Zkuste přesvědčovat veřejnost o závažnosti takového rizika.“²⁶⁵

Pospěch dále připomíná, že německý sociolog Ulrich Beck již před několika dekádami konstatoval fakt, že problémy moderních rizik²⁶⁶, která vytváří sám člověk, spočívají ve skutečnosti, že jsou „neviditelné“ – mezi ně patří např. radioaktivita, zamoření světa mikroplasty a samozřejmě právě klimatické změny. Jejich „neviditelnost“ vede k tomu, že o nich pouze slyšíme, a tudíž mohou vyvolávat pochybnosti.

Britský filosof Timothy Morton výše zmíněnou myšlenku „neviditelnosti“ dále posouvá, neboť tvrdí, že změna klimatu ani viděna býti nemůže. Označuje ji totiž za hyperobjekt²⁶⁷, tzn. natolik komplexní a všudypřítomný jev, který proto není možné pozorovat ani o něm přemýšlet v jeho úplnosti, ale jen v rámci jeho lokálních projevů.²⁶⁸ Ona komplexita je pro člověka frustrující a spojuje se s hypotézou o nedostatku informací, která tvrdí, že lidé by reagovali na daný problém racionálněji, kdyby měli dostatek informací, což se zdá býti argumentem poměrně logickým, nicméně skutečnost je taková, že informací je dost, ale převážně těch vědecky podaných. „Obyčejní“ lidé však potřebují k tomu, aby je někdo vyburcoval k jednání, prezentovat předpokládané hrozby a jejich důsledky formou příběhů.

V tomto kontextu je citován sociální psycholog působící na univerzitě v Harvardu Daniel Gilbert: „Kdyby klimatická změna byla nějakým zlovolným spiknutím,

²⁶⁴ Srov. POSPĚCH, P. *Neznámá společnost*, s. 97–99.

²⁶⁵ *Tamtéž*, s. 100.

²⁶⁶ Blíže viz: BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004.

²⁶⁷ Blíže viz: MORTON, T. *Hyperobjects*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013.

²⁶⁸ Srov. POSPĚCH, P. *Neznámá společnost*, s. 100 a 101.

kteře proti nám organizují padouši s dlouhými kníry, tak vám garantuji, že bychom už dávno vedli válku proti globálnímu oteplování.“²⁶⁹ „Suchým vědeckým datům většina lidí nerozumí, a proto je snazší v nich vyvolat dojem, že klimatická změna je vlastně jen „uměle nafouknutý problém“.²⁷⁰

Neméně důležitý aspekt, který negativně ovlivňuje akceptaci klimatické změny mezi lidmi, je analogie s dobami minulými, resp. takový postoj, že klima se měnilo vždycky, a i s přírodními katastrofami se člověk musel potýkat od nepaměti. Jedná se sice o očividně „zrádně uklidňující představu“, která ale není nelogická. Je to ve své podstatě náš obranný mechanismus. Britský environmentalista George Marshall²⁷¹ užívá v této souvislosti pojem *brightsideing*, což můžeme přeložit jako „lakování věcí na růžovo“. Psychologie hovoří o „optimistickém zkreslení“, jehož podstatou je dojem, že zlé věci se dějí někde jinde a někomu jinému, což platí i pro klimatické změny – ty se sice dějí, ale někde jinde, ne u nás. Americký sociální psycholog Anthony Greenwald pak v tomto kontextu přirovnává mysl člověka k totalitnímu režimu, protože zdůrazňuje, co se jí hodí, a potlačuje, co vnímá jako ohrožující.²⁷²

Dalším a z pohledu autorky zřejmě nejzásadnějším důvodem, proč nic neděláme, přestože velice dobře víme, co je třeba udělat, je totiž slovy Pavla Pospěcha skutečnost, že „uvědomění si klimatické změny a uvědomění si nutnosti reagovat na ni znamená otřes v celém dosavadním fungování západní civilizace.“²⁷³ Znamená to jednak si přiznat, že slavná myšlenka neustálého pokroku, k níž se člověk nejpozději od dob osvícenství stále upíná a ve 20. a 21. století nabyla pro někoho téměř až nepředstavitelných rozměrů, není funkční, jednak akceptovat nepříjemnou nutnost vzdát se oněch výdobytků, které pokrok přinesl. Zní to jako klišé, ale myšlenka, že jsme pány tvorstva, že umíme poručit větru dešti, že člověk všemu rozumí a vše dokáže ovlivnit, tj. naše „božská“ představa o nás samých, je stále velice aktuální a „Jak do ní zapadá fenomén, který je komplexní a nepředvídatelný, který generuje neočekávané efekty a zpětnovazebné

²⁶⁹ POSPĚCH, P. *Neznámá společnost*, s. 102. Převzato z BRICK, C. – van der LINDEN, S. „Yawning at the apocalypse“, s. 30 – 35.

²⁷⁰ Srov. *tamtéž*, s. 101 a 102.

²⁷¹ Blíže viz: MARSHALL, G. *Don't Even Think About It. Why Our Brains Are Wired To Ignore Climate Change*. New York: Bloomsbury Publishing, 2015.

²⁷² Srov. POSPĚCH, P. *Neznámá společnost*, s. 106 a 107.

²⁷³ *Tamtéž*, s. 103.

smyčky a který je ještě ke všemu produktem naší vlastní snahy racionálně poznat a ovládnout svět?²⁷⁴

Pospěch dochází k závěru, s nímž na základě svého vnímání situace i na základě nastudované literatury souhlasí i sama autorka práce a který bohužel představuje bezúspěšnou realitu: „Čím je zřetelnější, že pro přibrždění klimatické změny je nezbytná změna v celkovém systému výroby a spotřeby na naší planetě, tím zřejmější je, že k takové změně nedojde. Neexistují aktéři a instituce, kteří by ji dokázali prosadit, a neexistují síly, které by byly schopny se spojit na mezinárodní úrovni.“²⁷⁵ Příčinou tohoto stavu je pak především skutečnost, že jednotlivé vlády národních států absolutně ztratily kontrolu nad velkými korporacemi, pro něž je byznys na prvním místě.

2.3.4.2 Čeká nás „století pekla“

„Je to horší, mnohem horší, než si myslíte.“ - Tímto tvrzením začíná první kapitola své knihy s názvem *The Uninhabitable Earth: Life After Warming*²⁷⁶ americký novinář specializující se na klimatické změny David Wallace-Wells. Ten v této knize vydané v roce 2019²⁷⁷ představil vizi budoucího světa, resp. ukázal, kterak se klimatická změna promítne do stavu jednotlivých oblastí života člověka.

Nejzávažněji se změny klimatu promítnou zřejmě v rozšíření uprchlická krize – do roku 2050 se dá do pohybu na 200 milionů klimatických uprchlíků.²⁷⁸ Připravít bychom se měli i na smrt lidí v důsledku teplého klimatu - v roce 2019 byla tepelným stresem ohrožena miliarda lidí a jedna třetina světové populace čelí smrti horkem aspoň 20 dní ročně, do roku 2100 to má být polovina, a pokud se nepodaří udržet závazek oteplení planety jen o 2°C, budou v tomto ohledu čelit smrti až tři čtvrtiny světové populace.²⁷⁹ Dalším problémem je již dnes hladomor - odhaduje se, že počet

²⁷⁴ POSPĚCH, P. *Neznámá společnost*, s. 104.

²⁷⁵ *Tamtéž*, s. 108.

²⁷⁶ WALLACE-WELLS, D. *The Uninhabitable Earth*. New York: Tim Duggan, 2019. ISBN 9781984826589.

²⁷⁷ Český překlad: WALLACE-WELLS, D. *Neobyvatelná Země. Život po oteplení*. Brno: Host, 2020. ISBN 978-80-275-0254-7.

²⁷⁸ Srov. WALLACE-WELLS, D. *Neobyvatelná Země*, s. 15.

²⁷⁹ Srov. *tamtéž*, s. 78.

podvyživených lidí se pohybuje okolo 800 milionů, z toho 100 milionů trpí hladem kvůli důsledkům klimatických změn. Navíc je další více než miliarda lidí postižena nedostatkem mikroživin a kvalitní stravy, tzv. skrytým hladem.²⁸⁰

Wallace-Wells upozorňuje i na hrozbu zatopení pevniny - „Skutečnost, že moře se stane zabijákem, je jasná. Nepoklesnou-li emise, můžeme se do konce tohoto století dočkat vzestupu hladiny moře nejméně o 1,2 metru, a snad až o 2,5 metru. I radikální snížení emisí – v rozsahu, díky němuž by se pařížský cíl dvou stupňů jevil jako teoreticky dosažitelný, i když poměrně optimistický – by do roku 2100 mohlo způsobit vzestup mořské hladiny až o dva metry.“²⁸¹

Skutečností, s níž se také potýkáme ve velké míře již dnes, a jejíž situace se bude neustále zhoršovat, jsou lesní požáry – od 1979 se období požárů na světě prodloužilo o téměř 20 %, do 2050 se má škoda opět zdvojnásobit.²⁸² Častěji budeme čelit také nepřirozeným katastrofám – budou se objevovat velmi silné hurikány, častá budou i tornáda a předpokládá se, že krupobití bude mít čtyřnásobnou sílu.²⁸³ Zesílí a znásobí se i přívalové deště.²⁸⁴

Realitou se čím dál více stává i vysychání pitné vody – v roce 2030 prý bude celosvětová poptávka po vodě převyšovat nabídku o 40 %. Již dnes nemá 2,1 miliardy lidí přístup k nezávadné pitné vodě.²⁸⁵ V souvislosti s vodními zdroji je nezbytné zmínit i „umírající oceány“ - „Podle neziskové organizace World Resources Institute bude oteplování a okyselování oceánu v roce 2030 ohrožovat 90 % všech útesů. To je velmi špatná zpráva, protože útesy jsou domovem až čtvrtiny veškerého mořského života. Chrání také před záplavami v důsledku vzestupu mořské hladiny ...“²⁸⁶. S tím souvisí i dramatický pokles oceánského kyslíku²⁸⁷ a zpomalení „oceánského výměníku“, tj. Golského proudu regulujícího regionální teploty.²⁸⁸

²⁸⁰ Srov. WALLACE-WELLS, D. *Neobyvatelná Země*, s. 87 a 88.

²⁸¹ *Tamtéž*, s. 91.

²⁸² Srov. *tamtéž*, s. 107.

²⁸³ Srov. *tamtéž*, s. 112.

²⁸⁴ Srov. *tamtéž*, s. 114.

²⁸⁵ Srov. *tamtéž*, s. 120 a 121.

²⁸⁶ *Tamtéž*, s. 131.

²⁸⁷ Srov. *tamtéž*, s. 132.

²⁸⁸ Srov. *tamtéž*, s. 133.

Vedle vody potřebujeme nezbytně k životu „dýchatelný“ vzduch – obsah kyslíku v atmosféře se zmenšuje, ale je ho tam tolik, že udušení nám nehrozí. Problémem je však zvyšování obsahu oxidu uhličitého, který má celou řadu negativních důsledků, např.: „Při emisích CO₂ v hodnotě 930 ppm (což je více než dvojnásobek té dnešní – tj. v roce 2019 – pozn. autorky práce) klesá kognitivní schopnost o 21 %.“²⁸⁹ Nakonec se však i oxid uhličitý ukazuje být tou nejmenší hrozbou – mnohem horší je totiž znečištění vzduchu prachem a ozonovým smogem, neboť tyto látky významně zvyšují pravděpodobnost mentálního postižení, dále vedou k nárůstu kriminality a také počtu duševních onemocnění u dětí²⁹⁰. Neméně závažný je i průnik mikroplastů do ovzduší.²⁹¹

Závažná se ukazuje být i otázka nemocí – tato oblast souvisí překvapivě s problematikou tání ledovců. Led totiž „reprezentuje zamrzlé dějiny, jejichž část se dá po rozmrazení znovu oživit. Dnes jsou v arktickém ledu uvězněné nemoci, jež se vzduchem nešířily miliony let – v některých případech se naposledy objevily dávno před lidmi, kteří by se s nimi mohli setkat. Pokud by se tyto prehistorické nákazy z ledu vynořily, náš imunitní systém by se proto neuměl bránit.“²⁹² V roce 2005 vědci již oživilí 32 000 let starou bakterii takzvaného „extrémofila“ a dále objevili zamrzlé zbytky španělské chřipky, neštovic a dýmějového moru.²⁹³

Wallace-Wells na závěr konstatuje: „Starý svět je mrtvý. Po nutné dávce truchlení můžeme vstoupit do tvorby nového. Musíme se ale postavit čelem k otvírání nových světů.“²⁹⁴ (...) „Vědci svou práci udělali. Teď je řada na nás.“²⁹⁵ Později pak dodává: „Pro ty, kdo mají osud světa ve svých rukou, tak jako jej máme i my, existuje idiomatické označení: bohové.“²⁹⁶ K tomu nezbyvá než (a možná ironicky) poznamenat, že člověk si myslí a možná si někteří stále ještě myslí, že jsme ovládli přírodu a podrobili ji svému diktátu ve všech ohledech, dokonce i v oblasti genetického inženýrství si „hrajeme“ na „Pána tvorstva“ - tak teď máme příležitost ukázat, že jsme si jakési „božské“ postavení nepřihlí neoprávněně.

²⁸⁹ WALLACE-WELLS, D. *Neobyvatelná Země*, s. 135.

²⁹⁰ Srov. *tamtéž*, s. 135 a 136.

²⁹¹ Srov. *tamtéž*, s. 140.

²⁹² *Tamtéž*, s. 145.

²⁹³ Srov. *tamtéž*.

²⁹⁴ *Tamtéž*, s. 23.

²⁹⁵ *Tamtéž*.

²⁹⁶ *Tamtéž*, s. 270.

Britský environmentalista Jem Bendell přichází s řešením nastalé situace v podobě konceptu tzv. *deep adaptation* (hluboká adaptace)²⁹⁷, která se dotkne samých kořenů lidské civilizace. Bendell představil tři její hlavní aspekty – můžeme říci tři velká „R“ - *Resilience*, *Relinquishment* a *Restoration*. První z nich, tj. „odolnost“ spočívá v tom, že si lidé musí ujasnit, které hodnoty si chtějí za každou cenu udržet a jak je toho možné dosáhnout. Druhé „vzdání se“ naopak řeší skutečnost, že něčeho se prostě budeme muset vzdát, abychom předešli nejhoršímu možnému scénáři budoucnosti. Třetím aspektem - „obnovením“ – Bendell myslí návrat k určitým způsobům jednání a uspořádání společnosti, díky nimž bychom se dokázali udržet naživu.²⁹⁸

2.3.4.3 Klimatická naděje je iluzí

Podobný závěr, tedy že lidstvu nezbude nic jiného než se přizpůsobit tak, jak nejlépe umíme, lze vyvodit i z diskuse českých odborníků, která proběhla v rámci projektu České televize Fokus Václava Moravce.²⁹⁹ Tato debata televizními tvůrci pojmenována optimisticky „*Klimatická naděje*“ však příliš pozitivní závěry nepřinesla. Přestože v konkrétních rovinách, kdy jednotliví odborníci představili v mnoha ohledech fascinující činnosti, kterých je člověk schopen, aby přizpůsobil svůj život na naší planetě zhoršujícím se klimatickým podmínkám, je naděje, jak se říká, přímo hmatatelná, v rovině obecné je zcela zřejmé, že planetu tím nezachráníme. Přesto je důležité zmínit příklady lidského tvůrčího talentu, resp. poukázat na fascinující snahy a doklady toho, jak tváří v tvář hrozbě zániku intenzivně pracujeme na jeho odklonu a dokazujeme tak, že jsme velice vynalézaví a onen potenciál k jakémusi „božství“, o němž jsme hovořili v jedné ze závěrečných pasáží předchozí kapitoly, v nás možná existuje.

Bioklimatolog Miroslav Trnka představil programy, v nichž úspěšně šlechtíme plodiny, které se budoucím změnám souvisejícím s proměnou klimatických podmínek na Zemi přizpůsobí. Zemědělství je však odvětví konzervativní a každý nový systém je

²⁹⁷ K tématu blíže viz BENDELL, J., „Deep adaptation: a map for navigating climate tragedy“. *IFLAS Occasional Paper 2*, 2018.

²⁹⁸ Srov. POSPĚCH, P. *Neznámá společnost*, s. 110 a 111.

²⁹⁹ ČT24. „Klimatická naděje“. *Fokus Václava Moravce*. 82. díl. Vysíláno 14. 11. 2023. Dostupné na WWW: <<https://www.ceskatelevize.cz/porady/11054978064-fokus-vaclava-moravce/223411030530009/>>

rizikový – jeho výzkum představuje velké náklady, nízké výnosy a vždy hrozí riziko nějakých škůdců. Cesty k tomu, jak zajistit obyvatelům naší planety dostatek potravy i ve ztížených podmínkách tedy existují, ale jejich výzkum a rozvoj narážejí na ekonomické problémy souvisejícími s potřebou investic, u nichž není jisté, že budou mít návratnost.

Vedle šlechtění odolnějších plodin jsme již schopni zajistit si prostřednictvím moderních technologií i zdroj živočišných bílkovin. Výroba masa „ze zkumavky“ pak řeší i více již stávajících či budoucích problémů – jejím přínosem je nejen potřebné zajištění zásob potravy, ale i možnost významného omezení velkochovu skotu, který též velkou měrou přispívá k vypouštění škodlivých plynů do ovzduší.

Naději pro oblasti čelící nedostatku vodních zdrojů přináší kosmický inženýr Jan Lukačevič prostřednictvím svého projektu „Marsonaut“. Jak již jeho název napovídá, podstatou tohoto programu je pěstování rostlin v podmínkách podobných těm, které panují na planetě Mars. Rostliny jsou vyživovány formou aeroponie, tzn. že mají kořeny ve vzduchu a živný roztok je rozprašován v podobě jemné mlhy přímo na ně. Vzhledem k tomu, že se jedná o uzavřený systém, dochází navíc k úspoře vody oproti tradičním formám zemědělství až o 97 %.

Co se pitné vody a jejího zajištění týče, hydrochemik Martin Pivokonský zdůraznil fakt, že již máme vyvinuté technologie k tomu, abychom pitnou vodu dokázali vyrobit z čehokoliv, dle jeho vlastních slov „i z prasečí kejdy“ – otázkou je, za kolik, a zda to chceme dělat.

Opomenout pak nelze především vynález českých vědců, s nímž zaznamenali velký úspěch na výstavě EXPO 2020 v Dubaji, která se kvůli covidové pandemii konala až od října 2021 do března 2022. Různé verze jejich zařízení, které se zkoušely na Saahaře, ve vnitrozemí Saudské Arábie a Austrálie, tedy v místech, kde je velmi suchý vzduch a vládnu vysoké teploty, dokáží neviditelnou vodu obsaženou ve vzduchu přeměnit na vodu pitnou. Typ zařízení s názvem Ewa dokázal vyprodukovat 30 – 35 litrů pitné vody denně.

Na poněkud kontroverzní otázku, zda je klimatická změna jen hrozbou, nebo může být i příležitostí, resp. zda je možné vidět v problematice globálního oteplování něco pozitivního, poskytli výše zmínění odborníci spíše úsměvné odpovědi v duchu „prostě něco říct musíme, protože na všem se přece něco pozitivního najít musí“.

Rozumně a logicky zněla konstatování polární biologky Marie Šabacké a již výše zmíněného Jana Lukačeviče. Šabacká tvrdí, že změna sama není příležitostí, ale že v jejím

důsledku obecně vyplývá příležitost k odklonu od fosilních paliv. Čeká nás tedy nová průmyslová revoluce, v jejímž rámci je třeba najít nové zdroje energie. Lukačevič poukazuje na fakt, že je to „určitá“ příležitost pro mnohá odvětví lidské činnosti, která jsou konzervativní a doposud nepotřebovala žádnou změnu. Tuto myšlenku pak prezentoval na příkladu výroby cementu – ta probíhá od roku 1824, kdy byl vynalezen portlandský cement, stále stejným způsobem, a to navzdory skutečnosti, že je to jednak způsob pro životní prostředí velice zatěžující, jednak v současné době s rostoucí cenou energií i stále méně ekonomicky výhodný. Ve změně klimatu pak Lukačevič vidí i spouštěč změn celkových, resp. celospolečenských, na nichž se dá pracovat a nastavit je lepším směrem.

Co se oblasti zemědělství týče, rostlinný genetik Jaroslav Doležel připouští, že genetickou modifikací rostlin se dá dosáhnout lepší kvality potravin, resp. zdravější plnohodnotné rostlinné stravy. Obecně však v zemědělství žádná pozitiva nespaturuje, max. že některé plodiny se budou pěstovat na území blíže k nám.

Šabacká ve své oblasti zkoumání, tj. tání ledovců také nic pozitivního nepřiznává, max. že se objeví další půda pro zastavění. Toto tvrzení se však již na první pohled jeví jako neuvážené „plácnutí“, protože zvýšení oceánů právě v důsledku tání ledovců ji zase, přestože pravděpodobně na jiném místě, zase zaplaví. Již výše zmíněný bioklimatolog Trnka pak kvituje pozitivum, že díky nižším zimním teplotám a méně častým sněhovým srážkám zimní stavební přestávky trvají již jen 2-3 měsíce, resp. že se dá stavět a budovat takřka po celý rok. Případně ze stejného důvodu zmiňuje i vyšší životnost silnic a dálnic.

Co z výše uvedených komentářů vyplývá? Planetu ani náš normální život na ní, na něž jsme byli doposud zvyklí, nezachráníme. Pomocí našich schopností a tvůrčí činnosti, která je jedním z aspektů lidské přirozenosti, pouze prodloužíme dobu, kdy budeme schopni na Zemi přežít, otázkou je však za jakých podmínek. Jíst a pít budeme mít co, ale co dál? Pro autorku práce se tedy v tuto chvíli „klimatická naděje“ proměňuje v „klimatickou beznaděj“. Vždycky se utěšovala tím, že jí už se to netýká, ale klima se mění rychleji, než vědci předpokládali, jak ve zmíněné debatě připustila Marie Šabacká, která se nechala hned na úvod pořadu slyšet, že je letošním počasím velice překvapena, neboť je dokladem toho, že dynamika klimatické změny je opravdu veliká.³⁰⁰

³⁰⁰ Srov. ČT24. „Klimatická naděje“. *Fokus Václava Moravce*. 82. díl. Vysíláno 14. 11. 2023.

S tím souvisí skutečnost, na niž upozorňuje již výše zmiňovaný Petr Pospěch, a sice ta, že otázka naděje ve vztahu k budoucnosti dnes získává trochu jiný charakter, resp. nelze se ptát, zda je správné mít naději, ale zda je to účelné. K tomu je třeba zmínit slova amerického klimatologa a geofyzika Michaela Evana Manna, který poukazuje na poněkud absurdní skutečnost, že připustit si skutečný stav věcí, co se klimatických změn týče, je na jednu stranu samozřejmě důležité, na druhé straně však vede k pocitu beznaděje, k pasivitě a fatalismu. Avšak ani v „bodě zvratu“, tzn. v okamžiku, kdy se klimatické změny stanou nezvratnými, by bylo špatné zaujmout postoj, že teď už je to vlastně všechno jedno - z toho samozřejmě nic dobrého vyplynout nemůže.³⁰¹ Opačným extrémem je pak postoj „krutého optimismu“³⁰², který je definován jako „neopodstatněná naděje, která zakrývá skutečný stav věcí a udržuje nás ve stavu lhostejného přijetí světa okolo nás.“³⁰³ Je tudíž třeba hledat, jak už říkal Aristoteles v rámci své teorie ctností, určitou rozumnou středovou pozici mezi těmito dvěma extrémy.

³⁰¹ Srov. POSPĚCH, P. *Neznámá společnost*, s. 109.

³⁰² Více k tématu viz BERLANT, L. *Cruel Optimism*. New York: Duke University Press, 2011.

³⁰³ POSPĚCH, P. *Neznámá společnost*, s. 109.

3 „Motor“ nebo „brzda“?

Pojďme se nyní na základě doposud uvedených informací, poznatků a postřehů pokusit zodpovědět základní otázku, kterou si tato bakalářská práce klade, tj. jakým způsobem nám naděje slouží – jako „motor“ nebo jako „brzda“ našeho jednání?

Racionálně smýšlející člověk ví, že věci nejsou „černé“ nebo „bílé“, že vše má jak své pozitivní stránky, tak i svá úskalí – a jak se ukazuje, pro někoho možná překvapivě (viz v úvodu zmínka o údivu samotné autorky nad možností „negativní“ naděje), tak je tomu i v případě naděje. Ať už vnímána jako emoce žádostivé síly vznětlivosti, která nám pomáhá překonat životní překážky na naší životní cestě za dobrem, nebo jako očekávání spásy ze strany Boží, v prvotním významovém plánu se vždy pojí s pozitivním určením, nicméně i u naděje najdeme její odvrácenou stranu. Připomeňme si proto citát, který stál u zrodu této práce: „Naděje. Je to nejhorší ze všech zel. To naděje nám znemožňuje jednat, naděje prodlužuje lidské neštěstí, protože přece ‚všechno bude dobrý‘, navzdory očividnému stavu věcí.“

Tvrzení, že naděje je nejhorší zlo, je zřejmě příliš radikální. Je však třeba si zodpovědět následující dvě otázky:

1. V jakém případě nám naděje, resp. upnutí se k nějaké naději znemožňuje jednat, tzn. někam se v našem problematickém postavení posunout, a prodlužuje tak lidské neštěstí?
2. V jakých konkrétních případech nám naděje opravdu pomáhá a jak ji můžeme využít ve svůj prospěch?

3.1 Negativní pojetí naděje

Již ve starověkém Řecku, proslulé to kolébce filosofického myšlení vůbec, je možné vysledovat dvě protichůdná pojetí naděje. Zatímco kynický filosof Diogenes vnímal naději jako to nejcennější, co člověk má, básník Hesiodos považoval naději za prokletí. Naděje měla totiž patřit mezi pohromy, které Zeus zavřel do slavné skříňky, již měla Pandora právě na Diův příkaz, a to jako pomstu za skutečnost, že Prométheus okradl na Olympu oheň a dal ho lidem, otevřít a vypustit tak veškeré zlo. V inkriminovaném momentu se však Pandora zalekla a skříňku nakonec zavřela, zbyla v ní však už jen právě

naděje. Hesiodos své mínění vyjádřil takto: „Hlupák je ten, kdo je nečinný a očekává prázdnou naději.“³⁰⁴

Z tohoto úhlu pohledu je tedy možné naději vnímat jako pověstné „růžové brýle“, které nám brání pohlédnout do očí tvrdé reality, a tím pádem konat, co je třeba. Dokladem této skutečnosti je i tvrzení tehdy 16leté švédské aktivistky Greta Thunberg v rámci jejího kritického projevu ke státníkům na klimatickém summitu OSN v New Yorku 23. 9. 2019, v němž poukazovala na nečinnost zemí v problematice globálního oteplování: „Nechci, abyste cítili naději, chci, abyste propadli panice.“³⁰⁵ Proč? No logicky proto, aby se začalo něco dít, aby se v rámci možností začalo jednat ve prospěch odvrácení klimatické změny. S tím souvisí skutečnost, že se v současné době v rámci globálního oteplování a jeho důsledků někdy hovoří o „klimatické hysterii“. Např. v podkladech hnutí s názvem *Poslední generace* můžeme nalézt zákaz hovořit o klimatické změně, neboť je třeba používat termín radikálnější, tj. klimatická katastrofa. Důvodem je pocit příslušníků hnutí, že společnosti je třeba nahnat strach, který ji prý podníká k zájmu o danou problematiku.³⁰⁶ Proč se ale uchýlovat k nahánění strachu? Důvodem je pocit beznaděje, zoufalství, protože „klimatičtí aktivisté nejsou zoufalí jenom z klimatu, ale i z toho, že společnost nelze oslovit.“³⁰⁷ Když se nad tím zamyslíme, je to vlastně logické, protože „... společnost nemá žádnou jednu adresu, není jednoduše oslovitelná, je vlastně neřiditelná. Můžeme křičet, dramatizovat, ale v povaze společnosti není poslouchat. V nadsázce lze říct: ne proto, že by nechtěla, ona jako jeden oslovitelný celek neexistuje.“³⁰⁸

Spisovatel Aleš Palán stojí také na straně negativního „charakteru“ naděje, neboť tvrdí: „Já si však myslím, že veškerá naděje, která se upíná k budoucnosti – že se něco konečně jednou podaří, že se věci změní a dostanou obsah -, je vlastně šalba. Je to naděje pro slunné dny. Je to otužování teplou vodou. Veškerá naděje, která se váže k budoucnosti, má přece své limity, a proto se jednou ukáže jako nedostačující. Budoucnost totiž jednou nebude!“³⁰⁹ Hovoří tedy o naději v budoucnost jako o „pasti“, z níž však lze dle jeho názoru uniknout, a to dvěma způsoby. Jedním z nich je podle něj

³⁰⁴ SOBOTA, J. Naděje navzdory všemu, s. 8.

³⁰⁵ Dostupné např. na WWW: <<https://www.youtube.com/watch?v=u9KxE4Kv9A8>>.

³⁰⁶ Srov. MATĚJČKOVÁ, T. *Bůh je mrtev. Nic není dovoleno*, s. 265.

³⁰⁷ *Tamtéž*.

³⁰⁸ *Tamtéž*, s. 266.

³⁰⁹ MÁZDROVÁ, K. Aleš Palán. Nejsou to žádné skleníkové květinčky, s. 41.

věčnost, k níž můžeme dospět prostřednictvím teologického myšlení: „Teprve v nekonečném božím principu může všechno to titěrné dostat nějakou kvalitu.“³¹⁰ Jako druhý, přístupnější způsob pak vnímá soustředění se na přítomnost a uvádí citát francouzského katolického myslitele 2. poloviny 19. století Léona Bloye: „Do ráje se nevstupuje zítra ani včera, ale dnes.“³¹¹ Svůj postoj pak objasňuje tak, že ona pevná a osvobozující naděje existuje podle jeho názoru jen tady a teď, že zítra již nebude. A je přesvědčen, že tato skutečnost je pozitivní, protože je třeba si uvědomit, že „ono teď, když ho vezmeme opravdu vážně, je vlastně nekonečné.“³¹²

Klinická psycholožka žijící v USA Ivana Schnur se k tématu naděje vyjadřuje takto: „Když jsme mladí, věříme, že všechno půjde silou, že samo nadšení pro nějaký projekt nebo přesvědčení, že to takhle nechci, věci změní. ...Bezbrhá naděje může být i nebezpečná. ... Věřím tedy v naději, ale jen v tu, která přijímá realitu a s ní i skutečnost, že my nerozhodujeme o všem.“ V našich životech se totiž setkáváme se situacemi, které nemůžeme ovlivnit, prostě se stanou a my nemáme jinou možnost, než to prostě a jednoduše přijmout. „Bojovat s realitou je trošku donkichotské a nedopadne to dobře.“³¹³

3.2 Pozitivní aspekty naděje

Na úvod této kapitoly dejme ještě slovo Ivaně Schnur: „Důležité ale je, že i přes všechno, co se stane a nad čím nemáme kontrolu – podívejte se koneckonců, co se dnes děje ve světě -, dokážeme věřit a s nadějí se upínat k něčemu, co může svět a náš život posouvat k lepšímu. ... Že dokážeme být víc pro jiné než pro sebe. V tom je pro mě naděje – že se přes tu strašnou realitu dokážeme pozvednout k tomu, co je v nás nejlepší.“³¹⁴ Naděje pro ni navíc spočívá i v přesvědčení, že „člověk si může vybrat, jestli půjde tmavou cestou, nebo světlou.“³¹⁵

³¹⁰ MÁZDROVÁ, K. Aleš Palán. Nejsou to žádné skleníkové květinčky, s. 41.

³¹¹ *Tamtéž.*

³¹² *Tamtéž*, s. 42.

³¹³ UHLÍŘ, M. Ivana Schnur. Bude to dobrý, uvidíš, s. 18.

³¹⁴ *Tamtéž.*

³¹⁵ *Tamtéž.*

Naději, ať už ji vnímáme jakkoli a ať nám slouží tak či onak, ke svému životu potřebujeme. Již výše zmíněný sociální psycholog Jan Krajhanzl přirovnává naději k nezbytnostem, kterými je pro člověka potrava a pití. Potřebujeme naději k tomu, abychom vůbec mohli žít a nepropadli zoufalství z toho, co se kolem nás děje. Dle jeho názoru bychom bez naděje rezignovali, nicméně přiznává, že je třeba také nepopírat a nebagatelizovat podstatné skutečnosti.³¹⁶

Co se týče křesťanského úhlu pohledu, titulek jednoho z příspěvků k tématu naděje ve speciálním vydání periodika Respekt, který zní „Pro křesťana dobře teprve bude“ je zcela výmluvný. Pro věřícího je vidina posmrtného života jasným „motorem“ v jeho životě, což dokládá i historik a kněz Tomáš Petříček: „A k síle křesťanství patří, že má tu finální eschatologickou naději – a to je obrovská pecka, něco úžasného. Plnost bytí, spočinutí v Boží lásce, naděje na shledání se všemi, které člověk miloval, naplnění všech nadějí, které člověk má, to je něco úžasného a zdroj naděje, jež dává odvalu snášet zkoušky a dělat složitá rozhodnutí, možná i nevhodné životní strategie.“³¹⁷ Tato skutečnost možná může být důvodem, proč by si i nevěřící člověk v některých vypjatých okamžicích svého života přál být věřícím. Mít za sebou tak velkou autoritu a sílu jakou Bůh představuje a naději na spasení z jeho strany – to musí pro člověka představovat opravdu velikou oporu při snášení těžkostí, které život přináší. Nevěřící člověk se z tohoto hlediska nemá o koho/co srovnatelného opřít a ve svém „životním boji“ tak zůstává osamocen.

Dalším příkladem pozitivního vlivu naděje na život člověka se jeví být např. koncept neziskové organizace BRAC (Bangladesh Rehabilitation Assistance Committee), jejíž heslo by mohlo znít: „Naděje je víc než osud“. Tuto nevládní organizaci založil bangladéšský rodák Fazle Hasan Abed v roce 1972 na základě svého přesvědčení, že chudí lidé potřebují kromě materiální pomoci hlavně naději, že bída pro ně není předurčeným osudem bez možnosti změny, ale že s trochou pomoci zvenčí mohou vzít svůj osud do svých rukou. V současné době tato organizace kromě Bangladéše pomáhá lidem žijícím v chudých oblastech šestnácti dalších zemí Afriky, Asie a Ameriky.³¹⁸

³¹⁶ ČT24. „Víra a naděje“. *Fokus Václava Moravce*. 74. díl. Vysíláno 24. 12. 2022.

³¹⁷ CHALOUPKOVÁ, B. Tomáš Petráček. Pro křesťana dobře teprve bude, s. 58.

³¹⁸ NÁDOBA, J. Scott MacMillan. Tygři si dům nepostaví, s. 102. Dále viz MACMILLAN, S. *Hope Over Fate: Fazle Hasan Abed and the Science of Ending Global Poverty*. Rowman & Littlefield International, 2022.

3.3 Fenomén „černých labutí“

Fenomén „černých labutí“, jemuž bude nyní věnována pozornost, je pro potřeby tématu této práce podstatným jevem, neboť v jeho kontextu může vyvstat otázka, zda je existence naděje vůbec relevantní.

Sociolog Jan Krajhanzl a další odborníci upozorňují na fakt, že člověk má v dnešní době tendenci předpokládat, že jeho život bude v jisté současné podobě trvat i nadále, což vede k silnému podceňování možných hrozeb, a neumíme si tak v důsledku ani vůbec představit, co hrozného by mohlo nastat. Na základě této skutečnosti nás proto naše doba neustále překvapuje – např. až donedávna jsme si žili v iluzi poklidného příjemného života, a kdybychom udělali mentální experiment a v roce 2019 prezentovali fotografie prezidenta v roušce či války na Ukrajině, nikdo by tomu nevěřil.³¹⁹ Zmíněná pandemie covidu, válka Ruské federace s Ukrajinou či útok Hamásu na Izrael jsou události, které můžeme pod fenomén „černé labutě“ bezpodmínečně zahrnout.

Pojem „černá labuť“ vnesl do širšího povědomí americký filosof libanonského původu Nassim Nicholas Taleb, který se ve své stejnojmenné knize³²⁰ zabývá problematikou vysoce nepravděpodobných událostí, které „...jsou vzácné, mimořádně významné a retrospektivně (avšak nikoli prospektivně) předvídatelné.“³²¹ Jedná se o události obtížně předvídatelné, mají proto i mimořádné následky, protože jsme je neočekávali, a nejsme tak připraveni na jejich důsledky. Autor se zabývá skutečností, že ačkoliv se tyto události dějí, my se chováme tak, jako by tento fenomén vůbec neexistoval. Usiluje tedy o to, abychom se snažili brát jej v potaz a aspoň do určité míry byli na možnosti příchodu výše charakterizovaných událostí připraveni³²², protože logicky vzato „to, o čem víme, nám nemůže vážně ublížit.“³²³

Taleb totiž upozorňuje také na fakt, že se nejedná o objektivní jev, ale o výsledek kolektivních i individuálních omezení a zkreslení, která jsou dána přehnanou důvěrou v lidské poznání.³²⁴ Faktickým generátorem „černých labutí“ je pak tzv. „platónství“ –

³¹⁹ Srov. ČT24 „Víra a naděje“. *Fokus Václava Moravce*. 74. díl. Vysíláno 24. 12. 2022.

³²⁰ TALEB, N. N. *Černá labuť. Následky vysoce nepravděpodobných událostí*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2011.

³²¹ TALEB, N. N. *Černá labuť*, s. 8.

³²² Srov. *tamtéž*.

³²³ *Tamtéž*, s. 10.

³²⁴ Srov. *tamtéž*, s. 9

tento pojem Taleb používá na základě idejí a osobnosti Platónově jako termín označující „... lidský sklon plést si území s jeho mapou a soustředit se na čisté a jasně definované formy, ať už jde o objekty jako trojúhelníky nebo o představy o společnosti, jakými jsou různé utopie (společnost konstruovaná na základě něčeho, co ‚dává smysl‘), ale například i národnosti. Jakmile tyto myšlenky a přesně definované konstrukce ovládnou naše myšlení, budeme je vždy upřednostňovat před objekty méně elegantními, s méně zřejmou a uchopitelnou strukturou.

Právě platónství nás přesvědčuje o tom, že rozumíme věcem lépe, nežli tomu doopravdy je. (...) Platónský zlom je pak ona nebezpečná hranice, kdy platónská mysl vstupuje do kontaktu s nejasnou realitou, kdy nebezpečně narůstá rozdíl mezi tím, co skutečně víme, a tím, co si myslíme, že víme. Právě v něm se rodí ‚černá labuť‘.³²⁵

Hlavním problémem tedy je tedy naše přesvědčení, že svět kolem nás je pochopitelnější, vysvětlitelnější a tedy i předvídatelnější, než tomu je ve skutečnosti.³²⁶ Tohoto přesvědčení jsme dle Taleba dosáhli proto, že „... naše mysl je především úžasným vysvětlovacím mechanismem: téměř v čemkoli je schopna najít jistý smysl, bezmála na každý jev dokáže naroubovat nějaké vysvětlení, zato však nedokáže přijmout ideu nepředvídatelnosti. Zmíněné události nešlo nijak předpovědět, řada inteligentních lidí se však domnívala, že je dokáže přesvědčivě vysvětlit – poté, co nastaly.“³²⁷ Příkladem může být prezentace příčin první světové války, které jsou nám předkládány již ve školních učebnicích jako jednoznačný vývoj událostí, který ke konfliktu bezpodmínečně směřoval a čekalo se jen na záminku pro vypuknutí bojů, kterou se nakonec stal atentát na následníka rakouského trůnu Františka Ferdinanda d'Este. Britský historik Niall Ferguson však ukázal, že „...navzdory všem standardním popisům začátku první světové války, plných ‚rostoucího napětí‘ a ‚sílicích krizí‘, byl konflikt ve skutečnosti překvapením a teprve retrospektivně se historikům začal jevit jako nevyhnutelný.“³²⁸

V současné době jsme také již zvyklí na to, že nám odborníci, zejména pak v oblasti ekonomické, neustále představují prognózy a modely vývoje (v ČR se tyto prognózy aktuálně týkají žádoucího snižování inflace a možnosti návratu naší ekonomiky

³²⁵ TALEB, N. N. *Černá labuť*, s. 15 a 16.

³²⁶ Srov. *tamtéž*, s. 28.

³²⁷ *Tamtéž*, s. 30.

³²⁸ *Tamtéž*, s. 33.

do stavu předcházejícímu pandemii covidu), ale Taleb se nám snaží ukázat, že oni odborníci ve své podstatě sice operují komplikovanými matematickými modely, což vypadá věrohodně, ale ve své podstatě nevědí o nic více než laici.³²⁹ Neschopnost předvídat mimořádné události nám dokazuje i naši neschopnost předvídat další vývoj obecně, resp. v jakékoliv oblasti lidského počínání. My se však stále chováme a jednáme tak, jako bychom byli schopni predikovat všechno.³³⁰

Taleb formuluje své přesvědčení, že „... navzdory zažitým myšlenkovým schémátům dominují našemu světu děje extrémní, neznámé a (alespoň podle současných znalostí) velmi nepravděpodobné, zatímco se zaobíráme záležitostmi banálními, známými a opakovanými. To znamená, že je nutno od extrémních událostí vyjít, a ne se je snažit zamést pod koberec. ...Navzdory veškerému rozkvětu lidského poznání, či snad díky tomuto rozkvětu bude budoucnost stále nepředvídatelnější, ačkoliv se zřejmě naše vlastní povaha i sociální ‚vědy‘ spikly, aby nám tuto skutečnost zatajily.“³³¹ I pro naši budoucnost tedy platí známý „paradox poznání“ – čím více toho víme, tím více si uvědomujeme (nebo bych aspoň měli), kolik toho nevíme a ani vědět nemůžeme.

Ve světle těchto faktů lze tedy realitu shrnout takto: nic nemůžeme dopředu predikovat s jistotou – naděje, že něco dopadne tak, jak chceme, jsou liché. Tím pádem i naděje na to, že bychom „černé labutě“ mohli předpovědět, je tak zbytečná. Je však třeba s nimi počítat, brát je v potaz a přizpůsobit se jejich existenci, abychom pokud možno eliminovali co největší míru dopadu jejich nežádoucích důsledků na naše životy.³³²

3.4 „Motor“ versus „brzda“ aneb Kdo s koho

V rámci předkládané reflexe se ukazuje, že naděje v sobě ve vztahu k lidskému jednání zahrnuje jak aspekt „brzdy“, tak i „motoru“ - záleží vždy na konkrétním kontextu a situaci, zda se pro nás naděje stane „dobrým sluhou“ či „zlým pánem“.

³²⁹ TALEB, N. N. *Černá labuť*, s. 11.

³³⁰ Srov. *tamtéž*, s. 10.

³³¹ *Tamtéž*, s. 12.

³³² Srov. *tamtéž*, s. 11.

Nyní je tedy třeba zhodnotit postavení naděje v rámci konkrétních problémů, které byly nastíněny ve druhé části práce. Zmíněny budou i příklady naděje v roli „brzdy“ i „motoru“ v individuálním životě jednotlivce.

Co se týče budoucnosti naší společnosti, naděje je zde určitě na místě, a to v případě, že v první řadě přestaneme tolik lpět na materiální stránce života a začneme pečovat o naše osobní vztahy, a to nejen s našimi nejbližšími, ale i v rámci pracovního prostoru atd. Láska, tolerance a také porozumění a nelhostejnost jsou pak základem pro všechny další potřebné změny.

Naděje na svou budoucnost by se neměli vzdávat ani mladí lidé, neboť i v jejich případě existuje řešení - nositeli naděje se pro ně musejí stát především jejich rodiče, kteří by jim měli nabídnout porozumění a podporu v jejich nelehké „startovací situaci“. Obecně je třeba celkový postoj k mladým lidem změnit - rodiče a učitelé děti a dospívající dnes akorát pranýřují, případně je dokonce patologizují, přitom jejich chování a jednání je, jak bylo v příslušné kapitole výše objasněno, pouze přirozenou reakcí na nepřehledný, či dokonce nesmyslný stav společnosti a světa, v němž vyrůstají. Mladí lidé naopak kolem sebe potřebují mít vstřícné a láskyplné prostředí, v němž vždycky najdou útočiště a pomoc, aby z nich vyrostli silní a odolní lidé připravení čelit těžkostem samostatného života, a že to pro ně nebude metaforicky řečeno „procházka růžovým sadem“, všichni už dnes víme.

Mezi příklady situací na rovině individuální, kdy je naděje pro člověka skutečně tím „motorem“, jmenujme v první řadě situace, v nichž se někteří lidé v minulosti ocitli, nebo se právě nacházejí či budou v budoucnu nacházet, a které si my, jichž se netýkají a kteří s nimi nemají žádnou takovou zkušenost, nedokážeme vůbec představit. Jednoznačným případem je situace židů během druhé světové války. Známe příběhy lidí, kteří holocaust přežili jen díky tomu, že si byli schopni uchovat naději na to, že budou žít. Již výše jsme uvedli citát Anny Frankové z jejího deníku, v němž tvrdí, že jí těžkou dobu pomáhala zvládat naděje na existenci dobra v člověku. V podobných životních situacích, kdy člověk stojí tváří v tvář smrti, nemá už co ztratit a i ta nejmenší jiskřička naděje může člověka posílit v jeho vůli a on přežije.

Zmínit je třeba také naději působící v podobě víry na uzdravení se v případě závažného onemocnění – pro takto postižené pacienty se někdy naděje stane doslova „motorem“ života a jen díky ní dokáží nad svou nemocí zvítězit.

Naději vždy člověk může mít také na možnost zlepšení sebe sama - na to, že se třeba i po malých krůčcích může den ode dne stávat lepším člověkem, když na sobě bude

pracovat. O tomto přístupu člověka k sobě samému bude více pojednáno jako o možnosti využití naděje v náš prospěch v jedné z následujících kapitol.

Mezi problémy, v jejichž rámci již naopak naděje není na místě, patří globální oteplování přinášející klimatické změny, protože „bodou zlomu“, tzn. momentu, kdy se planeta oteplí tak, že se změny stanou nevratnými a jejich pokračování již nebude možné zastavit, již bylo dosaženo. Přesto je však nyní třeba opustit onu „brzdící naději“ ve smyslu: „Nebudeme nic dělat a uvidíme, ono to nějak dopadne“. Naopak je zcela nezbytné „nastartovat“ naději novou, spočívající v přesvědčení, že když něco dělat budeme, tak je možné se na budoucí změny, kterým budeme muset čelit, připravit a nějakým způsobem je zvládnout (viz nové technologie, které se snažíme vytvořit k přizpůsobení se změně klimatu a obecně stavu světa v 2.4.4.3 Klimatická naděje je iluzí).

Z hlediska společnosti by pak v rámci nekonstruktivního lpění na minulosti bylo třeba vzdát se naděje na spravedlnost, kterou by šlo označit za jaksi již „promlčenou“ – stále se řeší otázka kolektivní viny Německa za holocaust, problematika odsunu Němců z českých zemí po druhé světové válce, stále se zjišťuje, kdo byl a kdo nebyl členem komunistické strany, či jméno bylo objeveno na seznamu STB apod. Nejedná se o výzvu k „zametení“ těchto záležitostí pod koberec, je třeba o nich veřejně informovat, ale na druhou stranu by se vždy měly zvážet dopady dané skutečnosti pro přítomnost a budoucnost, a vyhodnotit, resp. přehodnotit, zda má opravdu smysl se tím dále zabývat.

Naděje v nemoci někdy splní funkci, a člověk se vyléčí, někdy je ale naopak lepší se jí vzdát. A to konkrétně v případech, kdy člověk umírá a lékaři se jej snaží udržet při životě i za cenu jeho utrpení co možná nejdéle. Naděje je v takovýchto situacích někdy „brzdou“ tomu, aby bylo umírajícímu umožněno – v případě že bude chtít a jeho stav to dovolí - strávit poslední chvíle místo v nemocnici v jemu známém, domácím prostředí. Často se tak stává, že člověk v nemocnici „odchází“ sám a s pocitem nedotáhnutého života, protože zrovna u něj třeba ani nebyli jeho blízcí. S tím souvisí téma hospiců a jejich péče, která poskytuje člověku naději na poklidný „odchod“ doma v rodinném kruhu (viz poslední kapitola 3.8 „Naděje smrti navzdory“ aneb Naděje na konci beznaděje).

Na osobní rovině je dalším typickým příkladem „brzdící“ naděje setrvávání na neuspokojivé pracovní pozici nebo v nepříznivém pracovním prostředí či dlouhodobé udržování nefunkčních partnerských vztahů – této problematice bude věnována větší pozornost v následující kapitole.

3.5 Potřeba „odbrzdit“ naději?

V rámci daného tématu naděje je třeba zamyslet se ještě nad tím, zda se v určitých případech za naší nadějí neschovává jen obyčejný strach z důležitého životního rozhodnutí a úzkost z nejistoty, kterou nám změna přinese.

Pro člověka je v životě silnou motivací vytrvat a nutná rozhodnutí oddalovat nějaká jeho jistota - i když cítíme, že je všechno špatně, jsme nespokojení, citelně vnímáme, že to nefunguje, už jaksi víme, na čem jsme. Daná situace je pro nás čitelná a už máme často vytvořené i nějaké obranné mechanismy, jak si s ní poradit, jak reagovat, abychom to nějak ustáli. Z běžného života se nabízí jako příklad časté setrvávání v nefunkčním partnerském vztahu s nadějí, že se partner změní, nebo s nadějí, že to zase jednou určitě bude takové, jaké to s ním bývalo dříve. Toto lpění na minulosti však bývá obvykle onou pomyslnou „brzdou“ k tomu udělat ten zásadní krok, protože člověk si neuvědomuje, že už jen z podstaty věci, kdy „vše plyne“ a neustále se mění, to nikdy nemůže být jako dříve.

Život každého z nás má však omezený časový prostor. Pokud je tedy naším cílem prožít jej jako uspokojivý a naplněný, není žádoucí čekat na nějaký „zázrak“, který sice může přijít, ale většinou se tak nestává. Na tuto skutečnost upozorňuje již v antice Epikúros ze Samu: „Rodíme se jen jednou, dvakrát nelze se narodit, zato je jisto, že po celou věčnost již nebudeme existovat. A tu ty, který nejsi pánem zítřka, odkládáš své štěstí na dobu pozdější. Život pak mívá v samém prodlévání, a jeden jako druhý umíráme, aniž jsme našli pro sebe volnou chvíli.“³³³

Jedná se o myšlenku velice aktuální v rámci dnešního uspěchaného „pracovního“ světa, v němž lidé věnují neúměrné množství času pracovním záležitostem a vydělávání peněz a zapomínají trávit čas i jinak, zejména pak se svými blízkými. Stále také na něco čekáme, všechno odkládáme, převážně právě mezilidské vztahy a péči o ně, a říkáme si: „Až najdu lepší práci, až budu mít více peněz, až děti vyrostou, až až až ...“ – jako bychom s jistotou věděli, že na to budeme mít dostatek času. Ale kdo z nás ví, kolik času mu ještě zbývá?

Australská autorka zabývající se paliativní péčí Bronnie Ware ve své knize s názvem *Čeho před smrtí nejvíce litujeme*³³⁴ uvádí v „žebříčku“ odpovědí svých pacientů

³³³ EPIKÚROS. *Myšlenky*, s. 28-29.

³³⁴ Blíže viz WARE, B. *Čeho před smrtí nejvíce litujeme*. Praha: Portál, 2012.

na prvních dvou místech jednak lítost nad tím, že daný člověk neměl odvalu žít podle svého a ne tak, jak od něj ostatní očekávali, a právě onu skutečnost, že neměli tolik pracovat a měli se více věnovat rodině a svým blízkým. V tomto případě se tak nabízí řídit se moudrostí římského básníka Quinta Horatia Flacca, který v první knize své sbírky *Ódy (Carmina)* vyzývá svým výrokem „*Carpe Diem (Užívej dne)*.“ k maximálnímu možnému využití každého dne³³⁵, nebo ještě známějším rčením, které říká: „Neodkládejme na zítřek, co můžeme vykonat dnes.“ Protože jak vždy ve vhodnou chvíli „prohodí“ jedna z hlavních hrdinek skandinávské detektivní série po vzoru slečny Marplové Agathy Christie s názvem *Babičky* – jdeme „Čím dál víc smrti vstříc.“³³⁶

Jak již bylo vysvětleno v úvodu, téma této bakalářské práce se zrodilo z údivu nad jednou myšlenkou při četbě novely, a tato myšlenka také podnítila autorku k tomu, aby se zamyslela nad svou osobní životní situací, ve které se necítí dobře a v podvědomí tuší, že by řešením byla radikální změna, ale stále se „utěšuje“ onou křehkou nadějí, že dojde k žádoucímu obratu a všechno dobře dopadne. Člověk totiž nechce myslet jen na sebe, na své osobní štěstí, protože většinou žijeme v soukolí vztahů, v němž bude mít naše rozhodnutí vždy nějaké důsledky i pro druhé. Stále se tak utěšujeme nadějí, že dobro je přece dosažitelné, i když obtížně, takže je třeba vytrvat a pracovat na jeho dosažení. A ono to tak zřejmě asi skutečně je, ale člověk si odmítá připustit, že někdy pro dosažení toho dobra musí udělat něco, co třeba aktuálně vnímá jako zlo, resp. že v rámci svého rozhodnutí se bude muset něčeho vzdát a začít znova. Že je tedy v určitých momentech nutné přenést tu svou naději na nový začátek, a ne setrvávat v již smysl postrádající situaci.

Ve vztazích mezi lidmi bývají ona radikální rozhodnutí pro člověka většinou nejobtížnější, proto Gabriel Marcel v této souvislosti hovoří o „tajné příbuznosti mezi nadějí a uvolněním“. Ta spočívá v umění dát si na čas a věci řádně promyslet, a pak také především v umění prokázat velkou míru trpělivosti vůči druhému – trpělivost je „... radikální opak aktu, kdy si nad druhým zoufám, kdy prohlašuji, že není k ničemu, nebo že jakživ nic nepochopí, nebo že je nevyléčitelný. Je to samo sebou táž beznaděj, která mě vede k prohlášení, že se nikdy neuzdravím, že nikdy nespátřím konec svého zajetí atd. ... - trpělivost jako by prostě byla shovívavost, odevzdanost, při důkladnější analýze však zjistíme, že tato shovívavost či odevzdanost zdaleka není lhostejností,

³³⁵ Carpe diem. *Wikipedie*. [online]. [cit. 28. 1. 2022].

³³⁶ LINDGRENŮVÁ, M. *Babičky: Mrtvý kuchař*, s. 301.

že předpokládá citlivou úctu k času či k životnímu rytmu druhého a tím může působit na jeho proměnu v podobném smyslu, v jakém bývá někdy odměněna křesťanská láska.³³⁷ Z tohoto pojetí vyplývá, že ne vždy je vhodné sahat po radikálním řešení, ale jak již také bylo výše řečeno, i naděje má své meze.

Rozhodnutí pro radikální změnu může být někdy vnímáno jako nežádoucí, přesto může ve výsledku člověku přinést něco prospěšného, což bychom mohli označit jako dobro dosažitelné prostřednictvím „odbrzdění naděje“ v rámci radikálního rozhodnutí. Ono „odbrzdění“ stávající naděje, která již není dlouhodobě funkční, a její přenesení na nějaký nový začátek vyžaduje od člověka jednu podstatnou schopnost, kterou ve své odpovědi na konstatování přítelkyně, že naděje je jediné, co nám zbývá, zdůrazňuje hlavní hrdinka románu německého autora Volkera Kutschera, soukromá vyšetřovatelka Charly Rathová: „Naděje není to jediné. Potřebujeme taky odvahu. Když jenom doufáš, tak jenom čekáš nebo nakonec složíš ruce do klína. Odvaha ti ale dává sílu i v beznadějných situacích.“³³⁸ Je tedy třeba sebrat všechnu odvahu a s ní „zařadit jedničku“, „odbrzdit“ svou dosavadní naději a dovolit „motoru“ naděje nové, aby roztočil její kola a vydali jsme se vstříc nové, jiné etapě života.

3.6 Jak s nadějí pracovat, abychom ji využili v náš prospěch

3.6.1 Zkušenosti osobního kouče³³⁹

Veronika Benešová³⁴⁰, která působí jako mediátorka, supervizorka, koučka a terapeutka, se v rámci svých placených služeb setkává především s klienty, kteří mají naději a chtějí tak se svým problémem, resp. životem něco dělat, jen potřebují poradit, na co konkrétně by se měli zaměřit.

Benešová v první řadě doporučuje rozložit naději do jednotlivých menších životních cílů. Lidé totiž ve svém životě selhávají proto, že stanovují cíle příliš vysoké, resp. chtějí toho více, než čeho mohou dosáhnout (např. chci mít 60 kg, a když tak nevážím, utápím se v beznaději). Je tedy třeba se řádně zamyslet a dávat si adekvátní cíle,

³³⁷ Srov. MARCEL, G. *K filosofii naděje*, s. 99 a 100.

³³⁸ KUTSCHER, V. *Transatlantik*, s. 327.

³³⁹ Tato podkapitola vznikla na základě osobního rozhovoru s Veronikou Benešovou ze dne 4. 1. 2024.

³⁴⁰ Viz <https://veronikabenesova.cz/>

resp. cíle adekvátní stavu a možnostem daného jedince – např. ano, chtěl bych mít miliony, ale bude mi stačit, když budu normálně žít a v létě pojedu k moři a v zimě na lyže. Naděje má totiž své limity a souvisí bezpodmínečně s přijetím – člověk musí přijmout skutečnost, že když měří 158 cm, tak žádoucích 180 cm nikdy měřit nebude. Přesto svůj život může prožít šťastně a spokojeně i s těmi 158 cm. Proto je třeba zvolit vždy nějaký konsenzus, v němž se člověk bude cítit dobře - např. nemohu mít zámek, ale mohu mít pěknou vilku. Z toho vyplývá, že naše naděje musí mít jednoznačně základ v racionalitě.

Celá společnost žije nadějemi, protože dnešní svět to umožňuje – ukazuje nám, že můžeme mít všechno, všechno je dostupné, a můžeme to mít hned. My pak selháváme, protože to nikdy nedostaneme. Např. v reklamě na hubnutí je nám prezentováno, že díky tomu a tomu přípravku můžeme mít během pár týdnů dokonalou postavu, ale člověk musí použít rozum a uvědomit si, že všechno má své meze, že třeba každá žena nemůže mít míry 90-60-90. Díky možnostem, které nám svět ukazuje, tak žijeme v nadějích, že všechno bude lepší, místo abychom si uvědomili, že to, co máme, je také dobré a že i s tím můžeme být už nyní spokojeni. Stačí něco jen nepatrně změnit, nepatrně vylepšit, např. hezky se obléknout a vyrazit ven.

Benešová objasňuje, že v naději typu „bude to lepší“ se utápíme, když nic nechceme dělat. Je to snazší způsob, sedět na gauči a pořád si stěžovat na to, jak se nic nedaří, jak je všechno špatně apod., protože člověk musí vždycky něco obětovat, když chce něco změnit. Musíme tedy vystoupit z oné komfortní „stěžovatelské“ zóny do té pro nás nekomfortní – k tomu je však nezbytná odvaha: musíme mít odvahu změnit to, co změnit můžeme.

Veronika Benešová se ve své praxi setkává i s dětmi a dospívajícími, tudíž má co říci i k problematice vnímání naděje u mladých lidí. Není nic nového na faktu, že dnešní mladí lidé i děti jsou ovlivněni sociálními sítěmi. Problémem je, že ta míra vlivu dosahuje už do bodu, kdy se v jejich mysli racionálně jaksi propojuje s nadpřirozeným. Adolescenti se řídí ve svém životě převážně tím, co vidí na Instagramu nebo Tik Tok a jiných platformách tohoto typu a podle toho, co jim jejich oblíbení youtuberi doporučí. Takže pak nemají žádný problém přijít za rodiči s tím, že jim nutně musí koupit boty na basketball *Air Jordan 4* za 14.999Kč. Pokud je rodiče nekoupí, děti selhávají, tj. zhrouť se, dělají scény, odejdou od vánočního stromku a zamknou se na několik dní v pokoji apod. Kvůli přehnané péči, kterou rodiče dětem poskytují (viz kapitola 2.2.2 „Beznaděj“ mladé generace), mají špatně nastavené obranné mechanismy –nemají pud

sebezáchovy a chybí jim i stresový hormon. Navíc si v rámci „filosofie“ současného světa neumějí na nic počkat a neumějí přijmout, že něco prostě nejde.

Z uvedeného ta vyplývá, že děti vlastně vkládají naději do nás dospělých, a my jim ji bereme. Důsledkem je pak rostoucí počet sebevražd dětí a mladistvých, kteří na internetu, jenž je jejich světem, vidí žádoucí věci a my jim bereme tu naději, že je budou mít. K tomu ještě přispívá i beznaděj, kterou vidí kolem sebe – ve škole ji cítí z učitelů, které práce nebaví a neustále si stěžují, doma pak u rodičů, kteří také neustále nadávají, jak je všechno špatně – takže někteří mladí jedinci hledají únik z této beznaděje ve formě sebepoškozování, či právě dokonce pomocí sebevraždy. I zde je tedy na prvním místě potřeba „naučit“ děti výše zmíněnému „přijetí“, tzn. že děti musejí přijmout fakt, že jim rodiče nekoupí to, co chtějí, aby byly schopny se zdravě vyvíjet a fungovat.

Velkým problémem je, a to nejen u dětí, že se obecně spoléháme na cizí zdroj, resp. vkládáme naději do někoho druhého. Opět z pohodlnosti, neboť je to pro nás jednodušší – ať mi řekne někdo, jak mám zhubnout, rodiče mi to koupí, rodiče mi zajistí protekci u přijímaček apod. To ale nemůže fungovat a ani nefunguje. Člověk musí vkládat naději jen sám do sebe a ptát se sám sebe: „Co já mohu nyní udělat, aby mi bylo lépe, aby se daný problém vyřešil?“

Benešová dále konstatuje: „Když ztratím motor, začnu umírat!“, tzn. když rezignuji, když si řeknu, že už mi v práci stejně nepřidají, že stejné problémy mají i v jiných manželstvích, že už to lepší nebude, že ... atd., je to „cesta do pekel“.

Člověk si ve své podstatě může zvolit ze dvou pohledů na svůj život:

- 1) „Žiju“ a chci si to užít, chci svůj život prožít, ne ho jen přežít.
- 2) „Žiju“, abych umřel.

V dnešní době lidé povětšinou žijí proto, aby přežili, protože současný svět se svými neomezenými možnostmi, které však nejsme schopni realizovat, nám bere naše naděje - neumíme se dostat do stadia, kdy je nám dobře (např. je mi dobře, ale pak uvidím hubenou slečnu v reklamě a s dobrým pocitem je konec). Nezbyvá než jak se říká „vzít rozum do hrsti“, tzn. přijmout skutečnost a nějak ji v rámci možností vylepšit, aby nám bylo dobře - např. přijmu svou výšku 158 cm místo žádoucích 180 cm a vezmu si boty na podpatku.

Na to lze však namítnout – dobře, to je tedy řešení na individuální rovině, ale jak má člověk přijmout všechno to negativní, co se děje okolo, jak se smířit s úpadkem naší společnosti, s klimatickou změnou, s válkami, které opět začínají ohrožovat naši

budoucnost? Benešová říká, že je třeba si uvědomit, že na takovéto „obecné“ rovině pro nás řešení není, protože člověk sám o sobě nemůže mít naději za celý svět.

Tuto skutečnost potvrzuje i Jordan B. Peterson, jemuž bude věnována jedna z dalších kapitol – ten poukazuje na skutečnost, že kognitivní psycholog Daniel Simons již před více jak dvaceti lety představil fenomén zvaný „déletrvající slepota z nepozornosti“ (*sustained inattentional blindness*)³⁴¹, což je mechanismus, pomocí něhož se lidé vyrovnávají s mnohdy neúnosnou složitostí současného světa: „... většinu ignorujete a každou danou chvíli se soustředíte jen na to, co vás osobně zajímá. Vidíte jen to, co vás pohání vpřed k určenému cíli. Překážku, která vám přijde do cesty, zaregistrujete, ale ke všemu ostatnímu jste slepí (a všeho ostatního je velká spousta, takže jste opravdu hodně slepí). Jinak to však být nemůže, protože svět je mnohem větší, než nač stačíte.“³⁴² Člověk se tedy musí soustředit sám na sebe, na své naděje, protože jen ty může ovlivnit.

K podobnému závěru dospěl vlastně i Voltaire ve svém spisku *Candide neboli O optimismu*, jehož hlavního hrdinu, prostáčka Candida potkají veškeré možné rány osudy, prostřednictvím čehož Voltaire dokazuje, že zlo ve světě existuje a že je všudypřítomné, tudíž toto nemůže být nejlepší ze všech možných světů, jak tvrdí G. W. Leibniz. Ze závěrečného dialogu pak vyplývá skutečnost, že aby člověk mohl v takovém světě vůbec nějak fungovat, musí si najít nějaký svůj zájem, že si „...musíme pěstovat svoji zahradu.“³⁴³ K tomu pak Candidův blízký přítel, filosof Panglos dodává: „Máte pravdu. ... Neboť jestliže byl člověk postaven do rajskeho sadu, stalo se to proto *ut operaretur euin*, aby na něm pracoval, což dokazuje, že člověk se nenarodil jen pro odpočívání.“ Načež je oba vyzve další jejich druh Martin: „Pracujme a nechme mudrování. To je jediný prostředek, jak učinit život trochu snesitelný.“³⁴⁴

³⁴¹ Blíže viz SIMONS, D. J., CHABRIS, C. F. Gorillas in our midst: sustained inattentional blindness for dynamic events. *Perception*, 28, 1059–1074.

³⁴² PETERSON, B. J. *12 pravidel pro život*, s. 126.

³⁴³ VOLTAIRE. *Candide*, s. 203.

³⁴⁴ *Tamtéž*.

3.6.2 Pozitivní vliv naděje na psychiku³⁴⁵

Americký psycholog Charles Richard Snyder předložil svou „teorii naděje“ (*hope theory*), podle které jsou nadějně smýšlející lidé v životě úspěšnější a i po fyzické i psychické stránce jsou zdravější než méně doufající jedinci. Snyder je tedy přesvědčen o jednoznačně pozitivním vlivu naděje na život člověka, považuje proto naši schopnost naděje za zásadní aspekt rozhodující o tom, zda se člověku všeobecně daří, či nikoliv.³⁴⁶

Snyderova teorie říká, že „nadějně myšlení“ (*hopeful thinking*) se skládá ze tří hlavních aspektů:

1. život orientovaný na dosahování cílů (*approaching life in a goal-oriented way*), ony cíle by však měly být dosažitelné, měřitelné, relevantní a časově omezené;
2. snaha nacházet různé cesty k dosažení cílů, tzn. přesvědčení, že člověk je schopen najít způsob, kterým je možné jeho cíl realizovat, a pokud v rámci tohoto způsobu narazí na překážku, je schopen najít jinou cestu;
3. víra, přesvědčení člověka, že může něco změnit a dosáhnout tak svých cílů – toto přesvědčení je důležité právě k tomu, aby našel jinou cestu v případě, že se ta původní ukáže být jaksi neprůchozí.

V rámci „nadějného náhledu na život“ (*hopeful outlook of life*) si tedy člověk stanovuje jasné cíle, a pokud musí čelit nějaké překážce, nevzdává se, vytrvá a aktivně hledá možnosti, jak ji obejít, a obvykle nachází jiné cesty, jak dosáhnout svých cílů.

„Nadějně myšlení“ je dle Snydera jeden z největších předpokladů úspěchu člověka, a je mnohem podstatnější než inteligence, schopnosti a dovednosti či předchozí úspěchy. Každý člověk si své *hopeful thinking* může rozvíjet – a to tak, že si bude správně nastavovat cíle, plánovat a vytvářet motivační přístupy.

Aplikace teorie naděje v praxi pomáhá člověku využít co nejlépe jeho příležitosti, naplno zhodnotit jeho talent, naplnit jeho život nastavením a rázným uskutečňováním smysluplných cílů.

Snyder samozřejmě předkládá i návod krok po kroku, jak teorii uvést do praxe, nicméně to již nebude předmětem následujících řádků a zájemce odkážeme na Snyderovy

³⁴⁵ Tato podkapitola vznikla na základě autorčina vlastního překladu článku: Mind Tools Content Team. Snyder's Hope Theory. Cultivating Aspiration in Your Life. *MindTools* [cit. 2023-12-15].

³⁴⁶ Srov. MIND TOOLS CONTENT TEAM. Snyder's Hope Theory. Cultivating Aspiration in Your Life. *MindTools* [cit. 2023-12-15].

knihy.³⁴⁷ Pro záměr této práce je důležitá informace, že naděje, resp. „nadějně myšlení“ tak, jak jej Snyder chápe, je dle jeho výzkumu jednoznačným „motorem“ lidského života.

3.6.3 Jordan Peterson – volání po návratu k etice ctností? ³⁴⁸

Smyslem života člověka by měla být snaha stávat se stále lepším a lepším člověkem. To není z hlediska humanitních věd myšlenka nikterak nová, vzpomeňme již na Aristotela a jeho cíl lidského života, který spočívá v blaženosti, resp. zdařilém životě dosaženém prostřednictvím celoživotního pěstování základních ctností.

V současné době tuto tezi zastává i jeden z nejvlivnějších psychologů Jordan B. Peterson. Ve své zřejmě nejznámější knize s názvem *12 pravidel pro život. Protílátka proti chaosu* se zabývá různými tématy, nicméně prostor věnuje právě i otázce každodenního sebezdokonalování se, které je pro něj skutečným smyslem lidského života.

„Život je hra s nulovým součtem. Bezvýznamnost je výchozí stav. ... Právě z toho důvodu celá generace sociálních psychologů doporučovala ‚pozitivní iluze‘ coby jedinou spolehlivou cestu k duševnímu zdraví. Jejich krédo? Noste lež jako deštník. Sotva si lze představit více deprimující, ubožejší a pesimističtější filosofii – jste na tom tak hrozně, že vás zachrání jen sebeklam.“³⁴⁹

Peterson však představuje jiný přístup, který je oněch uměle vytvářených iluzí zproštěn – navrhuje totiž strategii vzbuzovat v lidech sebeúctu tvrzením, že jsou dobří takoví, jací jsou, protože to není pravda. Člověk vždycky dokáže být lepším, a právě toto uvědomění jej motivuje a posouvá dál. Peterson člověku říká, že „v honbě za zlepšením najdeš smysl života. A to ti dá protílék na utrpení.“ Zde by z pohledu autorky práce bylo ještě záhodno dodat vysvětlení tohoto tvrzení: „... protože to jediné, co můžeš v životě ovlivnit, jsi ty sám“.

Dle Petersona je třeba si v první řadě uvědomit, jak to v životě obecně funguje, resp. skutečnost, že „... život vám odhaluje své dobré stránky přímo úměrně vaší touze

³⁴⁷ Blíže viz SNYDER, C. R. *The Psychology of Hope: You Can Get Here from There*. Free Press, 1994.

³⁴⁸ Tato podkapitola byla zpracována na základě informací ze zmíněné knihy a také z rozhovoru s J. B. Petersonem, který je dostupný na: <https://www.facebook.com/Nebud.Knedlik/videos/1236938737097020> (blíže viz bibliografická citace v přehledu použitých zdrojů).

³⁴⁹ PETERSON, B. J. *12 pravidel pro život*, s. 114 a 115.

po tom ‚lepším‘. A čím je vaše představa ‚lepšího‘ vznešenější, širší a sofistikovanější, tím více příležitostí a přínosů vidíte.“³⁵⁰

Peterson tvrdí, že si klademe zásadní otázky svého života špatně – např. „Nejsem dokonalý, mám své problémy, mohu být stejně dobrý jako osoba X?“ Neustále se tak s někým porovnáváme, což není smysluplné - každý jsme totiž úplně jiný, a proto jediný člověk, s nímž se můžeme srovnávat, jsme my sami. Správně položená otázka tedy musí znít takto: „Můžu být zítra lepší než moje současné a nedokonalé já?“

Důraz je v tomto kontextu kladen na osobní zodpovědnost člověka, která pro Petersona spočívá v tom, že člověk musí „soutěžit“ sám se sebou, zdokonalovat se během života, být zítra o trochu lepším člověkem než dnes. Je však třeba být pokorný a stanovit si malé cíle, „mířit nízko“, protože jinak selžeme. Takže zpočátku stačí, když si začneme každé ráno stlát postel – je jasné, že to není žádné hrdinství, ale podstatné je, že se člověk nějak překoná a někam se začne na té cestě k sebezdokonalení posouvat.

Peterson konstatuje, že život sám o sobě je těžký, navíc je „poskvrněný zlem a zradou“, kvůli čemuž může člověk zahořknout a ztratit naději na jeho smysluplnost. A právě proto potřebuje nějaký ten smysl najít, aby tento neutěšený stav vyvážil. Tím smyslem dle Petersona nejsou nějaká naše „práva ani impulzivní potěšení, ale zodpovědnost. Přijměte odpovědnost za sebe a starejte se o sebe. Když jste v tom dobří, máte přebytek pro rodinu. Když uděláte obojí, zbyde i na širší komunitu. To jsou těžká břemena. Zvednete je a zjistíte, že mají smysl. Nejlepší způsob, jakým je nést, je neustále se zdokonalovat.“³⁵¹

Na námitky, že ne každý se ve svém životě cítí špatně, Peterson odpovídá, že je třeba myslet do budoucna, protože dařit se člověku nemusí vždycky (např. může přijít o práci, může být nemocný nebo onemocní někdo z blízkých ...). Člověk by měl být, jak se říká, připraven na vše – proto musí najít způsob žití, který funguje i v nejhorších podmínkách. Následuje analogie s poraženým zápasníkem, který si také musí říct, že přestože právě prohrál, a možná i nespravedlivě, protože rozhodčí se zmýlil, musí vstát, zápas zreflektovat a vzít si k srdci své chyby, aby byl příště lepší. To je jediný správný přístup, který dále zahrnuje i nutnost předpokládat, že když se člověku nedaří, je to jeho chyba. Nejlepší možnou strategií je pak zeptat se sám sebe, jaké jsou mé chyby, a zamyslet se nad tím, jak je mohu napravit. Následně je však nezbytné stanovit si

³⁵⁰ PETERSON, B. J. *12 pravidel pro život*, s. 129.

³⁵¹ PETERSON, B. J. Diskuse s Joe Roganem. 11. 9. 2022. *Startovač - NEBUĎ KNEDLÍK!* 6. 9. 2023 [cit. 2023-11-30].

dostatečně nízký cíl, který bude mít „rozumnou šanci na úspěch“. Je třeba zvolit si něco triviálního, k čemu má člověk vůli a dovednosti a co by zlepšilo jeho aktuální situaci. Dle Petersona se máme snížit na to, že „jsme třeba jen nepořádek v našem pokoji“, a když ho uklidíme, věci se začnou měnit a zlepšovat.

Odpověď na otázku, jaký je nejlepší způsob žití, pokud tedy nějaký takový existuje, je dle Petersona jednoznačná: „Není to chování podle souboru pravidel. Je to opakovaná snaha přesahovat svou nedokonalou bytost.“³⁵² Smysl života člověka tedy spočívá „v neustálém překonávání se“. Toto své přesvědčení pak Peterson vnímá jako základ etiky a nachází pro něj opodstatnění i v interpretaci slov Ježíše Krista: „Pozvedněte svůj zrak až k samotnému lepšímu Bytí. Ve svém srdci přislibte věrnost Pravdě a Nejvyššímu dobru. Je potřeba usilovat o krásu a obyvatelný řád. Je třeba porážet zlo, mírnit utrpení a zdokonalovat sami sebe.

Právě to je dle mého názoru vrcholnou etikou Západu. A to je také poselstvím oněch vroucích slov Kristova kázání na hoře, nad nímž si lidé odjakživa lámou hlavu. Svým způsobem je to samotná esence moudrosti Nového zákona. Je to pokus lidského ducha povznést počáteční a nezbytné chápání etiky jako seznamu toho, co se nesmí, jež známe z dětství a Desatera přikázání, na jasně vyjádřenou, pozitivní vizi dospělého člověka. Je to projev nejen obdivuhodné sebekontroly a sebevlády, nýbrž i hluboké touhy dát svět do pořádku. Není to jen snaha o vymýcení hříchu, nýbrž nastolení opaku hříchu, tedy dobra.“³⁵³

3.6.4 Koncept „aktivní naděje“

Ekofilosofka Joanna Macyová a psychiatr Chris Johnstone ve své knize s názvem *Aktivní naděje. Jak čelit zmatku naší doby a nezbláznit se* předkládají jednotlivci návod, jak se vypořádat s nepřehledností soudobého světa, který nám poskytuje všechno a zároveň nic, a vytvořit si tak prostor k prožití pokud možno plnohodnotného života. Kromě charakteristiky současného stavu světa a společnosti, jednotlivých aspektů a příčin jejich vzniku, zahrnuje text také různá mentální cvičení, která pomohou čtenáři myšlenky

³⁵² PETERSON, B. J. Diskuse s Joe Roganem. 11. 9. 2022. *Startovač - NEBUŽ KNEDLÍK!* 6. 9. 2023 [cit. 2023-11-30].

³⁵³ PETERSON, B. J. *12 pravidel pro život*, s. 137.

autorů přivést do praxe. Pro naše potřeby však necháme cvičení stranou a představíme si jejich „filosofii“.

Přede hrou k vysvětlení, v čem pojem „aktivní naděje“ spočívá, je konstatování, které obsahuje hlubokou pravdu, na niž však často zapomínáme, resp. v každodenním „vleku“ života si ji neuvědomujeme: „Ať už čelíme jakékoli situaci, můžeme si zvolit, jak na ni budeme reagovat. Když stojíme před ohromujícími výzvami, můžeme mít pocit, že naše činy nemají příliš velkou váhu. Nicméně způsob, jakým reagujeme, a míra naší víry v to, nakolik důležité jsou naše skutky, jsou určovány tím, jak smýšlíme o naději a zda ji cítíme.“³⁵⁴

Pojem „naděje“ je pak třeba chápat ve dvojitým významu – tím prvním je „nadějnost“, v jejímž rámci máme pocit, že k námi požadované záležitosti pravděpodobně dojde - „Pokud potřebujeme tento druh naděje předtím, než se zavážeme k nějakému činu, naše schopnost jednat je v oblastech, kde svoje šance nehodnotíme jako příliš vysoké, zablokovaná.“ K tomu dojde v případě, kdy člověku záleží na světě a je zoufalý z jeho současného stavu, považuje vše za ztracené, lidstvo za nenapravitelné, a na pozadí nevyhnutelně se blížící apokalypsy začíná tudíž pochybovat o smyslu veškeré další činnosti, pokud nedokáže změnit směr věcí budoucích.³⁵⁵

Druhý význam pojmu „naděje“ je podstatnější a souvisí s našimi tužbami, resp. vidinou toho, co bychom si přáli, co bychom chtěli, aby se stalo, jak si představujeme lepší svět - „Naše zacházení s touto nadějí je to, co přináší skutečnou změnu. Pasivní naděje je čekání na vnější síly, které mají přivodit něco, co si přejeme. Aktivní naděje znamená stát se aktivními účastníky v uskutečňování toho, v co doufáme.“³⁵⁶ Aktivní naděje tedy spočívá v praktické činnosti.

Autoři upozorňují na skutečnost, že tento jejich koncept naděje můžeme uplatnit opravdu v každé situaci, i v té naprosto zoufalé, protože pro její využití není třeba optimismu. „Určující hnací silou je záměr – volíme, čeho chceme dosáhnout, co chceme provést nebo vyjádřit. Spíše než abychom zvažovali svoje šance a jednali pouze, když cítíme naději, zaměřujeme se na svůj záměr a necháváme se jím vést.“³⁵⁷ Tímto způsobem „aktivujeme“ svůj pocit smyslu, protože vědomí skutečnosti, že je člověk

³⁵⁴ MACYOVÁ, J., JOHNSTONE, CH. *Aktivní naděje*, s. 12 a 13.

³⁵⁵ Srov. *tamtéž*, s. 12 a 13.

³⁵⁶ *Tamtéž* s. 13.

³⁵⁷ *Tamtéž*.

schopen něco ovlivnit, je vysoce „oživující“ a díky němu může člověk vést opravdu spokojený život.³⁵⁸

V rámci realizace aktivní naděje je nejprve nutné přiznat si, že jako civilizace i jako druh čelíme kritickému okamžiku, a následně reagovat konstruktivně – tzn. uvědomit si, že nedělat nic a souznít s potřebou neustálého pokroku je „vražedné“, stejně tak jako se hroutit nad skutečností, že se řítíme do záhuby. Žádoucí třetí cestu pak autoři nazývají „velkým obratem“, jehož hlavním záměrem je najít v sobě „dar aktivní naděje“ a přispět ke všeobecné změně, jak nejlépe můžeme.³⁵⁹

Macyová a Johnstone dále představují posilující proces označovaný jako „práce obnovující spojení“, jehož prostřednictvím můžeme rozvinout své vnitřní zdroje, uvědomit si naše propojení s ostatními lidmi a také posílit naši schopnost čelit znepokojivým informacím, resp. rozšířit „své schopnosti tvořivě reagovat na krize dnešní doby.“³⁶⁰

„Práce obnovující spojení“ probíhá ve spirále, v jejímž rámci člověk prochází čtyřmi fázemi: „vycházet z vděčnosti, uctít naši bolest týkající se světa, vidět novými očima, jít dál. Procházení těmito fázemi má posilující účinek, který se prohlubuje každým opakováním.“³⁶¹

Naděje jako taková je zde spojována s odvahou – a to konkrétně s odvahou „uvěřit, že je to možné“³⁶². Věřit beze vší pochybnosti je však velice těžké, proto je třeba se v naší víře ve skutečnost, že naše činy mohou něco změnit, posilovat, a to např. inspirativními příklady z historie, fenoménem nespojitě změny nebo naší vlastní zkušeností s vytrvalostí.³⁶³

Autoři uvádějí aspekty současné reality, které dokazují, že i v určité době nemyslitelné jevy byly uvedeny do praxe – konkrétně: ženy mají volební právo téměř v každé zemi na světě, Afroameričan se může stát prezidentem USA, skončila rasová diskriminace v Jižní Africe, většina lidí dnes souhlasí, že Země obíhá kolem Slunce.³⁶⁴

³⁵⁸ Srov. MACYOVÁ, J., JOHNSTONE, CH. *Aktivní naděje*, s. 14.

³⁵⁹ Srov. *tamtéž*, s. 15.

³⁶⁰ *Tamtéž*, s. 16.

³⁶¹ *Tamtéž*.

³⁶² Blíže viz Kapitola desátá - MACYOVÁ, J., JOHNSTONE, CH. *Aktivní naděje*, s. 179–192.

³⁶³ Srov. MACYOVÁ, J., JOHNSTONE, CH. *Aktivní naděje*, s. 181.

³⁶⁴ Srov. *tamtéž* s. 182.

Další způsob, jak můžeme posilovat svou víru v uskutečnění nemožného, můžeme nalézt sami ve svém dosavadním životě: „Mnozí z nás se někdy snažili udělat nějakou změnu, která se zdála být tak obtížná, že jsme přemýšleli, zda je vůbec možná. Okamžiky, kdy jsme nakonec našli řešení, nabízejí další důležitý záchytný bod týkající se toho, co je možné.“³⁶⁵

Kromě víry ve skutečnost, že změna je možná, si musíme kolem sebe budovat podpůrné prostředí. V neposlední řadě je také nezbytné udržet si energii a nadšení, a to tím, že ..si zpřijemňujeme to, co děláme, a osobní udržitelnost umísťujeme do samého středu své činnosti.“³⁶⁶

Velice důležité je také definovat si, co to vlastně znamená „žít dobrý život“, neboť to je zřejmě to, čeho by chtěl každý člověk dosáhnout, a také si ujasnit, co pro nás představuje pojem „úspěch“. V tomto ohledu běžně prezentované modely většinou člověka svádí na scestí, protože měřítkem úspěchu je v nich bohatství, sláva nebo postavení.³⁶⁷

Autoři „aktivní naděje“ také tvrdí, že posilovat se můžeme – paradoxně - i nejistotou: „Velký obrat začíná odlišným pohledem. Když čelíme zmatku, ve kterém se nacházíme, víme, že budoucnost je nejistá. Je to nevyhnutelný rys naší doby. Ale to, co s tou nejistotou uděláme, je věc volby. ... právě to, že nevíme, nás může ještě více probouzet do života. Když se s nejistotou spřátelíme, můžeme být posilněni dary, které nabízí.“³⁶⁸ A také sama skutečnost, že víme, že o budoucnosti není rozhodnuto, nám dává možnost ji aktivně ovlivnit.³⁶⁹ - „Nemůžeme vědět, jak se věci vyvinou. Můžeme se však rozhodnout, co bychom si přáli, aby se stalo, a pak se za tuto možnost plně postavit.“³⁷⁰

³⁶⁵ MACYOVÁ, J., JOHNSTONE, CH. *Aktivní naděje*, s. 187.

³⁶⁶ *Tamtéž*, s. 205.

³⁶⁷ Srov. *tamtéž*, s. 215.

³⁶⁸ *Tamtéž*, s. 221.

³⁶⁹ *Tamtéž*.

³⁷⁰ *Tamtéž*, s. 184.

3.6.5 Současná krize jako možnost naděje

Na poslední myšlenku předchozí podkapitoly, že i nejistota budoucnosti v nás může teoreticky vzbuzovat naději na její ovlivnění, navážeme tvrzením, že možnost naděje lze spatřovat i v nějaké krizi.

V současné době může člověk, který není zcela lhostejný k tomu, co se kde kolem něj děje, nabýt pocitu, že krize zasáhla snad všechny oblasti našeho života – potýkáme se s krizí rodiny, krizí náboženství a církví - potažmo vlastně tedy s celkovou krizí společnosti -, nemluvě o krizi přírodní biosféry, která nám v důsledku klimatické změny přináší další a další krizové situace.

Tomáš Halík je přesvědčen, že „... krize, osobní i společenské, nemusejí nutně budít strachy a hysterické reakce; krize jsou přirozenými průvodci života, jsou jako balvany v řečišti, které toku života dávají spád, dynamiku a zajímavost. Život bez krizí a zkoušek by byl jako líný, rozbahněný potok či umělá nádrž se zatuchlou, stojatou vodou.“³⁷¹ Každou krizi je tedy třeba vnímat jako určitou příležitost k růstu a zrání – v duchu lidové moudrosti, že „co tě nezabije, to tě posílí“. Každá krize je výzvou pro člověka, aby se poučil ze svých chyb a hledal nové šance tam, kde „jsme pokoušeni ke sklíčené rezignaci“.³⁷²

Podobného názoru je také již výše citovaný sociolog Jan Krajhanzl, který konstatuje, že mezi lidmi sice přibývá psychických problémů, nicméně pro někoho to může znamenat zlomový životní okamžik, a to paradoxně právě v tom pozitivním slova smyslu, neboť na základě toho přehodnotí svůj život lepším směrem, např. se rozhodne opustit svět stresu ve velkoměstě a odstěhuje se na venkov.³⁷³

Halík upozorňuje na skutečnost, že v první řadě je nezbytné „překonat krizi důvěry, hledat prameny naděje. Nevěděl již Kierkegaard, že zoufalství (nepřítomnost naděje) je nemoc k smrti? Nemá-li člověk (ani společnost) dostatek důvěry a naděje (anebo když na místo naděje nastupují iluze), nebude mít sílu uvést do pohybu ani ona ‚technická opatření‘, která jsou k zvládnutí krizí nezbytná.“³⁷⁴

Ve svém přesvědčení vychází Halík z myšlenek Carla Gustava Junga, který pracoval s pojmem „krize životního poledne“, což je v životě člověka období,

³⁷¹ HALÍK, T. *Stromu zbývá naděje*, s. 44.

³⁷² Srov. *tamtéž*, s. 45.

³⁷³ Srov. ČT24., „Víra a naděje“. *Fokus Václava Moravce*. 74. díl. Vysíláno 24. 12. 2022.

³⁷⁴ HALÍK, T. *Stromu zbývá naděje*, s. 45.

„kdy se objeví nečekané problémy zdravotní, vztahové, rodinné nebo pracovní – anebo kdy člověka náhle přestane těšit to, co jej dosud zcela naplňovalo. Jung viděl v krizi životního poledne varující a burčující signál, naléhavou výzvu k opuštění dosavadního úkolu budovat vnějšek domu svého života (svou ‚personu‘) a k sestupu do hloubky, k jeho základům. Na rozdíl od Freuda tam Jung neočekává jen tmavý sklep, přeplněný vytěsněným haraburdím, nýbrž životadárný proud podzemní řeky, po níž se hlubinami ‚kolektivního nevědomí‘ můžeme plavit k těm nejvzácnějším pokladům: proto každá krize je šance.“³⁷⁵ V tom Halík spatřuje analogii s krizí civilizace, v níž se nacházíme – krize je totiž důsledkem únavy po dosažení, resp. překonání vrcholu vysoce stresujících snah podávat stále větší a lepší výkony.³⁷⁶ Nyní proto musí dojít k přehodnocení, k novému uspořádání hodnot ve společnosti na základě všeobecné sebereflexe lidstva.

Osobní zkušenost dává výše zmíněnému v mnohém za pravdu. Jakmile u člověka pod vlivem tlaku okolí přeteče pomyslný pohár oněch neustálých snah podávat větší a lepší výkony, pak v agónii zdravotních problémů, ať již psychického či fyzického rázu (většinou to bývá obojí) mu „probleskne“ hlavou myšlenka, že se něco musí změnit – že je nezbytné radikálně přehodnotit svůj vztah k práci, že je na čase věnovat se také svým koníčkům, ujasnit si vztah s partnerem, uvědomit si, že tělo není stroj, a má taky nějaké limity, a začít se o něj starat, přestat se zabývat nesmysly a soustředit se jen na podstatné věci, tj. na ty, které jsou pro konkrétního člověka opravdu důležité.

Krizi tedy člověk v dnešní době zřejmě ke svému životu opravdu potřebuje, a to jako nástroj pro uskutečnění hluboké reflexe, a na jejím základě pak pro změnu svého dosavadního směřování. K oné hluboké reflexi je pak dle filosofky Terezy Matějčkové potřeba určité formy „zastavení se“, kterou představíme v jedné z následujících podkapitol.

³⁷⁵ HALÍK, T. *Stromu zbývá naděje*, s. 24.

³⁷⁶ Srov. *tamtéž*, s. 27.

3.7 Filosofie jako nositelka naděje

3.7.1 Epikúros a Schopenhauer

Uvědomme si nyní skutečnost, že nic netrvá věčnost, že vše prochází procesem vzniku, rozvoje, úpadku a zániku. I člověka čeká tento osud a smrt je vlastně jedinou jistotou v našem životě, od které nás nikdo a nic nezachrání. Z tohoto důvodu mohou člověka přepadat myšlenky, že vlastně jakákoliv naděje je v našem životě zbytečná. Nezbyvá tedy nic jiného než, jak bude zmíněno ještě v poslední kapitole, doufat, resp. mít naději, že se nám podaří odejít z tohoto světa důstojně a obklopeni milujícími příbuznými.

Smrti se bojíme a tápeme, jaká vlastně bude – bude to bolet? Budeme trpět? Poznáme, že umíráme? V tomto ohledu bohužel nemáme možnost, jak získat nějakou zkušenost, proto nevíme, na co se máme připravit. Další, a to klíčovou otázkou je, zda bude něco „po tom“? Věřící to mají v tomto ohledu jednodušší, ale co zbytek naší společnosti, ta část ateistická? V tomto momentu se může člověk obrátit na filosofii, resp. myšlení filosofů, kteří se touto problematikou zabývali. Vždyť Michel de Montaigne, významný francouzský myslitel 16. století, tvrdil, že „filosofovat znamená učit se umírat.“³⁷⁷

Již v antice je v tomto ohledu pozoruhodnou postavou Epikúros ze Samu. Stejně jako jeho současníci Zénón z Kitia (stoicismus) a Pyrrhón z Élidy (skepticismus) hledal i on způsob, jak dosáhnout ataraxie (duševního klidu), tj. jak zbavit člověka strachu a bolesti, umožnit mu tak získat nadhled nad životními strastmi a prožít plně pozemský život.³⁷⁸ Dle Epikúra pramení strach ze dvou zdrojů – ze smrti a z hněvu bohů. Domnívá se však, že tyto strachy nejsou oprávněné, neboť smrt se nás netýká a bohové náš svět nestvořili a nijak do něj nezasahují, proto se člověk obavami z jejich hněvu nemusí trápit. K plně prožitému pozemskému životu pak člověka dovede hédonismus, tzn. usilování o dosažení co největší míry slasti a co nejmenší míry strasti. Epikúros tedy doporučuje věnovat se radostnému rozjímání – tím myslí filosofování -, které přináší nejvyšší možnou slast a vůbec žádné strasti.

³⁷⁷ Esej s názvem *O tom, že filosofovat znamená učit se umírat* - de MONTAIGNE, M. *Eseje*. Praha: ERM, 1995, s. 115-129.

³⁷⁸ STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*, s. 151-152.

Epikúrovo učení je však pro naše potřeby pozoruhodné zejména svým přístupem ke smrti, resp. je zdrojem naděje, že se smrti bát nemusíme. Moudrý Epikúros totiž předkládá bojácnému člověku názor, který - ať chceme nebo ne – stojí za zamyšlení a jehož přijetí za své může člověku vystavenému tváří tvář právě té jediné jistotě, kterou v životě má (protože co jiného je život, nežli – řečeno slovy Martina Heideggera - „bytí k smrti“) poskytnout potřebnou útěchu: „Smrt se nás netýká; neboť to, co se rozplynulo, není účastno smyslového vnímání, a co není účastno smyslového vnímání, to se nás netýká.“³⁷⁹ Jednoduše řečeno – když jsme tu my, není tu smrt, a když je tu smrt, nejsme tu my. Na základě uvědomění si této skutečnosti je pak irrelevantní bát se něčeho, s čím se vlastně osobně nesetkáme, co nás vlastně jaksi mine.

V 1. polovině 19. století pak na Epikúrovu myšlenku navázal a dále ji ve své eseji s názvem *O smrti*³⁸⁰ rozpracoval Arthur Schopenhauer. Ten argumentuje dále tím, že přece nic nemohlo vzniknout z ničeho, tudíž něco, tj. člověk se ani v pouhé nic nemůže po smrti rozplynout. Tudíž „něco“, a říkejme si tomu, jak chceme, třeba nějaká energie, po nás přece jen zůstane. Tím Schopenhauer učinil další nadějeplný pokus osvobodit člověka od strachu ze smrti – brožuru s touto jeho esejí pak „fasovali“ i němečtí vojáci za 1. světové války, aby jim dodala odvalu a naději.

Pro autorku této práce tvoří tyto dva uvedení myslitelé významnou dvojici filosofů, kteří jsou svými přístupy ke smrti schopni vnímavému člověku ulevit od jeho těžkého osudu a umožnit mu přijmout jeho smrtelnost díky naději, že smrt jej vlastně prakticky nezasáhne a „něco“ z něj, ať už v jakékoliv formě, přežije.

3.7.2 Rezignace jako pozitivní východisko

Říká se, že všechno zlé je pro něco dobré – a to platí i v případě pandemie způsobené novým typem koronaviru Covid 19, která vypukla na začátku roku 2020. Jistě, nová nemoc lidem spoustu věcí vzala, v mnoha a mnoha případech úplně všechno včetně života samotného, a uvrhla nás do dlouhotrvající izolace od okolního světa, od přátel, od rodiny. Tato izolace však přinesla i něco pozitivního - poskytla lidem čas, aby se zamysleli nad svým životem a zhodnotili, zda jsou spokojeni a šťastní či nikoli, a případně si

³⁷⁹ EPIKÚROS. *Myšlenky*, s. 22.

³⁸⁰ SCHOPENHAUER, A. *O smrti*. Zvláštní vydání, 1996.

promysleli, jak nevyhovující stav změnit. Filosofka Tereza Matějčková říká, že jsme se ocitli „uprostřed rezignační vlny v kontextu lidské práce: po období pandemie se lidé ve velkém nevracejí do své původní práce, kde často usilovali o kariéry, a místo toho berou zavděk zaměstnáními, která neskýtají kariérní postup, a která proto nevyžadují mnohdy sebezničující nasazení.“³⁸¹

Matějčková cituje v této souvislosti německého filosofa Waltera Benjamina, který tvrdí, že s myšlením souvisí nejen „pohyb vpřed“, ale také „zastavení“, k čemuž pak sama dodává, že dnešní doba, v níž jsme dennodenně zavaleni povinnostmi a „jsme ve vleku nadbytečnosti“, myšlení jako takovému příliš nepřeje.³⁸² Proto - „Rezignace – či třeba jen přechodné stažení se – může být technika, jak si tento prostor (rozuměj prostor pro myšlení – pozn. autorky práce) vytvořit. Covidová doba nás ostatně přiměla k tomu, vážit si spíš negativity než positivity. To je hluboký vhled, zvláště na pozadí naší doby, která stojí na stvrzování, přijímání, na potřebě vše negativní převyprávět na něco pozitivního.“³⁸³ Negativita (resp. prázdnota) nám tedy dle Matějčkové „... umožňuje, abychom se měnili, abychom mysleli.“³⁸⁴

S tím souvisí i skutečnost, že je třeba naučit se říkat NE a osvojit si tzv. strategii ústupu³⁸⁵, a ne si hrát za každou cenu na hrdinu, a nechat se nést na vlně současného diskursu, že je třeba se nevzdávat a být silný, což je i hlavní myšlenka oblíbené popové písně skupiny Mirai, kde se v refrénu zpívá: „Když nemůžeš, přidej víc, zakřič prostě z plných plic, že slovo NEJDE neexistuje ...“. Naopak je třeba dokázat si připustit své meze, umět se v pravé chvíli zastavit a říct si: „Už dost, to už je na mě moc.“ Ale člověk často „drží a drží“ a myslí si, že to nějak zvládne. Ve většině případů se však dříve nebo později ukáže, že nevládne. K ilustraci této skutečnosti Matějčková přebírá z knihy Haralda Welzera z roku 2021 s názvem *Napsat si svůj vlastní nekrolog*³⁸⁶ zkušenost vyjádřenou horolezcem Reinholdem Messnerem, který říká, že když se člověk dostane do úzkých, má tři možnosti:

1. Pokračovat v tom, co dělá, což většinou dobře nedopadne.
2. Zvolit bezhlavý ústup, ale to se většinou také ukazuje jako špatná strategie.

³⁸¹ MATĚJČKOVÁ, T. *Kdo tu mluvil o vítězství?* s. 9.

³⁸² Srov. MATĚJČKOVÁ, T. *Bůh je mrtev. Nic není dovoleno*, s. 94.

³⁸³ *Tamtéž*.

³⁸⁴ *Tamtéž*, s. 95.

³⁸⁵ Srov. *tamtéž*, s. 97.

³⁸⁶ Blíže viz WELZER, H. *Nachruf auf mich selbst. Die Kultur des Aufhörens*. Frankfurt M., 2021.

3. „Správná cesta je ústup, který musí být podobně promyšlený jako výstup.“³⁸⁷

Tereza Matějčková představila svůj koncept rezignace jako pozitivního východiska z určité situace či stavu člověka v knize s názvem *Kdo tu mluvil o vítězství? Osm cvičení ve filosofické rezignaci*³⁸⁸, jejímž záměrem je právě filosofické zkoumání skutečnosti, „proč se člověk mnohdy nerozvíjí pochodem vpřed, ale ústupem.“³⁸⁹ Matějčková v ní tedy předkládá svou hlavní myšlenku, která říká, že „rezignace je podmínkou plnohodnotného já, které překročilo svou bezprostřednost a – řečeno s Hegelem – vzdělalo se k (nějaké podobě) duchovnosti či vytříbenosti.“³⁹⁰

Slovo „rezignace“ ve většině z nás evokuje spíše význam netečnosti, resp. vzdání se, kapitulaci ve prospěch společenskému konformismu. Pro Matějčkovou však označuje jakýsi mezistav mezi činností a nečinností, který sama nazývá „kontemplativní činností“.³⁹¹ S pojmem rezignace pak bývá spojován i pojem lhostejnost, který také vnímáme spíše v negativním významu, a to ve významu patologické zatvrzelosti nebo necitlivosti, ale jak Matějčková i v tomto případě upozorňuje, je třeba brát v potaz i pozitivní rozměr tohoto pojmu- „...lhostejnost je schopností (kontrolovaného) zatvrzení, uzavřením vůči vnějšku. V podobě duchovního výkonu je uzavřenost podmínkou otevřenosti. Teprve když se uzavřeme, stáváme se vnímavými.“³⁹²

Dejme nyní slovo autorce, která sama je nejlépe schopna svůj postoj objasnit - Matějčková rezignaci chápe jako „re-signatio – jako ambivalentní pohyb, jímž člověk získává distanci od svého života, uvědomí si to, čím je, uvědomí si, že je vůči svému životu svobodný, a v nějakém ohledu se vrací k tomu, na co původně rezignoval. Situace, v nichž se před rezignací nacházel, nejsou nahodilé, přinejmenším co do formy reflektují to, čím člověk skutečně je. Člověk se tak v re-signaci odtrhává od toho, čím je, a následně se k tomu vrací. Proto bude (...) stěžejní pojem negativity, již se odlučujeme,

³⁸⁷ MATĚJČKOVÁ, T. *Bůh je mrtev. Nic není dovoleno*, s. 97.

³⁸⁸ MATĚJČKOVÁ, T. *Kdo tu mluvil o vítězství? Osm cvičení ve filosofické rezignaci*. Praha: Karolinum, 2023.

³⁸⁹ MATĚJČKOVÁ, T. *Kdo tu mluvil o vítězství?* s. 23.

³⁹⁰ *Tamtéž*, s. 7.

³⁹¹ Srov. *tamtéž*, s. 8.

³⁹² *Tamtéž*, s. 18.

a opakování, jímž se vracíme. Ostatně sám výraz re-signatio vyjadřuje ambivalenci čehosi negativního, co je zároveň stvrzeno - je to negativita plodící v sobě pozitivitu.“³⁹³

A v čem tato pozitivita dle Matějčkové spočívá? - „V ‚re-signování‘ revidujeme naše vazby, v nichž se vždy již ocitáme. V re-signujícím postoji se rovněž stáváme myslícími, a to znamená, že v sobě vytváříme diferenci, možnost dialogu, ale potažmo i absenci – re-signace je schopnost sebezprerušeni. Vytvořit znovu něco nového (byť nutně odvozeného) z této absence, negativity, je cestou, jíž se vydávají ti, kteří píšou – psaní chápu obecněji než jako výkon, k němuž potřebují tužku nebo klávesnici. Je to - v návaznosti na Agambena – schopnost hledat možnosti v tom, co se zdá uzavřené, jednou provždy zpečetěné.“³⁹⁴

Na závěr tak můžeme podstatu rezignace shrnout touto větou, která by se tak mohla stát obecnou definicí takto pojaté skutečnosti: „Re-signace je vydobytá pasivita, jež je produktem aktivity a jež je rovněž základem a východiskem tvořivé aktivity.“³⁹⁵

3.8 „Naděje smrti navzdory“ aneb Naděje na konci beznaděje

V této poslední kapitole si autorka dovolí možná poněkud překvapivý „skok“ k tématu domácích hospiců. Může se to zdát nelogické, ale do autorčina myšlení, v němž se v rámci své vlastní beznaděje ze současného stavu světa a společnosti snaží nalézt nějaké světýlko naděje pro jednoho každého člověka, právě koncept hospiců, které můžeme vnímat jako poslední nositele naděje v současném světě, dobře zapadá.

Naděje je díky činnosti těchto institucí autorkou spatřována v možnosti opustit tento svět jako milovaná a vnitřně vyrovnaná bytost v domácím prostředí a v přítomnosti svých nejbližších. Jedná se tedy o naději na důstojné ukončení života. Tato skutečnost může být vnímána jednak jako realizace touhy po starých dobrých časech, kdy byla smrt vnímán jako běžná součást koloběhu života a lidé běžně umírali doma, jednak jako jedno z mála našich současných „zmoudření“, díky němuž se od moderního přístupu, kdy se lékaři v nemocnici snaží člověka udržet na živu o každou možnou minutu déle téměř za každou cenu, odkláníme zpět k tomu, co je pro člověka nejlepší, protože model

³⁹³ MATĚJČKOVÁ, T. *Kdo tu mluvil o vítězství?* s. 22 a 23.

³⁹⁴ *Tamtéž*, s. 252.

³⁹⁵ *Tamtéž*, s. 254.

hospicu je založen právě na „doprovodu“ umírajícího společně i s jeho rodinou v domácím prostředí, a to nejen z hlediska odborně zdravotní péče, ale především také z té lidské a duchovní stránky.

V čem tedy ona naděje ve chvíli, kdy již zdánlivě není možná, vlastně konkrétně spočívá? Především v urovnání záležitostí před smrtí - smíření se s prožitým životem, s dětmi, které se odcizily ... obecně pak v uspořádání všech záležitostí tak, aby člověk mohl ukončit svou existenci s pocitem, že je o vše postaráno. V tomto ohledu je důležitá práce s celou pečující rodinou, kterou právě hospicovní pracovníci zajišťují - „Letité rozpory se mohou usmířit a křivdy narovnat. Odchod ze života se tak pro celou rodinu stává cenným momentem úlevy, uzdravení a obdarování“.³⁹⁶ A tím pádem lze říci, že i příslibem nové naděje.

Onen posledně zmíněný úkol - „duchovně doprovázet“ - může být vnímáno v příliš náboženském smyslu, ale jak vyplývá nejen ze svědectví hospicových pracovníků a pracovníků, ale i ze zkušeností církevních představitelů, člověk v sobě má jakousi přirozenou touhu po transcendentnu a po hledání toho, co jej přesahuje, jako bytostnou součást sebe samého, protože v okamžiku smrti jsme na tom všichni stejně - ať jsme věřící či nevěřící, naše mysl se nachází v podobném rozpoložení a všichni si klademe stejné otázky, a to filosofické a náboženské. Tuto skutečnost dokládá i klinická psycholožka žijící v USA Ivana Schnur, která byla citována již výše v souvislosti s negativním pojetím naděje. V rámci své disertační práce se věnovala lidem, kteří stojí tváří v tvář své smrtelnosti, protože nemají dobrou prognózu ohledně své nemoci, přičemž samozřejmě spolupracovala s lékaři a psychology, ale také duchovními učiteli a hospici, a natočila o svých zkušenostech i krátký dokumentární film.³⁹⁷ Schnur se tak sama osobně měla možnost setkat se skutečností, že lidé si v posledních chvílích svého života začínají klást otázky, na které nedokáže zdravotnický systém odpovědět, protože spadají právě do oblasti filosofie a náboženství. Na základě těchto skutečností pak založila soukromou technologickou firmu, která vyvinula s pomocí umělé inteligence aplikaci, resp. digitální sestru, která by lidem mohla v této oblasti pomoci.³⁹⁸

Potřebu duchovního ukotvení umírajících pacientů potvrzuje i Jana Sieberová, zdravotní sestra a zakladatelka Domácího hospicu Duha, o. p. s., která se inspirovala

³⁹⁶ SIEBEROVÁ, J. *Naděje na konci cesty*, s. 126 a 127.

³⁹⁷ Srov. UHLÍŘ, M. Ivana Schnur. *Bude to dobrý, uvidíš*, s. 19.

³⁹⁸ Srov. *tamtéž*, s. 21.

myšlenkami zakladatelky hospicového hnutí v Čechách MUDr. Marie Svatošové a její knihou s příznačným názvem *Víme si rady s duchovními potřebami nemocných?*³⁹⁹

Sieberová ve své druhé knize s názvem *Naděje na konci cesty*⁴⁰⁰ popisuje jeden zážitek, který jí při výkonu práce zdravotní sestry otrásl, a pro kontext této bakalářské práce podává důležitý příklad zneužívání naděje, které vede pouze v neskutečné utrpení člověka: „Kdysi v roce 1985 si přála jít domů jedna má pacientka s pokročilou rakovinou. Opakovaně se mi se svým přáním svěřovala při nočních službách. Po celou dobu její nemoci jí nebyla pravdivě sdělena diagnóza a při každodenní vizitě ji lékař ujišťoval, že se vyléčí. Zdravotní stav se prudce zhoršoval. Napsala roztřesenou rukou lékaři pár řádků, protože už nemohla mluvit: ‚Prosím, pusťte mě domů.‘ Lékař se od ní otočil a řekl: ‚Doufám, že už to brzo skončí.‘ Umírala opuštěná, na jednotce intenzivní péče, za plentou, ve velkém neklidu. Nikdy na tento obraz utrpení nezapomenu.“⁴⁰¹ Jejím posláním se tedy stalo zajistit svým pacientům účinnou fyzickou, duševní i duchovní pomoc – umírající potřebují z naší strany, resp. ze strany svých blízkých mnoho lásky a naděje, musejí cítit lásku a respekt k důstojnosti jejich života až do posledního okamžiku, nesmí se dopustit, aby umírali osaměle, ať už doma, ale i v nemocnicích.⁴⁰² V opravdu posledních dnech nemoci už však nejde v její práci o hodnocení pacientova života, jeho chyb a nedostatků, ale umírající klade právě ony otázky o smyslu života, zda se po smrti setká se svými blízkými, zda po smrti může něco být apod.⁴⁰³

K tématu naděje v posledních chvílích lidského života patří i uvažování Tomáše Halíka nad nadějí křesťanskou, která se zřejmě rodí „nejčastěji (a možná pouze) tam, kde všechny ostatní podoby (či nápodoby) naděje ztroskotaly. Jan od Kříže tvrdí, že tři božské ctnosti se skutečně rodí či přicházejí plně ke slovu tam, kde tři ‚přirozené mohutnosti duše‘ (paměť, intelekt a vůle) narážejí na svou hranici, kde nakonec dojdou do slepé uličky.“⁴⁰⁴ Když člověk ztratí naději „všední“, tj. naději každodenního života, vzniká tím dle Halíka prostor pro zrození naděje „pravé“, která se „neupírá k ničemu ve světě, k objektu patřícímu do světa, nýbrž její smysl je v tom, že zabezpečuje

³⁹⁹ Viz SVATOŠOVÁ, M. *Víme si rady s duchovními potřebami nemocných?* Praha: GRADA, 2012.

⁴⁰⁰ SIEBEROVÁ, J. *Naděje na konci cesty. Další příběhy hospice Duha.* Praha: TRITON, 2018. První knihu s názvem *Hospic-Příběh naplněné naděje* vydala Sieberová o dva roky dříve.

⁴⁰¹ SIEBEROVÁ, J. *Naděje na konci cesty*, s. 13.

⁴⁰² Srov. *tamtéž*, s. 14 a 15.

⁴⁰³ Srov. *tamtéž*, s. 37.

⁴⁰⁴ HALÍK, T. *Stromu zbývá naděje*, s. 93.

budoucnost pacientovi, který cítí, že je ztracen, a jehož zhroucení je zřejmé. ... Nejde jí už o to, aby zmizela nemoc, bolest, slabosti a všechny symptomy, nýbrž o záchranu či ‚znovuzachránění‘ osoby. Kdyby se naděje v takové situaci upínala k uzdravení, šlo by o iluzi; ale jestliže se projevuje např. velkou trpělivostí při snášení utrpení a umírání, překvapivým překonáním dosavadního egocentrického postoje a strachu, a dokonce jistou duševní a duchovní ‚nezávislostí na nemoci‘, pak je to svědectví o tom, že je tu ve hře něco silnějšího než iluze. Plügge říká: ‚V této naději jde o zkušenost vztahu transcendentujícího naši existenci.‘⁴⁰⁵

Halík zde cituje německého lékaře Herberta Plüggeho⁴⁰⁶, o němž dále uvádí: ‚Plügge ve své hluboké fenomenologické analýze naděje, vycházející z bohaté lékařské zkušenosti s trpícími a umírajícími, nikde nepřechází lehce a rychle k náboženským termínům; naopak, zdůrazňuje, že naděje, o níž mluví, je bytostným určením jakékoli osoby, že to není specificky křesťanská naděje, nýbrž je ‚jejím přirozeným předstupněm‘, jakousi její ‚surovinou‘.⁴⁰⁷

Touha člověka po nějaké ‚vyšší‘ naději se podle Halíka objevuje v situaci, kdy člověku docházejí síly, ocitá se v konečné fázi nemoci a nemá ‚žádnou oporu, visí ‚ve vzduchu‘, v nejistotě, protože budoucnost pro něj neexistuje! Stojí před nicotou, před ‚neexistencí‘, a to člověka děsí.⁴⁰⁸ S tím souvisí skutečnost, že někteří nevěřící si před smrtí dokonce nechávají zavolat kněze, aby je pokřtil, protože zatouží žít s Bohem.⁴⁰⁹

Marta T. z Domácího hospice svaté Veroniky v Českých Budějovicích se v dopise Sieberové svěřuje s tím, že: ‚... Většina našich umírajících však jistotu víry v Boha nemá. Poznávají ho ale v lásce, kterou k nim přinášíme v podobě paliativní péče, v laskavém slovu, našem úsměvu či stisku ruky. A my jim našimi gesty nepřímou říkáme: ‚Človče, neboj se, s námi nikdy nebudeš sám.‘⁴¹⁰ Tomáš Halík považuje doposud zde nevyřešenou otázku, zda je naděje nevěřících teologicky vůbec možná za své nejzajímavější téma a tato výpověď Marty T. pak potvrzuje v tomto ohledu jeho klíčovou

⁴⁰⁵ HALÍK, T. *Stromu zbývá naděje*, s. 95.

⁴⁰⁶ Blíže viz PLÜGGE, H. *O naději*. In *Bolest a naděje*. Praha 1971, s. 241-254.

⁴⁰⁷ HALÍK, T. *Stromu zbývá naděje*, s. 96.

⁴⁰⁸ SIEBEROVÁ, J. *Naděje na konci cesty*, s. 80 a 81.

⁴⁰⁹ Srov. *tamtéž*, s. 114.

⁴¹⁰ *Tamtéž*, s. 130.

myšlenku, že právě přítomnost naděje by mohla být způsobem, jakým se nevěřícím Bůh zjevuje.

O všeobecném přínosu hospiců pro společnost se velice pozitivně vyjádřil v jednom ze svých dopisů Janě Sieberové i tehdejší kardinál Miloslav Vlk: „Naše mezilidské vztahy, a to snad všichni cítíme, jsou na tom poměrně neslavně. Všechno, co jen hořický tým dělá dokazuje, že není zapotřebí nic jako eutanazie, nýbrž že je zapotřebí obklopit člověka láskou, pochopením a blízkostí. Ten člověk potom v takové pohodě odchází ze světa, pakliže už jeho život není žádnými postupy možné udržet. To je opravdu velká věc, protože umírající lidé často trpí tím, že jsou sami nebo že nejsou obklopeni tak samozřejmým pocitem, jako je láska. Zásluhy hospicového hnutí jsou v tomto zcela jednoznačné.“⁴¹¹

I kněz Pavel Rousek v doslovu k citované knize Jany Sieberové zdůraznil důležitou roli hospiců v neutěšeném morální stavu dnešní společnosti: „Tato služba vnáší do společnosti nepřehlédnutelnou zkušenost láskyplných vztahů, a tak tento obor výrazně přispívá k budování kultury života a staví se účinně proti šířící se kultuře lhostejnosti a egoismu.“⁴¹²

Hospicová síť se v České republice dále rozrůstá a jejích služeb využívá čím dál tím více příbuzných, kteří chtějí zajistit umírajícímu možnost skonat namísto v nemocnici v domácím prostředí v kruhu svých nejbližších. Tato skutečnost zvyšuje naději i pro nás, kteří máme - ať už větší či menší - část života ještě před sebou, že pokud nezemřeme nečekaně a naráz v důsledku nějaké nehody, můžeme umírat důstojně. Když už nic jiného, člověk si může uchovat aspoň tuto naději, kterou mu nikdo nevezme a která se může stát i „motorem“ celého jeho dalšího – ať už smysluplného či nesmyslného – směřování. Nezapomínejme, že naše bytí je vlastně již od samého počátku „bytím k smrti“, tak aby aspoň ta smrt byla završením našeho života v místě a s tím, koho máme rádi, tak jak chceme.

⁴¹¹ SIEBEROVÁ, J. *Naděje na konci cesty*, s. 88 a 89.

⁴¹² *Tamtéž*, s. 184.

Závěr

Cílem předložené bakalářské práce byla reflexe současného vnímání fenoménu naděje spočívající ve zhodnocení postavení naděje v životě člověka a poukázání nejen na její pozitivní vliv, ale také na její negativní dopady na lidské jednání. Na počátku byly položeny tři základní otázky, z nichž celá reflexe vycházela a na něž autorka v rámci studia příslušné literatury a dalších informačních zdrojů našla následující odpovědi.

První, a tou hlavní úlohou bylo posoudit, jakou roli hraje dnes naděje v životě člověka - zda je vnímána především pozitivně, tj. jako „motor“, který člověka pohání vpřed, nebo je pro člověka „brzdou“, kvůli níž zůstává jaksí „na místě“ a nikam se na své cestě k prožití zdařilého života neposouvá. Na základě názorů odborníků jsme dospěli k závěru, že naděje je nezbytnou součástí lidského života, protože bez ní by zřejmě postrádal jakýkoliv smysl. To zcela jasně ilustrovala koučka Veronika Benešová svým výrokiem: „Když ztratím ‚motor‘, začnu umírat!“ Naše naděje však musí být vždy založena na raci, tzn. přiměřená situaci a jejím možnostem, jinak budeme v životě selhávat, a tím naději ztrácet. Proto existují takové situace, kdy nám naděje na naší cestě životem pomáhá, ale na druhé straně i takové, v nichž nás „brzdí“.

Z reflexe vyplynulo, že na rovině obecné není třeba - za splnění určitých podmínek - ztrácet naději na zlepšení situace, co se týče současného stavu společnosti a budoucnosti mladé generace. V rámci společnosti jako celku je však třeba začít se věnovat především pečování o osobní vztahy, protože láska, tolerance a také porozumění a nelhostejnost jsou zde základem pro všechny další změny. Ve případě mladé generace je pak nezbytné radikálně změnit náš dosavadní přístup k dětem a dospívajícím, který spočívá především v kritice a patologizaci jejich chování, a poskytnout jim vstřícné a láskyplné prostředí plné porozumění a podpory, které jim umožní formovat se jako silné a odolné osobnosti připravené čelit těžkostem jejich budoucího života.

Jako zcela lichou se však ukázala být naděje na možný zvrát klimatické změny, neboť jsme již překročili pomyslný práh, kdy bylo možné dopady globálního oteplování ještě ovlivnit. Přesto je v tomto ohledu třeba opustit onu „brzdící naději“ ve smyslu: „To bude dobrý, ono to nějak dopadne.“ a „nastartovat“ naději novou, spočívající v přesvědčení, že když budeme něco dělat, je možné se na budoucí změny, kterým budeme muset čelit, připravit a nějakým způsobem je zvládnout.

Na rovině individuální byla věnována pozornost zejména těm situacím, o nichž se autorka domnívá, že člověka v jeho životě „brzdí“ nejčastěji,

kterými jsou setrvávání na neuspokojivé pracovní pozici nebo v nepříznivém pracovním prostředí či dlouhodobé udržování nefunkčních partnerských vztahů. To jsou případy, kdy je potřeba „odbrzdit“ současnou a již dlouhodobě nefunkční naději a přenést ji na nějaký nový začátek. K tomuto „odbrzdění“ však jenom vidina naděje na onen nový začátek nestačí, jeho podmínkou je také určitá míra odvahy, bez které se člověk k potřebné změně většinou neodhodlá.

Druhým úkolem bakalářské práce bylo zjištění, zda je naše vize budoucnosti pozitivní a zda žijeme v naději, co nového nám budoucnost přinese, nebo si myslíme, že lepší zítřky už jsou bohužel za námi a s nostalgií vzpomínáme na staré dobré časy, maximálně se snažíme opatrně doufat v lepší život aspoň pro naše děti. Výsledky výzkumů prováděných v evropských zemích a Americe ukázaly, že většina obyvatel vyspělých zemí (včetně České republiky) je přesvědčena, že žijeme ve „společnosti sestupu“, tzn. že naději, že se jejich děti budou mít lépe než oni, nemají, resp. se domnívají, že situace bude dokonce možná ještě horší. Této skutečnosti jsou si vědomi i děti a mladí lidé, kteří tak vidinou své budoucnosti trpí již dnes – ztrácejí smysl života, propadají úzkostem a depresím, které končí čím dál častěji i sebevraždou.

Odpověď na v úvodu třetí nastolenou otázku pak přinesla praktické poznání spočívající v poukázání na možnosti, jak vlastně naději jako takovou správně uchopit, aby byl její dopad na náš život a jeho další směřování smysluplný. V tomto ohledu vyvstaly během reflexe dvě roviny uvažování o naději, které se však prolínají:

1. rovina jednotlivce a jeho osobní naděje, v jejímž rámci je možné s nadějí pracovat;
2. rovina naděje za celý svět, resp. život lidské civilizace na této planetě, kterou by se jedinec v rámci zachování si své vlastní naděje neměl příliš zabývat, neboť ji není schopen ovlivnit, a nezbývá mu nic jiného než doufat, že to nějak dopadne, protože to vždycky nějak dopadne.

Co se týče možností „práce“ s osobní nadějí, byly představeny přístupy odborníků z oblasti osobního koučinku, psychologie a psychiatrie a všichni se ve své podstatě shodují v jednom – jelikož není v silách člověka mít naději za celý svět, musí se zaměřit na to, co může ovlivnit, a to je v první řadě on sám. Musí tedy „pracovat“ především na sobě, a aby si udržel svou naději, musí tak činit určitým způsobem – je třeba si stanovit cestu a směr a v jejich rámci pak dílčí malé cíle, které je schopen postupně plnit a neselhávat. Pokud se bude člověk cítit dobře, či se bude dokonce den ode dne stávat

lepším člověkem, bude přispívat k pozitivní atmosféře ve svém okolí, a potažmo tak ke zlepšení společnosti jako takové.

Vedle cílů výše uvedených měla bakalářská práce také posílit pozitivní vnímání filosofie jako vědy smysluplné a potřebné, která má vedle ostatních, v současné době preferovaných věd své právoplatné místo. V rámci filosofie jako „nositelky“ naděje tak byly představeny myšlenky řeckého myslitele Epikúra ze Samu a významného německého filosofa 19. století Arthura Schopenhauera. Pro autorku této práce tvoří tito myslitelé dvojici filosofů, kteří jsou svými přístupy ke smrti schopni člověku poskytnout jistou útěchu v problematice jeho smrtelnosti, která mnohdy člověku bere v jeho životě veškerou naději. Pomáhají nám přijmout naši smrtelnost pomocí naděje, že smrt nás vlastně díky své podstatě prakticky nezasáhne a „něco“ z nás, ať už v jakékoliv formě, přežije. Dále pak byl představen přístup filosofky Terezy Matějčkové, která přichází s myšlenkou „re-signace“ – ta spočívá v jakémsi vnitřním stažení se člověka z okolního světa, čímž si jedinec vytvoří prostor potřebný pro přemýšlení, resp. přehodnocení svého dosavadního života, na jehož základě pak může vytvořit novou vizi svého směřování, která mu opět dodá naději na jeho smysluplnost.

Nicholas Naasim Taleb nám ukázal, že budoucnost se ve své podstatě vlastně vůbec předpovídat nedá a ani nemá smysl se o to pokoušet. Budoucnost je tak pro nás vždy nejistá. Jediné, co je jisté, je fakt, že život každého z nás jednou skončí. Autorka se proto domnívá, že bychom během života měli pracovat především na tom, abychom si mohli být do určité míry jisti aspoň nadějí na náš důstojný odchod ze světa, tzn. na možnost uspořádat před smrtí své záležitosti a poté opustit tento svět obklopeni našimi blízkými, k čemuž v dnešní době pomáhá rozmáhající se fenomén domácích hospiců. S touto skutečností pak souvisí citát, kterým si autorka dovolí svou práci zakončit – ten jí do památníku napsala paní učitelka již na základní škole a vznikl pravděpodobně úpravou výroku, který je připisován čínskému mysliteli Konfuciovi: *„Když jsi se narodila, všichni se smáli a jen ty jsi plakala. Žij svůj život tak, aby na jeho konci všichni plakali a ty jsi se smála.“* Uchovejme si tedy, když už nic jiného, aspoň onu naději na „odchod“ z našeho života s pokojným úsměvem na tváři.

Seznam použitých zdrojů

- BAUMAN, Z.; DONSKIS, L. *Morální slepota. Ztráta citlivosti v tekuté modernitě*. Praha: Pulchra, 2023. ISBN 978-80-7564-091-8.
- BREGMAN, R. *Lidstvo. Dějiny naděje*. Praha: Argo, 2022. ISBN 978-80-257-3693-7.
- BUBLANOVÁ, A. Když dívky dospívají v muže. Je tady doba transgenderová. *Týdeník Echo* [online]. 2022, č. 33 [cit. 2024-01-26]. Dostupné na WWW: <<https://tydenik.echo24.cz/clanek/kdyz-divky-dospivaji-v-muze-SVMMv>>
- BYUNG-CHUL Han. *Vyhořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers, 2016. ISBN 978-80-87950-05-0.
- Carpe diem. *Wikipedie*. [online]. [cit. 28. 1. 2022]. Dostupné na WWW: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Carpe_diem>
- COELHO, P. *Alchymista*. 3. vyd. Prah: Argo, 1999. ISBN 80-7203-241-0.
- ČT24. „Klimatická naděje“. *Fokus Václava Moravce*. 82. díl. Vysíláno 14. 11. 2023. Dostupné na WWW: <<https://www.ceskatelevize.cz/porady/11054978064-fokus-vaclava-moravce/223411030530009/>>
- ČT24. „Víra a naděje“. *Fokus Václava Moravce*. 74. díl. Vysíláno 24. 12. 2022. Dostupné na WWW: <<https://www.ceskatelevize.cz/porady/11054978064-fokus-vaclava-moravce/222411030530010/>>
- ČAPEK, K. *Věc Makropulos. Komédie o třech dějstvích s přeměnou*. Praha: Fortuna Libri, 2018. ISBN 978-80-7546-161-2.
- EPIKÚROS. *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970. ISBN nevedeno.
- FROLÍK, Z. Technologický pokrok, ostrý boj a evropské překážky. In *2036 Tomáš Sedláček a hosté: Jak budeme žít za 20 let?* Praha: 65. pole, 2016, s. 123-129.
- GÉRYK, J. *Společnost úzkosti. Jak souvisí politika, čas a duševní zdraví*. Brno: Host, 2023. ISBN 978-80-275-1591-2.
- HALÍK, T. *Stromu zbývá naděje. Krize jako šance*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-989-8.
- HORÁČEK, T. „Můj Bože, co jsme to udělali.“ Před 70 lety zabíjela první atomová bomba. *Redakce ČT24*, 6. 8. 2015 [cit. 2024-02-12]. Dostupné na WWW: <<https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/svet/muj-boze-co-jsme-to-udelali-pred-70-lety-zabijela-prvni-atomova-bomba-131103>>
- HORKÝ, P. Děti: Ochraňovat, nebo zocelit? Rodiče pátrají po tom, jak u svých dětí posilovat psychickou odolnost. *Respekt*, 2024, roč. XXXV, č. 3, s. 16-21.
- CHALOUPKOVÁ, B. Tomáš Petráček. Pro křesťana dobře teprve bude. *Respekt Speciál*, 2023, roč. IX, č.1., s. 52-58. ISSN 2336-6001.

- CHALOUPKOVÁ, B.; SOBOTA, J. Sestra Milada. Moje radikální cesta. *Respekt Speciál*, 2023, roč. IX, č.1., s. 22-31. ISSN 2336-6001.
- Iluze. Velký lékařský slovník [online]. [cit. 2024-02-04]. Dostupné na WWW: <<https://lekarske.slovniky.cz/pojem/iluze>>
- KASAL, A.; JURÍKOVÁ, L. Sebevražedné jednání a škola. 7. Odborná konference Centra LOCIKA „Když schází naděje. Sebevraždy a sebepoškozování u dětí a mladistvých“ 2022 [cit. 2024-01-27]. Dostupné na WWW: <<https://www.youtube.com/watch?v=wICZgGeKaJI>>
- KOSÍK, K. *Předpotopní úvahy*. Praha: Torst, 1997. ISBN 80-7215-036-7.
- KOSÍK, K. *Století Markéty Samsové*. 2. oprav. vyd. Praha: Český spisovatel, 1995. ISBN 80-202-0554-3.
- KUTSCHER, V. *Transatlantik*. Brno: MOBA, 2023. ISBN 978-80-279-0807-3.
- LE TELLIER H. *Anomalie*. Brno: Host, 2021. ISBN 978-80-275-0833-4.
- LINDGRENHOVÁ, M. *Babičky: Mrtvý kuchař*. Praha: NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2015. ISBN 978-80-7505-168-4.
- MACHULA, T. Naděje, která neklame. In AKVINSKÝ, T. *O naději v Teologické sumě*. Praha: Krystal OP, 2020, s. 5-29. ISBN 978-80-7575-079-2.
- MACYOVÁ, J.; JOHNSTONE, CH. *Aktivní naděje. Jak čelit zmatku naší doby a nezbláznit se*. Praha: Grada, 2020. ISBN 978-80-271-1042-1.
- MARCEL, G. *K filosofii naděje*. Praha: Vyšehrad, 1971. ISBN neuvedeno.
- MATĚJČKOVÁ, T. *Bůh je mrtev. Nic není dovoleno*. Praha: Echo Media, 2023. ISBN 978-80-909077-0-6.
- MATĚJČKOVÁ, T. *Kdo tu mluvil o vítězství? Osm cvičení ve filosofické rezignaci*. Praha: Karolinum, 2023. ISBN 978-80-246-5338-9.
- MÁZDROVÁ, K. Aleš Palán. Nejsou to žádné skleníkové květinčky. *Respekt Speciál*, 2023, roč. IX, č.1., s. 38-42. ISSN 2336-6001.
- MÁZDROVÁ, K. Žádná tečka neexistuje. *Respekt Speciál*, 2023, roč. IX, č.1., s. 3. ISSN 2336-6001.
- MIND TOOLS CONTENT TEAM. Snyder's Hope Theory. Cultivating Aspiration in Your Life. MindTools [cit. 2023-12-15]. Dostupné na WWW: <<https://www.mindtools.com/aov3izj/snyders-hope-theory>>

de MONTAIGNE, M. *Eseje*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-12-7.

NÁDOBA, J. Scott MacMillan. Tygři si dům nepostaví. *Respekt Speciál*, 2023, roč. IX, č.1., s. 102-105. ISSN 2336-6001.

NĚMEC, J. Nihilismus pro začátečníky. Kontroverzní dánský román pro mládež popisuje hledání smyslu života. *Respekt*, 2023, roč. XXXIV, č. 45, s. 56.

PÁNEK, Š. Zmenšený svět. In *2036 Tomáš Sedláček a hosté: Jak budeme žít za 20 let?* Praha: 65. pole, 2016, s. 28-32.

PETERSON, B. J. *12 pravidel pro život. Protílátka proti chaosu*. Praha: Argo, 2019. ISBN 978-80-257-2792-8.

PETERSON, B. J. Diskuse s Joe Roganem. 11. 9. 2022. *Startovač - NEBUĎ KNEDLÍK!* 6. 9. 2023 [cit. 2023-11-30]. Dostupné na WWW:
<<https://www.facebook.com/Nebud.Knedlik/videos/1236938737097020>>

PLHÁKOVÁ, A. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1086-6.

POSPĚCH, P. *Neznámá společnost. Pohledy na současné Česko*. Brno: Host, 2021. ISBN 978-80-275-0826-6.

PÖTHE, P. Sebevraždy a sebepoškozování jako reakce na společenskou situaci. 7. Odborná konference Centra LOCIKA „Když schází naděje. Sebevraždy a sebepoškozování u dětí a mladistvých“ 2022 [cit. 2024-01-27]. Dostupné na WWW:
<<https://www.youtube.com/watch?v=wICZgGeKaJI>

Projekce. SOCIOLOGICKÁ ENCYKLOPEDIE [online]. Sociologický ústav AV ČR, V.V.I. Naposledy edit. 11. 12. 2017. [cit. 2024-01-26]. Dostupné na WWW:
<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Projekce>

RIEGLOVÁ, A. Genderová dysforie (nepohoda) u lidí n spektru. *Autismport. cz* [online], 26. 10. 2021, akt. 15. 11. 2021 [cit. 2024-01-27]. Dostupné na WWW:
<<https://autismport.cz/o-autistickem-spektru/detail/genderova-dysforie-nepohoda-u-lidi-na-spektru>>

ROSLING, H. *Faktomluva. Deset důvodů, proč se mýlíme v pohledu na svět – a proč jsou věci lepší, než vypadají*. Brno: Jan Melvil Publishers, 2018. ISBN 978-80-7555-056-9.

SEDLÁČEK, T. Int(r)o the digital wild. In *2036 Tomáš Sedláček a hosté: Jak budeme žít za 20 let?* Praha: 65. pole, 2016, s. 9-14.

SEDLÁČEK, T. Digitalizace touhy. In *2036 Tomáš Sedláček a hosté: Jak budeme žít za 20 let?* Praha: 65. pole, 2016 s. 103-121.

SCHOPENHAUER, A. *O smrti*. Zvláštní vydání, 1996. ISBN 80-85436-41-8.

SIEBEROVÁ, J. *Naděje na konci cesty. Další příběhy hospice Duha*. Praha: TRITON, 2018. ISBN 978-80-7553-531-3.

S Ježíšem v srdci: „Tvá víra tě uzdravila!“ *Biblisty.cz Biblická jména a úsloví* [online], [cit. 2024-02-17]. Dostupné na WWW: <https://biblisty.cz/tva-vira-te-uzdravila_txt/>

SOBOTA, J. Naděje navzdory všemu. Malá noční meditace na téma, které nás beznadějně přesahuje. *Respekt Speciál*, 2023, roč. IX, č.1., s. 6-10. ISSN 2336-6001.

SOKOL, J. *Naděje na neděli. Krátké promluvy na nedělní čtení*. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-818-9.

STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. 8. české. vyd. v KNA 2. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-206-0.

TALEB, N. N. *Černá labuť. Následky vysoce nepravděpodobných událostí*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2011. ISBN 978-80-7432-128-3.

TELLER, J. *Nic*. Praha: Pulchra, 2023. ISBN 978-80-7564-096-3.

THURNHER, R., RÖD, W., SCHMIDINGER, H. *Filosofie 19. a 20. století III*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-177-9.

UHLÍŘ, M. Ivana Schnur. Bude to dobrý, uvidíš. *Respekt Speciál*, 2023, roč. IX, č.1., s. 16-21. ISSN 2336-6001.

Utopie. SCS. ABZ. CZ Slovník cizích slov [online]. [cit. 2024-02-04]. Dostupné na WWW: <<https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/utopie>>

Utopie. SOCIOLOGICKÁ ENCYKLOPEDIÉ [online]. Sociologický ústav AV ČR, V.V.I. Naposledy edit. 21. 9. 2020. [cit. 2024-01-26]. Dostupné na WWW: <<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Utopie>>

VÁCHA, M. Budeme věřit? A v co?. In *2036 Tomáš Sedláček a hosté: Jak budeme žít za 20 let?* Praha: 65. pole, 2016, s. 179-187.

Víte, co je to naivní optimismus? *Sainte Anastasie. Blog o filozofii a psychologii* [online], [cit. 2024-01-26]. Dostupné na WWW: <<https://cs.sainte-anastasie.org/articles/psychologia/sabes-qu-es-el-optimismo-ingenuo.html>>

VOCHOZKOVÁ, T. R. Žádostí o změnu pohlaví přibývá. Problémy se sexuální identitou řeší nejvíce náctiletí. *Redakce ČT24*, 24. 10. 2022 [cit. 2024-01-25]. Dostupné na WWW: <<https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/domaci/zadosti-o-zmenu-pohlavi-pribyva-problemy-se-sexualni-identitou-resi-nejvice-nactileti-14966>>

VOLTAIRE. *Candide*. Praha: NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2007. ISBN 978-7388-002-6.

WALLACE-WELLS, D. *Neobyvatelná Země. Život po oteplení*. Brno: Host, 2020. ISBN 978-80-275-0254-7.

ZLÁMALOVÁ, L. Sny mládeže vytlačuje strach a úzkost. Západ ovládl pocit společnosti sestupu. *Echo24.cz* [online], 11. 8. 2022 [cit. 2024-01-26]. Dostupné na WWW: <<https://echo24.cz/a/SXSzQ/budoucnost-strach-uzkost-zapad-spolecnost-sestupu-konec-americkeho-snu>>

Osobní rozhovor s Mgr. Bc. Veronikou Benešovou, Ph.D., MBA ze dne 4. 1. 2024.

Abstrakt

HÁLOVÁ, M. *„Motor“ nebo „brzda“ lidského jednání? Filosofická reflexe naděje v životě člověka.* České Budějovice 2024. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce prof. Tomáš Machula Ph.D, Th.D.

Klíčová slova: naděje, smysl života, beznaděj mladé generace, vize budoucnosti

Bakalářská práce se zabývá filosofickou reflexí naděje v životě člověka 21. století a vedle pozitivního vlivu této emoce, která člověka pohání v jeho životě vpřed, se snaží poukázat i na její negativní dopady na lidské jednání, kdy funguje jako „brzda“, kvůli níž se člověk na své cestě k prožití zdařilého života nikam neposouvá. Autorka dále pojednává o stavu současné společnosti a světa a z něj vyplývajících vizí budoucnosti, které se pro člověka bez učinění potřebných změn nezdají být příliš nadějně. Prostřednictvím prezentace přístupů odborníků z oblasti osobního koučinku, psychologie, psychiatrie a filosofie práce přináší i praktické možnosti, jak naději uchopit a jak s ní pracovat, aby ji člověk pro svůj život využil opravdu smysluplným způsobem.

Abstract

Philosophical reflection of hope in human life

Key words: hope, the meaning of life, hopelessness of the young generation,
visions of the future

This bachelor's thesis deals with the philosophical reflection of hope in human life in the 21st century and besides the positive aspect of this human emotion that pushes the individual forward in his life, it also aims to focus on its negative influence on the actions of man, where it works as a "brake", because of which a person can't move forward towards experiencing a successful life. The thesis also discusses the situation of contemporary society, the world's problems as well as visions of the future, which do not seem as hopeful as they should unless we change something. By means of presenting the attitude of experts from the field of personal coaching, psychology, psychiatry and philosophy of work it even brings practical possibilities of how to take hold of hope and how to work with it so that an individual can use it for his life in a meaningful way.